

युग शक्ति गायत्री

હવે પત્રિકાનું લવાજમ વધારીને રૂપિયા ૪૦-૦૦ કરવું પડેલ છે. જેથી સર્વ પાઠક વૃંદ વાર્ષિક લવાજમ રૂપિયા ૪૦-૦૦ તથા આજીવન લવાજમ રૂપિયા ૪૫૦-૦૦ પ્રમાણે મોકલે. જેમને જાન્યુઆરીથી જ પત્રિકા જોઈતી હોય તેઓ પૌતાનું લવાજમ સત્વરે મોકલવા વિનંતી.

:વ્યવસ્થાપક

વર્ષ : ૨૪
અંક : ૧૨

સંપાદક :
ડૉ. પ્રણવ પંડ્યા

પ્રકાશક :
લીલાપત શર્મા

સરનામું
યુગનિર્માણ યોજના
મથુરા (ઉ. પ્ર.) પીન-૨૮૧૦૦૩
ફોન : કાર્યાલય : ૪૦૪૦૧૫
નિવાસ : ૪૦૪૦૦૦
ગ્રામ : યુગ નિર્માણ
મથુરા S.T.D. 0565

અનુક્રમણિકા

૧ બહિરંગના ઔદર્ય કરતાં અંતરંગની શોધ અપેક્ષિત	૧
૨ એક જ ઉપદેશ જ સાર્થક છે જો તે હૃદયમાં ઉતરી જાય તો	૨
૩ શરીર સ્વચ્છ રાખો	૪
૪ પરંપરાની સરખમણીએ વિવેક સર્વશ્રેષ્ઠ	૬
૫ માનવીમાં દેવત્વ ઉદય કેવી રીતે થઈ શકે ?	૮
૬ બે ભયંકર માનસિક ઉદ્વેગોથી બચો	૧૪
૭ વૃદ્ધ પરિસ્થિતિને અનુકૂળ બને	૧૬
૮ ઈમાનદારની સાથે સાથે સમજૂ પણ બનો	૧૮
૯ સફળતાની જનની : સંકલ્પશક્તિ	૧૯
૧૦ જેવું વાવશો, તેવું લાગશો	૨૨
૧૧ મુનેઝારોને પણ સભ્ય નાગરિક બનાવી શકાય છે	૨૪
૧૨ તમને ઉંધ કેમ નથી આવતી ?	૨૬
૧૩ લક્ષ્ય સિદ્ધિ	૨૮
૧૪ આત્મધાની વાસના	૩૧
૧૫ સફળતાની ચાવી : ઉત્સાહ	૩૪
૧૬ પરમ પૂજ્ય ગુરુદેવની અમૃતવાણી આધ્યાત્મિક કાપાકલ્પ કેવી રીતે થાય ?	૩૫
૧૭ આત્મવિશ્વાસ જ સફળતાઓની ચાવી છે	૪૧
૧૮ વિશિષ્ટ પ્રાસંગિક લેખ મહાન યાચકની મહાન યાચના	૪૪
૧૯ યુગ નિર્માણ સમચાર	૪૮

○ વિનમ્ર અનુરોધ ○

યુગ શક્તિ ગાયત્રી પત્રિકા માત્ર કાગળ ઉપર છપાયેલ અક્ષર નથી પરંતુ તે પરમ શક્તિની દિવ્ય લેખનીનો પ્રસાદ છે. આ પત્રિકા માધ્યમથી સમાજને એક સૂત્રમાં બાંધી આધ્યાત્મિક વિચારધારા દ્વારા રાષ્ટ્ર નિર્માણ કરવાનો રહેલ છે. આજના સમાજમાં સદવિચારના અભાવમાં પ્રત્યેક વ્યક્તિ અશાંત અને દુખી જેવું જીવન જીવી રહેલ છે. તેથી પ્રત્યેક પરિજન યુગ શક્તિ ગાયત્રી પત્રિકાના વધુ ગ્રાહક બનાવી આંગડી ચિંધ્યાનું પુણ્ય પ્રાપ્ત કરે.

ॐ ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ તત્સવિતુર્વરેણ્યં ભર્ગોદેવસ્ય ધીમહિ ધિયો યો નઃ પ્રચોદયાત્

વર્ષ-૨૪

સંસ્થાપક અને સંરક્ષક

વાર્ષિક લવાજમ- રૂ. ૪૦-૦૦

અંક-૧૨

વેદમૂર્તિ તપોનિષ્ઠ પં. શ્રીરામ શર્મા આચાર્ય
શક્તિ સ્વરૂપા માતા ભગવતી દેવી શર્મા

આજીવન લવાજમ-રૂ. ૪૫૦-૦૦

બહિરંગના સૌંદર્ય કરતાં અંતરંગના સૌંદર્યની શોધ અપેક્ષિત

બહિરંગનું સૌંદર્ય આકર્ષક અને સંમોહક હોય છે અને તે પ્રત્યક્ષ દેખાતું હોય છે. અંતરંગનું સૌંદર્ય દેખાતું નથી પરંતુ વ્યક્તિના ચહેરાથી માંડીને તેના શાલીન વ્યવહાર તથા સમષ્ટિગત સંવેદનામાં સતત પ્રગટ થતું હોય છે. જે સૌંદર્ય અને આત્મ તેજની શક્તિનો ભંડાર અંદર છુપાઈને રહેલો છે તેને ભલે જોઈ ન શકાય, પરંતુ તેના બળે જ કોઈનું વ્યક્તિત્વ શણગારી શકાય છે. બહારના સાધનો દ્વારા તો માત્ર શરીરપિંડની સુવ્યવસ્થા અથવા સુસજ્જા જ સંભવ બની શકે છે.

કોઈ પણ વ્યક્તિમાં જીવન ચેતનાને કોઈ બહારથી દાખલ કરી શકતું નથી કે લાદી શકતું નથી. તે તો આંતરિક ક્ષમતા પર જ નિર્ભર રહે છે અને જ્યારે આ જીવન શક્તિ ક્ષીણ થઈ જાય છે, ખોવાઈ જાય છે ત્યારે કોઈ પણ પ્રકારનો બાહ્ય ઉપચાર પુરાણા રોગને અથવા મૃત્યુને આવતું અટકાવવામાં સફળ થઈ શકતો નથી. શિક્ષક ભણાવી શકે છે, પરંતુ તે માનસિક શક્તિ આપી ન શકે. જે વિદ્યાર્થીએ મૌલિક રૂપે સ્વની અંદર વિકસિત કરવી પડે છે. બહિરંગનો ઉપયોગ તો માત્ર અંદરથી ઉપસેલી પ્રતિભાને પ્રગટાવી શકવા પૂરતો થઈ શકે.

બીજની ઉત્પાદન ક્ષમતા મૌલિક હોય છે. ખેડૂત તેને ઉગાડવા-વિકસાવવામાં પોતાના સાધન અને કૌશલ્યનો વિશેષ સ્વરૂપે ઉપયોગ કરી શકે છે, પરંતુ ઘઉંના દાણામાંથી કપાસ ઉગાડી શકવાનું તેના માટે સંભવ બનતું નથી. વરસાદના વાદળો કઠોર પહાડોને પીગાળી શકતા નથી અને તેના પર હરિયાળી ઉગાડી શકવા માટે સમર્થ થઈ શકતા નથી.

મનુષ્યે એ સારી રીતે સમજવું જોઈશે કે સૌંદર્ય અને શક્તિ-સંપત્તિનો અખૂટ ભંડાર પોતાની અંદર ભરેલો પડ્યો છે. તેને ઓળખી, શોધી અને એકત્રિત કરી શકાય તો કોઈ પણ વ્યક્તિ પોતાની દરિદ્રતા અને કુરુપતાથી છુટકારો મેળવી શકે છે તેમજ પછાતપણાને ત્યજીને અગ્રગામી બની શકે છે. બાહ્ય સાધનો અને અનુકૂળતાને પ્રાપ્ત કરવા માટે જેટલો પ્રયાસ વ્યક્તિ દ્વારા કરવામાં આવે છે, તેનાથી ઓછી માત્રામાં અંતઃને જગાડી અને વિકસિત કરીને મનુષ્ય અસીમ વિભૂતિઓનો માલિક બની શકે છે. શરત એક છે કે તે અંતઃને શોધે અને તેને પરિષ્કૃત કરવાની તત્પરતા દાખવે. હર કોઈ વ્યક્તિ આમ કરી શકે છે.

૦ એક જ ઉપદેશ જ સાર્થક છે ૦ જો તે હૃદયમાં ઉતરી જાય તો

આચાર્ય ધર્મઘોષ પોતાના શિષ્યો સાથે પ્રવજ્યા કરતા કરતા આગળ વધી રહ્યા હતા. પરિવ્રાજક જીવન જ્યાં લોકસેવાનું માધ્યમ છે ત્યાં આત્માની ઉન્નતિનું સાધન પણ છે. એટલા માટે એક અનિવાર્ય ધર્મ કર્તવ્યની માફક તેને જીવનના ત્રીજા ભાગ સાથે જોડી દેવામાં આવ્યું હતું. આચાર્ય ધર્મઘોષ તે ધર્માચરણનું પાલન કરી રહ્યા હતા. ત્યારે આવ્યો અષાઠ માસનો પહેલો દિવસ. આકાશ વાદળથી ઘેરાઈ ગયું, ઠંડી હવા વહેવા લાગી, વીજળી ચમકવા લાગી, મોરે ટહૂકીને વર્ષાના આગમનના સમાચાર આપવા લાગ્યા. નિર્ધારિત નીતિ મુજબ આચાર્યએ પ્રવજ્યા ત્યાગીને ચાતુર્માસ કરવાનો હતો.

‘ક્ષુદ્રમતિ !’ ગામના નાયક - જ્યાં તેઓ રોકાયા હતા - આચાર્ય વર બોલ્યા “તાત ! વર્ષાઋતુ આવી ગઈ. આપણે આગળ વધીને બીજા ગામમાં પણ ન જઈ શકીએ. ચાર માસ અહીંયા જ વિશ્રામ કરવો પડશે ? અમારી વ્યવસ્થામાં તમને કોઈ કષ્ટ તો નહીં થાય !”

કષ્ટ ! ..... ક્ષુદ્રમતિ બોલ્યો - આર્ય શ્રેષ્ઠ તમારા જેવા બધી રીતે ત્યાગી અને તપસ્વીના આતિથ્યમાં શું કષ્ટ હોઈ શકે છે, પરંતુ એક વાત છે. કહેવામાં સંકોચ થાય છે અને તેને છુપાવી શકાય તેમ નથી. આ ગામના બધા લોકો લૂંટફાટનું કામ કરે છે. મને શંકા છે કે તમારા અહીં ચાર માસ રોકાણને કારણે ક્યાંક ભાઈ-બાંધવોની મતિ બદલાઈ ન જાય. અમે રહ્યા ખરાબ કામ કરનારા માણસો, તમે રહ્યા સંત. જો આપ વચન આપો કે ચાર મહિના સુધી અહીં રહીને તમો જે કંઈ કરવું હોય તે કરો પણ ગ્રામ લોકોને ઉપદેશ ન આપો. જો આમ કરી શકો તો તમો આ ગામમાં આનંદથી ચાતુર્માસ કરી શકો છો.

ધર્મઘોષે વિચાર કર્યો. નીચ સાધનો દ્વારા મેળવેલી કમાણી ઉપર જીવતા રહેવું પડશે એ ખ્યાલ આવતાં જ તેઓ થોડાક ચિંતિત થયા, પણ ધર્મના સાધન શરીરને જીવંત રાખવા અને ધાર્મિક મર્યાદાનું પાલન કરવા માટે આ શરતને આપદધર્મ સ્વરૂપે સ્વીકાર કરવા સિવાય બીજો કોઈ રસ્તો જ નહોતો. તેમણે યુવાન સરદાર ક્ષુદ્રમતિની શરતનો સ્વીકાર કર્યો.

ચાર માસ વીતી ગયા, ધર્મઘોષે કોઈ પ્રકારનું પ્રવચન ન કર્યું. ચાતુર્માસ પૂરા થતાં જ સાધુ લોકો ત્યાંથી ચાલી નીકળ્યા. ગ્રામવાસી અને ક્ષુદ્રમતિ પોતે તેમને થોડેક દૂર સુધી વળાવવા આવ્યા. આચાર્ય ધર્મઘોષની આંખોમાં આંસુ ભરાઈ ચાલ્યા. એક બાજુ તે વિચાર કરી રહ્યા હતા મનુષ્ય જીવનની અજ્ઞાનતાથી મનુષ્ય થોડા સમય માટે ઘરતી ઉપર આવે છે. એ જાણતો હોવા છતાં આ શરીર થોડાક જ દિવસના મહેમાન જેવું છે, ખરાબ કર્મો કરે છે. બીજી બાજુ તેમની કર્તવ્ય ભાવના કોચવાતી હતી અને કહેતી હતી, કે તે ચાર માસ ભલે તુચ્છ ગણાય પણ તેમના પરિશ્રમ અને જીવનને સંકટમાં નાંખીને કમાયેલી સંપત્તિથી તારા જીવનનું રક્ષણ કર્યું છે, તો બદલામાં તેમનો કોઈ ઉપકાર તો કરવો જોઈએ.

આવો જ વિચાર કરતાં ગામની હદ પસાર થઈ ગઈ. ધર્મઘોષ ઊભા રહ્યા, ક્ષુદ્રમતિ તેમના પૂણ્ય ચરણોનો સ્પર્શ કરી ક્ષમા માંગતા કહેવા લાગ્યા ભગવન ! અમારાથી જો ભૂલો થઈ હોય તો ક્ષમા આપશો, ક્યારેક આ બાજુ આવવાનું થાય તો ફરીથી સેવાની તક આપશો.

આચાર્યની આંખો છલકાઈ ઉઠી. તેમણે સ્નેહપૂર્વક ક્ષુદ્રમતિને છાતીએ લગાવતાં અને તેના

માથે હાથ ફેરવતાં કહ્યું - “તાત ! તમારી સેવાથી જેટલા અમે પ્રસન્ન છીએ તેટલા જ એક વાત માટે દુઃખી છીએ કે તમારા અન્નથી ચાર મહિના વિતાવ્યા તેનું થોડું પણ ઋણ ચૂકવ્યા વગર જઈ રહ્યા છીએ. અમારી પાસે ધર્મશિક્ષણ વગર બીજું છે જ શું ? હવે તો ચાતુર્માસ વીતી ગયા છે, હવે અમે તમારા ગામની હદની બહાર પણ છીએ, તમો કહો તો એક ઉપદેશ જતી વખતે આપતા જઈએ.”

ક્ષુદ્રમતિએ એક વખત સાથીઓ તરફ જોયું અને બીજી ક્ષણે બોલ્યા - “મહામહિમ, તમો ફક્ત એક જ ઉપદેશ આપો. અમે તેનું પાલન જીવન પર્યંત કરીશું.”

ઠીક છે વત્સ ! આચાર્ય બોલ્યા - “આજથી તમે લોકો વ્રત લો કે સૂર્યાસ્ત પછી કશું ખાશો નહીં. રાત્રીના સમયે ભોજન કરીએ તો તેને હિંસા કહેવાય, તેનાથી ઘણી વાર ઝેરી કીટાણું પેટમાં ચાલ્યા જાય છે અને નુકસાન પહોંચાડે છે. એટલા માટે વિશેષજ્ઞોએ રાત્રે ભોજન કરવાની મનાઈ ફરમાવી છે.”

ક્ષુદ્રમતિ અને તેના સાથીદારોએ તે ઉપદેશનો સ્વીકાર કર્યો. સાધુ લોકો આગળ વધી ગયા અને ક્ષુદ્રમતિ સાથીદારો સહિત વસતીમાં પાછા આવ્યા. થોડાક દિવસ એમ જ વીતી ગયા. ગ્રામવાસીઓએ સૂર્યાસ્ત પહેલાં જ ભોજન કરવાનો નિયમ બનાવી લીધો. પછી એક દિવસ લૂંટફાટની યોજના બનાવવામાં આવી. ક્ષુદ્રમતિ પોતાના સાથીદારોને લઈ સવારથી જ નીકળી નજીકના રાજ્યના એક ગામમાં હૂમલો કર્યો. પુષ્કળ ધન લઈ તે લોકો રાતોરાત

પાછા વળી ગયા. થોડો દૂર આવીને થાકેલા આ લૂંટારાઓએ ભોજન અને વિશ્રામની વ્યવસ્થા કરી. બે લૂંટારાને સામગ્રી લેવા માટે મોકલ્યા. તે બંનેના મનમાં પાપ આવ્યું, તેઓએ દારુ ખરીદ્યો અને તેમાં ઝેર ભેળવી દીધું અને બધી જ સામગ્રી લઈને આવી પહોંચ્યા, બીજા લૂંટારા જ્યારે દારુ પીવા લાગ્યા ત્યારે ક્ષુદ્રમતિએ પ્યાલો હાથમાં લીધો અને ભોજન ઉપર નજર નાંખી ત્યારે તેને એ વચન યાદ આવ્યું જે તેને આચાર્યએ આપ્યું હતું. તેણે ભોજનને એક બાજુએ રાખી દીધું. પાપી લૂંટારાઓએ તે વચન ઉપર થોડું ધ્યાન આપ્યા વગર ભોજન અને દારુ પીવાની શરૂઆત કરી. ઝેરના પ્રભાવથી તે બધા એક-એક કરીને મરવા લાગ્યા. ક્ષુદ્રમતિની સામે બધી સ્થિતિ સ્પષ્ટ થઈ ગઈ. એક બાજુ તેને આચાર્યના ઉપદેશથી જીવન બચી ગયું તે યાદ આવી રહ્યું હતું તો બીજી બાજુ તેને પોતાના જ સ્વજનોની આ પાપ બુદ્ધિ ઉપર પશ્ચાતાપ થતો રહ્યો.

તેનું અંતઃકરણ હાહાકાર કરી ઉઠ્યું - “લોભ અને પાપ છેલ્લે પતનને રસ્તે જ લઈ જાય છે. ધર્મની એક જ ચિનગારી રક્ષણ જ કરે છે. પછી કેમ ધર્મનો આશરો ન લેવો જોઈએ, આવું પવિત્ર અને મહાન જીવન કેમ વ્યર્થ ગુમાવી દેવાય.”

ક્ષુદ્રમતિની બુદ્ધિ બદલાઈ ગઈ. તેણે લૂંટફાટ છોડી દીધી. ગામમાં રહીને ખેતી કરવા લાગ્યો અને મહેનતથી કમાઈને ખાવા લાગ્યો. તેના જીવનમાં આવેલું ધર્મનું એક કિરણ સુખ શાંતિના પ્રકાશપૂંજની માફક જીવનમાં છવાઈ ગયું.

સુકરાતને ઝેર પીવડાવીને મારી નાંખવાનો હૂકમ કરવામાં આવ્યો. પરંતુ ન્યાયધીશને તેના પર દયા આવી ગઈ અને કહ્યું, “સુકરાત ! જો તું સત્યની વાત કહેવાની બંધ કરી દે તો તને ક્ષમા આપી જઈ શકાય છે.”

સુકરાતે કહ્યું, “તો પછી હું જીવીને કરીશ પણ શું ? અસત્ય બોલું, અસત્યનું સમર્થન કરું, અસત્ય માટે જીવું તેના કરતાં તો મોતની સજા જ સારી અને મરી જવું શ્રેષ્ઠ છે. હું જીવીશ તો સત્ય જ બોલીશ. મારા જીવતા સત્યની સુગંધ જ પ્રસરશે.”

શરીર સ્વચ્છ રાખો

શિક્ષણની જેમ સ્વાસ્થ્યને સુદૃઢ રાખવાની જરૂર છે. આ કાર્ય સરળ છે. સૃષ્ટિનાં બધાં જ પ્રાણીઓ પ્રકૃતિના નિયમો પાળે છે અને નીરોગી રહે છે. બીમારીનું મુખ્ય કારણ અસંયમ છે. અસ્તવ્યસ્ત દિનચર્યા, અભક્ષ્ય ખોરાક, સ્વચ્છ પાણી જરૂરી માત્રામાં પીવામાં આણસ, સ્વચ્છ હવા અને તડકો કે પ્રકાશની કમી જેવી બાબતોથી તંદુરસ્તી નષ્ટ થઈ જાય છે. બહુ મોઠા પદાર્થો ખાનારા જ તંદુરસ્ત હોય છે એવું નથી. પ્રકૃતિના નિયમો પ્રમાણે ચાલતા આદિવાસી વનવાસી, સસ્તી પ્રાકૃતિક વસ્તુઓ આરોગીને તંદુરસ્ત રહે છે. વનમાં રહેતાં પ્રાણીઓ અને પક્ષીઓ નીરોગી રહી લાંબું આયુષ્ય ભોગવે છે.

સ્વાસ્થ્યને સુરક્ષિત રાખવા માટે પ્રાકૃતિક જીવન અને આહારવિહારમાં સંયમ રાખવો જઈએ. જમવામાં શાક અને ક્યુંબર, ઋતુ પ્રમાણે ફળ અને સાદું ભોજન અને તે પણ સખત ભૂખ લાગે ત્યારે જ ખાવું જોઈએ. તળેલા પદાર્થો, વધારે શેકેલી અને વધુ પડતા મસાલાવાળી વસ્તુઓ ખાવી જોઈએ નહીં. નશાથી દૂર રહેવું જોઈએ. યુવાનોએ દિવસમાં બે વાર ભોજન કરવું જોઈએ. ઘરડા માણસોએ એક વાર જમવાની ટેવ પાડવી જોઈએ. પેટનો અડધો ભાગ આહાર માટે, પા ભાગ પાણી માટે અને પા ભાગ હવા માટે રાખવો જોઈએ. ભોજનને બરાબર ચાવીને ખાવું જોઈએ અને પાણી પણ યોગ્ય માત્રામાં પીવું જોઈએ. ભોજન કરતી વખતે વધારે પડતું પાણી પીવું જોઈએ નહીં. જમ્યા પછી એક કલાકે પાણી પીવું જોઈએ. દિવસ દરમ્યાન ૧૦ ગ્લાસ પાણી પીવું જોઈએ. એનાથી પેટની સફાઈ થાય છે અને પાણીમાં રહેલાં તત્ત્વોનો લાભ પણ મળે છે.

સ્વચ્છતાનું ધ્યાન વધારે રાખવું જોઈએ. શરીર,

કપડાં, પથારી, વાસણ અને ઘર વગેરે એકદમ સાફ રાખવાં જોઈએ. હવાઉજાસવાળું ઘર હોવું જોઈએ. તેના બારીબારણાં ખુલ્લાં હોવા જોઈએ. જેથી તડકો અને હવાની અવરજવર થઈ શકે. જમવાનું બનાવતી અને ખાતી વખતે સ્વચ્છતાનું ધ્યાન વધારેમાં વધારે રાખવું જોઈએ.

હરિયાળીના સંપર્કમાં આવેલી હવામાં પ્રાણવાયુ વધારે પ્રમાણમાં હોય છે. એટલે આપણું રહેઠાણ એવું પસંદ કરવું જોઈએ કે જ્યાં વધારે વૃક્ષો અને ફૂલછોડ હોય. ઘરમાં ફૂલછોડનો નાનો ભાગ બનાવવો જોઈએ. ઘરની આસપાસ મોટાં વૃક્ષો ઉગાડવાનું અભિયાન ચલાવવું જોઈએ. આહાર અને પાણીની જેમ પ્રાણવાયુની પણ જરૂર છે. આપણા દેશનું દુર્ભાગ્ય છે કે વસ્તીના પ્રમાણમાં જેટલાં વૃક્ષો જોઈએ તેના કરતાં ઘણાં ઓછાં છે. આડેધડ જંગલો કપાય છે. નવાં વૃક્ષો ઉગાડવામાં આવતાં નથી. જેથી પ્રદૂષણ દૂર થતું નથી અને શુદ્ધ હવા આપણે મેળવી શકતા નથી. સ્વાસ્થ્યની બરબાદીનું આ એક મુખ્ય કારણ છે. અન્ન, જળની જેમ વાયુ પણ શુદ્ધ મળે, સાથે તડકો પણ મળે તેવો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ.

ખોરાક પચાવવા માટે શ્રમ જરૂરી છે. હાથપગ ચલાવવાથી માંસપેશીઓ પણ મજબૂત બને છે. જેમને સખત મહેનત કરવી પડે છે તેમને આપોઆપ કસરત થઈ જાય છે, પણ જેમને માનસિક શ્રમ કરવાનો હોય છે તેમણે કસરત માટે અલગ સમય કાઢવો જોઈએ. સામાન્ય શરીરવાળા માટે સવારે ફરતા જવું તે શ્રેષ્ઠ કસરત છે. જેનું શરીર મજબૂત હોય તેમણે રમત-ગમતમાં ભાગ લેવો જોઈએ. અખાડમાં નિયમિતપણે જઈ વ્યાયામ કરવો જોઈએ.

ઈન્દ્રિય સંયમ દરેક દૈષ્ટિએ જરૂરી છે. ખાવામાં જીભને સંયમમાં રાખવી જોઈએ, નહીં તો પેટ બગડે અને અનેક રોગો થવાની સંભાવના વધે છે.

બ્રહ્મચર્યનું પાલન પણ એટલું જ જરૂરી છે. એનાથી જીવનશક્તિ વધે છે અને માનસિક સ્વાસ્થ્ય સારું રહે છે.

વહેલાં સૂવું અને વહેલાં ઊઠવું એ તંદુરસ્ત રહેવાનો ઉત્તમ ઉપાય છે. પ્રાતઃકાળનો સમય સર્વોત્તમ છે. એમાં જે પણ કાર્ય કરીએ તો વધારે સારું અને સફળ બને છે. જેઓ રાત્રે વહેલા સૂએ છે, તેઓ જ સવારે વહેલા ઊઠી શકે છે. મોડા જમવું, અડધી રાત સુધી ટી.વી. જોવું એ બરાબર નથી કેમ કે તેઓ સવારે જલદી ઊઠી શકતા નથી અને શારીરિક અને માનસિક તંદુરસ્તીની દૈષ્ટિએ પણ નુકસાનકારક છે. મોડા સુધી સૂઈ રહેનારા સવારનાં સારાં કાર્યો કરવાથી વંચિત રહી જાય છે.

ઠંડીમાં પણ મોઢું ઢાંકીને સૂવું જોઈએ નહીં. સૂઈએ ત્યારે ગમે તે ઋતુ હોય, પણ મોઢું ખુલ્લું રાખવું જોઈએ જેથી શુદ્ધ હવા મળી રહે. ઉચ્છ્વાસમાં શરીરની ગંદકી અને અંગારવાયુ હોય છે. આ જ હવા ફરી લઈએ તો શરીરમાં ઝેરી હવા જઈ અનેક પ્રકારની હાનિ પહોંચાડે છે.

અઠવાડિયે એકવાર ઉપવાસ કરવો જોઈએ. એનાથી પાચનતંત્રને એક દિવસનો આરામ મળે છે. તેનાથી શરીરમાં નવીન શક્તિ પ્રાપ્ત કરવાનો અવસર પ્રાપ્ત થાય છે. બંધકોશ અથવા કબજિયાતની ફરિયાદ હોય તો એનિમા ઉત્તમ ઉપાય છે. પેટ હલકું અને સાફ રહે તો બીમારી આપણી પાસે ફરકી શકતી નથી. સ્ફૂર્તિ રહે છે અને શરીર તંદુરસ્ત રહે છે.

અત્યારની આપણી ખાવાપીવાની પદ્ધતિમાં પરિવર્તન લાવવાની જરૂર છે. આપણે ખાઈએ છે તે ખૂબ ગરમીથી બનાવીએ છીએ. તેથી મોટાભાગનાં સત્ત્વો બળી જાય છે અને કોલસા જેવો ખોરાક પેટમાં પડે છે. શેકવા અને તળવાથી ખોરાક સત્ત્વહીન બની જાય છે. ધીમા તાપે અને વરાળથી બાફેલું અન્ન સર્વોત્તમ છે. ઢાંકીને રાંધવાથી વરાળમાં ઊંડી જતાં સત્ત્વો જળવાઈ રહે છે. એના માટે કુકરમાં રાંધેલું અન્ન સારું ગણાય. એનાથી બળતણ

પણ બચે છે, જલદી ભોજન બને છે અને અન્નનો ગુણ પણ જળવાઈ રહે છે.

આજે ભોજનમાં અન્નનું પ્રમાણ વધુ હોય છે એના બદલે ભોજનમાં અનાજની સરખામણીમાં શાકનું પ્રમાણ વધારે રાખવું જોઈએ. શાક જલદી પાકે છે, સસ્તું પણ હોય છે અને અન્નની સરખામણીમાં શાકભાજીમાં વિટામીન પણ વધારે હોય છે. ભાખરીમાં બટાકા અને ભાજી નાંખીને બનાવીએ તો સસ્તુ પણ પડે છે અને સ્વાદિષ્ટ પણ બને છે. ભવિષ્યમાં વસતીવધારાના પ્રમાણમાં અનાજ ઉત્પાદનમાં વધારો થવાનો નથી, ત્યારે શાકભાજીને ભોજનમાં વધારે પડતું સ્થાન આપવું પડશે. એનો મહાવરો અત્યારથી જ કરવો જોઈએ. થાળીમાં અનેક પ્રકારની વાનગીઓ હોવી જોઈએ નહીં. જેટલી વાનગી ઓછી એટલું પાચન જલદી થાય છે.

મનને હંમેશાં આનંદિત અને હળવું રાખવું જોઈએ. તણાવથી દૂર રહેવું જોઈએ. ખરાબ કલ્પના, આવેશ, દુઃખ વગેરે મનને ઉત્તેજિત કરે છે અને તેનો પ્રભાવ શરીરના દરેક અવયવ પર પડે છે. જીવન જીવવાની પદ્ધતિ એવી અપનાવવી જોઈએ કે જેથી નિર્ભય પણ રહેવાય અને પ્રસન્ન પણ. ભવિષ્યની શંકાકુશંકા કરવાને બદલે સારું જ થશે એવી આશા રાખવી જોઈએ. પ્રતિકૂળતાઓને હસતે મોઢે સ્વીકારવી જોઈએ. દરેક વ્યક્તિ આપણી મરજી મુજબ જ વર્તે એવું નથી બનતું. પરિસ્થિતિ સાથે સમજૂતી પણ કરવી જોઈએ, જેથી શારીરિક કે માનસિક કષ્ટ સહન કરવું ન પડે.

ખરા દુશ્મનો આપણા કુસંસ્કાર છે, જે પશુપ્રવૃત્તિના રૂપમાં અંતરંગની ઉત્કૃષ્ટતાને દબાવીને બેઠેલા છે અને ઉત્કૃષ્ટતાની દૈષ્ટિમાં આગળ એક પગલુંય વધવાની તૈયારી કરતાં જ તે ભારે અડચણો બનીને બારણાં બંધ કરે છે. આની સાથે ઝઝૂમવું એ ઓછી બહાદુરીનું કામ નથી.

પરંપરાની સરખામણીએ વિવેક સર્વશ્રેષ્ઠ

વિચાર અને ઈચ્છા મનુષ્યની પ્રગતિના મુખ્ય આધારસ્તંભ છે. જો સમયની સાથોસાથ નવા વિચાર અને નવી ઈચ્છા ન જાગે તો મનુષ્ય પાછળની ખરાબ સ્થિતિમાં જ વર્ષો સુધી પડ્યો રહે. તેની આજની વિકસિત સ્થિતિ પ્રગતિશીલ ચિંતનનું જ પરિણામ છે.

એક સમય હતો, જ્યારે સ્વતંત્ર ચિંતન ઉપર પ્રતિબંધ લાગેલો હતો. ત્યારે આની ઉપર ધર્મતંત્રનો કઠોર પ્રતિબંધ હતો. ધાર્મિક કેન્દ્ર જ સત્ય-તથ્યનો, સાચા-ખોટાનો નિર્ણય કરતા હતા. જે આમની સામે પડતા તેઓ જેલમાં ગંભીર કષ્ટ ભોગવતા અથવા જીવ ખોઈ બેસતા. આટલું હોવા છતાંય પણ લોકો આ ધર્મ ગુરુઓની પરવા કર્યા સિવાય પોતાની સ્વતંત્ર વિચાર ચેતના વખતે-વખતે પ્રગટ કરતા રહ્યા. એના પરિણામે તેઓને અસહ્ય ખરાબ ફળ ભોગવવું પડત, પરંતુ આટલાથી જ સત્યનો પ્રચાર ન તો રોકી શકાયો છે અને ન તો આવનાર સમયમાં આવું કરી શકાયો, જે આનું દુઃસ્સાહસ કરશે તેઓ પ્રબાળ વાવાઝોડા સામે તણખલાની માફક પોતાનું અસ્તિત્વ ખોઈ બેસશે. વૈજ્ઞાનિક પ્રગતિનો ઈતિહાસ આનો સાક્ષી છે. મધ્યયુગમાં જ્યારે વિજ્ઞાન વિકસિત થઈ રહ્યું હતું ત્યારે પશ્ચિમ જગતમાં ધાર્મિક કટ્ટરતા એવી રીતે ફેલાઈ ગઈ હતી કે વાતવાતમાં વૈજ્ઞાનિકોએ ધાર્મિક ન્યાયાલયો અને ગિરજાધરની શરણમાં જવું પડતું અને ત્યાં નિયુક્ત પામેલા ધાર્મિક અધ્યક્ષોની સલાહ, સંમતિ લેવી પડતી હતી. જે વાત ધર્મની વિરુદ્ધ હોય અથવા વર્તમાન માન્યતાની વિરુદ્ધ છે તેવી ખબર પડતી, તેની ઉપર વિરોધ કરવામાં આવતો અને આ પ્રસંગને પોતાના વિચાર અને પુસ્તકથી કાઢી નાંખવાની સલાહ આપવામાં આવતી. જે આ સલાહને માની લેવા માટે રાજી થઈ જતા તેઓને માફ કરી દેવાતા પણ જે સચ્ચાઈના સોગંધ ખાઈ પ્રચલિત માન્યતાનો સ્વીકાર કરવાની ના પાડતા, પોતાની જ વાત ઉપર અટલ રહેતા

તેમને એક રીતે જીવનથી હાથ ધોવા પડતા કારણ કે ત્યારે આવા પ્રકરણોની ચર્ચા કે ન્યાય આપવા માટે ચર્ચ જ હતા. રાજાઓ પણ આ વિષયમાં તટસ્થ બનીને રહી જતા. આ પરિસ્થિતિમાં અધિકૃત વ્યક્તિઓને આનો પૂરો અધિકાર હતો કે માન્યતાની વિરુદ્ધમાં બોલવા-ચાલવાવાળાઓને જે દંડ કરાતો, તેનો વિરોધ કરવાની કોઈની હિંમત ચાલતી નહીં, ભલે વિરોધ કરવાવાળો માણસ સર્વે પ્રકારે સાચી માન્યતા ધરાવતો હોય, પણ ત્યારે સાચા-ખોટાની કોને ચિંતા હતી. જ્યાં કાણો રાજા અને આંધળી પૂજા હોય ત્યાં એક આંખવાળો જ સર્વોચ્ચ કે સર્વોપરિ હોય છે અને પછી માથા ઉપર લટકતી ખૂલ્લી તલવાર. આ બેવડી સ્થિતિ બોલવા જ ક્યાં દેતી હતી. મોં બંધ રાખવા માટે મજબૂર કરી નાંખતી. આ બધું હોવા છતાં પણ એ સમજી ન લેવું જોઈએ કે પ્રખર સત્યને બનાવટી વાદળ મોડે સુધી ઢાંકી શકશે. અહણ તો સૂર્યમાં પણ લાગે છે, પણ તે ક્ષણિક જ હોય છે, તેના ઉજાસને-પ્રખરતાને લાંબા સમય સુધી છુપાવી રાખવાની શક્તિ પૃથ્વીમાં ક્યાં છે. રાત આવે છે અને વીતી જાય છે. ક્ષણ ભંગુર અહણ લાંબા સમય સુધી નથી ટકતું. શાંત હવા તેના જોશને ક્ષણભરમાં નકામું બનાવી નાંખે છે. મુશ્કેલીઓ આવે છે અને પોતાના મોતે મરતી રહે છે. ટકાઉ તો તે હોય છે જે સત્ય અને શાશ્વત છે. અસત્યનું સંસારમાં ક્યાં સ્થાન છે? અંધવિશ્વાસોનું બજાર થોડા દિવસો સુધી ગરમ અવશ્ય હોય છે, પરંતુ સ્થિર વિશ્વાસ આગળ તેનું ક્યાં ચાલે છે?

વિજ્ઞાનની સામે હમણાં આવી જ સમસ્યાઓ ઉત્પન્ન થઈ જે સત્ય હતું તેને જૂનવાણીઓએ પ્રચલિત માન્યતાના આધારે અસત્ય જાહેર કરી નાખ્યું અને મિથ્યાનો વિજય થયો. આમ છતાં પણ વૈજ્ઞાનિક સત્યને સામે લાવવાવાળા બુદ્ધિજનો પાછળ ન હક્યા, નિર્ભય સેનાપતિની માફક પોતાની શોધખોળ વખતે મળેલા તથ્ય ઉપર સ્થિર રહ્યા.

પરિણામે જેવી આશા હતી તેવું જ થયું. ક્રોપરનિક્સથી લઈને બ્રૂનો સુધીનાઓને અસહ્ય ત્રાસ સહન કરવો પડ્યો. ગૈલીલિયોને અંશી વર્ષની ઉંમર સુધી જેલમાં સબડવું પડ્યું હતું જે છેલ્લે મૃત્યુગ્રહ સાબિત થયું. બ્રૂનોને તો કટ્ટરતાવાદિઓએ જીવતો સળગાવી દીધો. તેનો દોષ ફક્ત એટલો હતો કે તેણે જૂના વિચારકોને ગૂઢ-રહસ્યની વાત વિજ્ઞાન સંમત બતાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો હતો. જે તેમના ગળે ઉતરી શકતી ન હતી અને પણ ઉતરી પણ નહીં. પરંતુ આ વૈજ્ઞાનિકોનું બલિદાન નકામું ચાલ્યું ગયું તેવું પણ ન કહી શકાય. જલદીથી એવો સમય પણ આવ્યો જ્યારે તથ્યને તર્ક અને પ્રમાણોની કસોટી ઉપર તપાસ્યા પછી જ સત્ય-અસત્ય જાહેર કરવા ઉપર જોર લગાવવામાં આવ્યું. આ ક્રમમાં એવો સમય પણ આવ્યો જ્યારે કોઈ પણ વાતને તર્કના ત્રાજવામાં અને પ્રમાણના માપદંડથી તોલ્યા-માપ્યા પછી જ તેને તથ્ય-સત્યની માન્યતા મળી શકતી. જે આ માપદંડ ઉપર સાચા સાબિત ન થાય, તેનો વિરોધ કરવામાં આવતો. આ રીતે ઉત્પન્ન થયેલ વૈજ્ઞાનિક વિચાર અને પ્રગતિની ઈચ્છાએ વિજ્ઞાનને આજે ખૂબ વિકસિત અવસ્થામાં પહોંચાડી દીધું, જ્યાં મૂઢતાની હાજરીમાં પહોંચવાની કોઈ શક્યતા હતી નહીં. આજે પણ તેમાં એટલું પ્રવાહીપણું છે કે જેને સોએસો ટકા સાચું માનવામાં આવ્યું છે, તેને જ કાલે જો કોઈ પ્રકારે ત્રુટિપૂર્ણ માનવામાં આવે તો તેને પણ ત્યાગ કરવા માટે તે દરેક સમયે તૈયાર રહે છે. ઉન્નતિ કે પ્રગતિનું આ જ રહસ્ય છે. ઘણી જ ઊંચાઈવાળી મંજિલ સુધી પહોંચવાનો આ જ રાજમાર્ગ છે.

સર્જન ચિકિત્સાની પ્રગતિની પણ આવી જ કથા-ગાથા છે. રોમન સામ્રાજ્યના પતનની સાથોસાથ સર્જરીએ તે કાળમાં જે સમૃદ્ધિ મેળવી હતી, ધીરે ધીરે તે બધી લુપ્ત થતી ગઈ. પછીના યુગમાં તેના જે અવશેષો બચ્યા તેણે પણ પોતાની મર્યાદા ખોઈ

નાંખી. વૈજ્ઞાનિક વિચાર પર તો એક રીતે અંકુશ લાગી ગયો હતો. ચારે બાજુએ અંધવિશ્વાસ અને આંધળી પરંપરાનો અંધકાર છવાયેલ હતો. આવામાં ઉપચારના સાધનો ફક્ત ઔષધિઓ અને અંધવિશ્વાસ રહી ગયા હતા, પણ ભયંકર રોગોનો ઈલાજ ફક્ત દવાઓની મદદથી તો થઈ જ ન શકે. એ જરૂરી તો છે, પરંતુ તેથી પણ વધારે જરૂરિયાત તે સડેલા અંગોની કાપ-કૂપ છે, જે શરીરમાં ઝેર ઉત્પન્ન કરે છે. આ અપરિહાર્યતાની ગેરહાજરીમાં દવા પણ નકામી સાબિત થાય છે. જ્યારે આ જટિલતાને કારણે મોટા પ્રમાણમાં મોત થવા લાગ્યા તો તત્કાલીન લોકમાનસ ઉપર દબાણ આવ્યું. આનાથી બચવા-બચાવવાની રીતો શોધાવા-વિચારાવા લાગી. આવામાં સમયની માંગણીએ એક નવા પ્રકારના ચિકિત્સકોને જન્મ આપ્યો. કેટલાક હજામોએ પોતાનો બાપ દાદાનો ઘંઘો છોડીને સર્જરી અપનાવી. અસ્તરો ચલાવતાં તો તેમને સારી રીતે આવડતું જ હતું. શરીરની રચના વિશેની થોડીક બાકીની જાણકારીની ઉણપ તેમણે કબ્રસ્તાનોના શબો ઉપર મહાવરો કરીને પૂરી કરી લીધી. આમ તેઓ કામચલાઉ સર્જન બની ગયા. હવે તેમનું કામ હજામત બનાવવાનું નથી. બીજાઓના ખીસ્સા હલકા કરવાનું છે. ચાર રસ્તા ઉપર અડો જમાવી લઈને દુઃખીજનોને ત્રાસ આપતા ભલે તે ત્રાસદાયક ચિકિત્સા પાછળ તે દર્દીનું મોત થઈ જાય તેની તેમને જરા પણ ચિંતા રહેતી નહીં. જે વાતની પરવા હતી તે ખીસ્સાને ગરમ કરવાની હતી, પણ તેમાં તેમનોય શો દોષ ? તેમને ન તો ઓપરેશન કરતી વખતે વહી જતું લોહી અટકાવવાની રીતની ખબર હતી અને કાપ-કૂપ વખતે રોગ-કિટાણુઓને રોકવાનું જ્ઞાન પણ હતું નહીં. એક પ્રકારે ત્યારે મધ્યયુગની સર્જરીનું બાળપણ હતું અને આ પ્રકારનું ચિત્ર તત્કાલીન સમયમાં ફ્રાન્સ અને ઈંગ્લેંડમાં સામાન્ય વાત હતી, કારણ કે તે દિવસોમાં ત્યાં મૂત્રાશયની પથરી એક ગંભીર સમસ્યા બની ગઈ હતી, જેનો એક માત્ર ઈલાજ ઓપરેશન જ હતો.

ધીરે ધીરે અનુભવ, ક્ષમતા અને શિક્ષણના

સહારે આ લોકચર્ચિત 'બાર્બર સર્જનો'ના ત્રણ ભાગ પડી ગયા. યોગ્યતા-ક્ષમતા મુજબ તેમને અલગ-અલગ ઓપરેશનોની છૂટ આપવામાં આવી. સાથોસાથ એક આચાર સહિતાનું નિર્માણ થયું જેમાં બીજી અનેક વાતો સિવાય એ વાત પણ સામેલ હતી કે ક્યા ઓપરેશનની કેટલી ફી હોય. પાછળથી આની જાણકારી આપવા માટેની મેડિકલ શાખાઓ પણ ખોલવામાં આવી. તેમાં પેરિસની 'સેન્ટ કૉમ કૉલેજ' વિખ્યાત હતી. સમયને અનુરૂપ અભ્યાસ તેમજ અનુભવ ખીલવા લાગ્યો. પરિણામે સર્જરીમાં દિવસે દિવસે નવા વિચારો, નવી ટેકનિક, તેમજ નવી શોધો જોડાતી ગઈ. તેનું સારું પરિણામ આજે સર્જરીની કેટલીય અભિનવ સમૃદ્ધ શાખા સ્વરૂપે આપણી સામે છે. ત્યારે બાર્બર સર્જન એમ્બ્રોસ પારેએ જો આ ક્ષેત્રને નવી વિચારણા અને પ્રણાલી ન આપી હોત તો કદાચ આજે નર્સરી આટલી વિકસિત સ્થિતિમાં ક્યારેય ન પહોંચી હોત અને ન તે સ્વયં આધુનિક સર્જન ચિકિત્સાના પિતામહ કહેવાયાનું ગૌરવ મેળવી શક્યા હોત.

આ ભૌતિક પ્રગતિના ક્રમશઃ વિકાસની કથા શરૂ થઈ. આત્મિક તેમજ આધ્યાત્મિક વિકાસ ક્યારેક પ્રાચીન સમયમાં ચરમ સીમાએ હતો, પણ આજે તો તે રોતા-કલ્પાંત કરતા પોતાની અધોગતિનો ઉલ્લેખ કરતાં સર્વત્ર દેખાઈ રહ્યા છે. પ્રશ્ન એ છે કે આખરે આત્મિકીની આવી દુદર્શા કેમ-કેવી રીતે થઈ ? જવાબ એટલો જ આપી શકાય કે બદલાયેલા

પરિવેશ અને પરિસ્થિતિને કારણે ઉત્પન્ન થયેલ પરિવર્તિત ચિંતનને અનુરૂપ અધ્યાત્મની વ્યાખ્યાની જરૂરિયાત અનુભવી નથી, પરિણામે નકામા પદાર્થ ઉપાડતા રહેવાની વાત ઉપર જોર દેવાતું રહ્યું. એ કારણ છે કે આજે અધ્યાત્મ વેશ-પરિવેશની શોભા માત્ર બનીને રહી ગયું છે. જુના જમાનામાં સગવડો અને સાધનો બંનેની ખોટ હતી એટલે ઋષિ-મહર્ષિ વિચિત્ર વેશ અપનાવી લેતા હતા. આજે ન તો તેની ખોટ છે અને ન અગવડો છે. આવી દશામાં આશ્ચર્યજનક સ્વરૂપની કોઈ જરૂરિયાત નથી. જેની જરૂર છે તે હવે બહિરંગ ન હોઈ અંતરંગની શ્રેષ્ઠતાની છે. ચરિત્ર, ચિંતન, વ્યવહાર જ હવે તે પક્ષ છે જેમાં પરિવર્તનની, સુધારાની, સંશોધનની જરૂરિયાત જણાઈ રહી છે. આ સંભાવનાઓને સાકાર કરવા માટે યુગઋષિ મારફત 'વિચાર ક્રાંતિ અભિયાન' સ્વરૂપે એક નવાં આંદોલનની શરૂઆત થઈ છે. જેમાં લોકોને ખુલ્લી અપીલ કરવામાં આવી છે કે હવે જૂની પ્રથાઓ અને માન્યતાઓથી સડેલા વિચારો તેમજ વિકૃત ઈચ્છાઓ સાથે ચિપકાઈ રહેવાનો સમય પૂરો થઈ ગયો. શરીરના આકાર પ્રકારમાં પરિવર્તનની સાથોસાથ પોષાકમાં પણ પરિવર્તન કરવું પડે છે. આ વાત આ દિવસોમાં આધ્યાત્મિક માન્યતાઓ માટે લાગૂ પડે છે, જેને પૂરી કરવા માટે લોકમાનસને દરેક રીતે તૈયાર કરવું જોઈએ. આની ગેરહાજરીમાં સમાજ અને અધ્યાત્મની પ્રગતિ કોઈ પ્રકારે શક્ય બનવાની નથી. આ જ સમયની માંગ છે.

સોવિયેટ વૈજ્ઞાનિકોએ પોતાના પ્રયોગોને આધારે એ નિષ્કર્ષ કાઢ્યું છે કે પૃથ્વીનું વજન છેલ્લા ૫૦ કરોડ વર્ષમાં ૦.૦૦૧ ટકા વધી ગયું છે. પ્રતિ દિવસે તેનું વજન લગભગ એક સૌ દસ ટનની ત્રિરાશિથી વધી રહ્યું છે.

આનું કારણ બનાવતાં ભૂગર્ભ વૈજ્ઞાનિકો, ભૌતિશાસ્ત્રીઓ તથા અન્ય વિષયના પ્રખ્યાત વૈજ્ઞાનિકોએ પોતાની વિવિધ શોધખોળોના આધારે આ વાતને સમર્થન આપ્યું છે, કે ચાર કરોડ ટન ધૂળ પ્રતિવર્ષ આપણા ગ્રહ ઉપર પડે છે. આનો થોડોક ભાગ બહારના અંતરિક્ષમાં ચાલ્યો જાય છે અને બાકીનો પૃથ્વી ઉપર જ જમા થતો રહે છે જેનાથી તેનું વજન નિરંતર વધ્યા કરે છે.

માનવીમાં દેવત્વનો ઉદય કેવી રીતે થઈ શકે ?

યુગ પરિવર્તનની શક્યતાની સાથે જે ઉજ્જવળ ભવિષ્યની રૂપરેખા કરવામાં આવે છે તેમાં માનવીમાં દેવત્વનો ઉદય મુખ્ય આધાર છે. માનવીમાં દેવત્વના ઉદયની આ શક્યતા વિચાર, વિજ્ઞાન તેમજ બ્રહ્મવિદ્યાના વિસ્તારમાં આવે છે. આત્મિકી એ બતાવે છે કે મનસ્થિતિમાં જ બધું છે. તેને પરિષ્કૃત કરીને દૈવી પરિસ્થિતિઓ બનાવી શકાય છે. દેવત્વના ઉદય પછી પ્રસૂપ્તિની જાગૃતિ થતાં મનુષ્ય બીજા માનવીઓ કરતાં ઊંચે પહોંચી જાય છે અને અસાધારણ વિશેષતાઓ તથા ક્ષમતાઓને પ્રાપ્ત કરી શકે છે. આવા લોકો મહામાનવ, સિદ્ધપુરુષ, ઋષિ, દેવાત્મા વગેરે નામોથી ઓળખાવી શકાય છે. તેને જ વિજ્ઞાનની ભાષામાં અતિમાનવ અથવા સુપરમેન કહેવાય છે. મહામાનવના પૂર્ણપુરુષના સમગ્ર વ્યક્તિત્વની વિકાસની માનવની સુસંસ્કૃત એવી સુવિકસિત સંસ્કરણની જરૂરિયાતોને સમજીને લાંબા સમયથી તે વિષયમાં જ પ્રયત્ન કરતા રહે છે.

વ્યક્તિત્વનો વિકાસ અધ્યાત્મ જગતનો શ્રેષ્ઠ પુરુષાર્થ માનવામાં આવેલ છે. તેનાથી મોટી સફળતા મનુષ્યની બીજી કોઈ જ નથી. કોઈ પણ સમાજના સમયની સૌથી મોટી સિદ્ધિ એ છે કે મહામાનવો-અતિમાનવોને ઉત્પન્ન કરવાની દૈષ્ટિએ પ્રશંસા કરી અને યાદ રાખ્યા. જનસંખ્યાની દૈષ્ટિએ આ પૃથ્વી પર આજદિન સુધીમાં લગભગ ૬૦૦ કરોડ મનુષ્યો રહે છે અને આ વસતી હવે પછીના છ-સાત વર્ષોમાં ૧૦૦૦ કરોડ સુધી પહોંચી જશે. આ અતિ વૃદ્ધિથી પૃથ્વીનો ભાર વધવાનો અને વ્યવસ્થાનું સંતુલન બગાડયા સિવાય બીજું કંઈ જ મળવાની આશા રહી નથી. પરંતુ ભારતભૂમિ ક્યારેક બુદ્ધ, મહાવીર, કુમારજીવન, ચાણક્ય, શંકરાચાર્ય, રામકૃષ્ણ, વિવેકાનંદ, દયાનંદ, ગુરુ ગોવિન્દસિંહ, તિલક, ગાંધી, સુભાષ જેવી વ્યક્તિઓને જન્મ આપીને યશસ્વી બની છે. પ્રાચીનકાળના

ઋષિમનીષીઓને સમગ્ર પૃથ્વીમાં પ્રગતિ, સમૃદ્ધિ તથા સંસ્કૃતિને ફેલાવી હતી. સંસારના ઈતિહાસમાં ઈસુ, અરસ્તુ, સેંટપોલ, લિંકન, વૉશિંગટન, લ્યૂથર, લેનિન, કાગબા, મેજિની જેવા મહામાનવ યોગ્ય પ્રમાણમાં પેદા થયેલા છે અને તેઓએ પોતાના સમયના ઈતિહાસને સુવર્ણ અક્ષરોમાં પ્રગટાવ્યો છે.

ભારતમાં કોઈ એક સમયે આવા જ ઉન્નત વ્યક્તિત્વોનું વર્ચસ્વ હતું. તેઓ દેવમાનવ-મહામાનવો કહેવાતા હતા. વિશ્વમાં તેમની પ્રતિષ્ઠા જગદ્ગુરુ ચક્રવર્તી, મહાપ્રાજ્ઞ અર્થાત્ સર્જક, પ્રણેતાના રૂપમાં થતી હતી. તે નરરત્નોએ પોતાના નિવાસસ્થાનને સ્વર્ગ કરતાં પણ ચઢિયાતા બનાવ્યા હતા. ઉત્પાદન, વૈભવ અને વાતાવરણથી આ સમગ્ર દેશને તીર્થ બનાવ્યો અને તેને પૃથ્વીના પ્રત્યેક નિવાસીઓએ શતશત વંદન કર્યા હતા. આવા મહામાનવોની ખોટ હોવી ખરેખર માનવજાતિની પડતીનું કારણ બને છે.

મનુષ્યને સમુન્નત પૂર્ણ વિકસિત અતિમાનવ કેવી રીતે બનાવાય અને તેના નિર્માણમાં કેવા ઉપાયોનો ઉપયોગ કરવો ? આ બાબતમાં વિચારકો દાર્શનિકોએ પોતાના વિચારો પ્રમાણે જુદા જુદા સ્વરૂપો બનાવ્યા છે. પરિસ્થિતિઓની અસરને મહત્ત્વ આપવાવાળા જર્મન દાર્શનિક નીત્સે, વ્યક્તિની નિરંકુશ સત્તાના પ્રતિપાદન કરવાવાળો એનાર્કિસ્ટ, માથાની યોગ્યતાના દેખાવને મુખ્ય માનવાવાળા સામ્યવાદી, રસાયણ ઔષધિઓ તેમજ ઈલેક્ટ્રોડથી મસ્તિષ્કને પ્રભાવિત કરવામાં વિશ્વાસ કરવાવાળા આયુર્વેદજ્ઞાનિક, કૃત્રિમ સંસર્ગ પદ્ધતિ દ્વારા ઉચ્ચ વંશની ઉત્પત્તિનું પ્રતિપાદન કરવાવાળા દાર્શનિક, જેનેટિક એન્જિનિયરીંગના માધ્યમથી માનવીની નવી કલમ લગાવીને ઉચ્ચ વિકસિત અતિમાનવના સ્વરૂપને બનાવવામાં વૈજ્ઞાનિક, ચેતનાને અતિમાનસમાં ઉચ્ચસ્તરીય અધ્યાત્મ યોગ દ્વારા

પ્રદર્શિત થવાના પક્ષકાર યોગી અરવિંદનું પ્રતિપાદન તેમજ ભારતીય અધ્યાત્મની બ્રહ્મવિદ્યા પરક વ્યાખ્યા માનવીમાં દેવત્વના ઉદય માટેની શક્યતાઓના અલગ અલગ પક્ષ છે. આ વિચારક પક્ષોને પાંચ ભાગોમાં વહેંચી શકાય છે.

પહેલો પદાર્થ વિજ્ઞાન પક્ષ છે. જે મનુષ્યને એક પદાર્થનો પિંડ માને છે. તે મનુષ્યને અન્ય વસ્તુઓની જેમ કૃત્રિમ ઉપાયો, નિયોગ પદ્ધતિ, જેનેટિક યાંત્રિકી અથવા બીજી ભૌતિક પદ્ધતિઓ દ્વારા તેના મન તેમજ શરીરનો વિકાસ કરીને ઘણા વૈજ્ઞાનિક ઉપચારો કે ઉપાયોના માધ્યમની જેમ ઘણો સામર્થ્યવાન બનાવવા ઈચ્છે છે.

બીજો પક્ષ સમાજશાસ્ત્રીઓનો છે જે શિક્ષા અને વાતાવરણના પ્રચલનની દિશાધારામાં સુધારો અને પરિવર્તન લાવવાની ઉપયોગિતા પર ભાર મૂકે છે. સાથે જ વ્યક્તિની ગતિવિધિઓ પર ત્યાં સુધી સમાજના અનુશાસનમાં સખ્તાઈ વર્તવા પર ભાર મૂકે છે જ્યાં સુધી તે પોતે સભ્ય, સુસંસ્કારી નાગરિક અને વિચારકની ભૂમિકા નિભાવવા માટે પોતાની જવાબદારીને પોતે ન સંભાળે.

ત્રીજો વર્ગ મન:શાસ્ત્રીઓનો છે જે માનવી સત્તાને મન:સંસ્થાનની કઠપૂતળી માને છે અને કહે છે કે લોકમાનસને નવી જ રીતે બદલી શકાય. તેના માટે બ્રેઈનવોશિંગ જેવી દબાણયુક્ત પદ્ધતિઓથી લઈને અચેતન મન પર આક્રમણ કરીને તેને ઉપયોગી રીતિનીતિ અપનાવવા માટે મજબૂર કરવામાં આવે.

ચોથો વર્ગ શાસનતંત્રનો છે જેમાં પ્રજાજનોને શાસન પર આધારિત નીતિ અપનાવવા અને તેના દ્વારા પ્રચલિત વિચારધારાને હૃદયમાં રાખવા તેની જરૂરિયાત બતાવવામાં આવી છે. આ વર્ગનું કહેવું છે કે લોકરુચિને માન્યતા આપવામાં ન આવે. મૌલિક અધિકારોના નામ પર માનવીને ગમે તે કરવાની મુક્તિ આપવી ન જોઈએ. તેની સ્વતંત્રતાને મર્યાદિત કરવામાં આવે. નક્કી કરેલા આદેશોને ન માનવામાં આવે તો કઠોર શિક્ષા કરવામાં આવે. અર્થવ્યવસ્થા

પણ હવે શાસનતંત્રની અંદર આવી જાય છે. ઉત્પાદન, વિતરણ તેમજ વપરાશ પર શાસન પોતાનો અંકુશ વધુ પ્રમાણમાં રાખવા ઈચ્છે છે. એનાર્કિઝમ, અધિનાયકવાદ, કમ્યુનિઝમ તેમજ અન્ય શાસન વ્યવસ્થાઓ આની અંદર જ આવે છે.

પાંચમો વર્ગ અધ્યાત્મનો છે જે ઉચ્ચસ્તરીય તત્ત્વદર્શન પ્રત્યેક માનવીના મનમાં વસાવવા માટે ધર્મતંત્રને પરિષ્કૃત કરવામાં તેમજ તેના દ્વારા ઋષિ મહામાનવ સ્તરના ઉચ્ચચેતન વ્યક્તિઓ દ્વારા પ્રભાવશાળી લોકશિક્ષણની જરૂરિયાત પર ભાર મૂકે છે. કુસંસ્કારોના સમાધાન તેમજ દૈવી વ્યક્તિત્વના વિકાસ માટે યોગ, દર્શન તેમજ તપ સાધનાને ઉપાય અને ઉપચારના રૂપમાં રજૂ કરે છે. સૂક્ષ્મ જગત તેમજ પરોક્ષ વિદ્યાની મદદ લેવા ઉપર આત્મિકીનો વધારે આગ્રહ હોય છે.

સુસંતતિ નિર્માણની દિશામાં વિચારનાર શોધનારાઓએ અનેક પ્રકારના વિચારો અને પ્રયત્નો કર્યા છે. એના માટે કેટલાયે વંશપરંપરાને બદલવાની વાતો વિચારી છે અને નિયોગપ્રધાને શ્રેષ્ઠ માને છે. આ તો પ્રાચીનકાળમાં સંતાનોના ઉત્પાદનમાં અસમર્થ રહેવા પર જ નિયોગ થતો હતો, પરંતુ એવી સાબિતી પણ મળે છે કે વિવાહિતો અને અવિવાહિતોના વિશિષ્ટ યોગ્ય પુરુષોના માધ્યમથી પ્રયત્નો કર્યા હોય. વ્યાસ દ્વારા પાંડુ ધૃતરાષ્ટ્ર અને વિદુરના સ્વરૂપમાં ત્રણ રાણીઓથી પુત્ર પ્રાપ્તિ કરવી એ આ પ્રયાસનું એક પ્રમાણ છે. દામ્પત્ય ક્રમનો જો સ્તર ઊંચોનીચો હોય તો પ્રજનન માટે બહારની મદદની વાત પણ વિચારી હતી. ઈસુ, કબીર, મકરધ્વજ, ઘટોત્કચ, સત્યકામ વગેરેની કથાવાર્તાઓ એવી છે જેમાં બીજ અને ભૂમિ એક પ્રબળ હોવા માત્રથી જ કામ ચાલી ગયું.

દામ્પત્ય જીવનની સુવ્યવસ્થા રહેવાથી તો સ્વયં મનુ અને શતરુપા રાણી દ્વારા કેટલાય જન્મોમાં દેવદૂત સ્તરના સંતાનોને જન્મ આપવાના પ્રસંગો જોવા મળે છે. લવકુશ, પ્રદ્યુમ્ન, શકુંતલા પુત્ર ભરતની વિશિષ્ટતા તેમના માતાપિતાની સાથોસાથ

વાતાવરણની વિશેષતા પણ સિદ્ધ કરે છે. વાલ્મિકી અને કણ્વના આશ્રય, સંરક્ષણ તેમજ માર્ગદર્શન હેઠળ ઉછેર થવાથી વિશિષ્ટતા ઉત્પન્ન કરી શકાઈ હતી.

‘ભાડાની ગોદ’ તથા ટેસ્ટટ્યુબ બેબી તેમજ કૃત્રિમ ગર્ભાધાન જેવા પ્રયોગો વૈજ્ઞાનિક ક્ષેત્રમાં આજકાલ ઝડપથી ચાલે છે. પશુઓમાં કૃત્રિમ ગર્ભાધાનની જેમ મનુષ્યોની બાબતમાં પણ આ વાત વિચારવામાં આવી રહી છે કે વિશિષ્ટ વ્યક્તિઓની વંશપરંપરાનો ત્યાગ મનુષ્ય જાતિને આપવા માટે તેના શુક્રાણુઓનું શીતલીકરણ કરીને ‘સ્પર્મ બેન્ક’ બનાવવામાં આવે જેથી મૃત્યુ પછી પણ જરૂરિયાત પ્રમાણે તેનો ઉપયોગ થઈ શકે.

વનસ્પતિઓમાં તેમના ગુણોને લગતી કલમો લગાવવામાં આવે છે અને નવા પ્રકારના ફૂલછોડ ઉત્પન્ન કરવામાં વૈજ્ઞાનિકોને સફળતા મળી છે. પશુપક્ષીઓના કેટલાક પ્રયોગ પહેલાંથી જ થઈ રહ્યા છે અને હવે એ ક્ષેત્રમાં ઘણી સફળતા મળી છે. ખરચરની વર્ણશંકર જાતિ પહેલેથી જ હયાત છે. પ્રાણીઓમાં ગાય, બકરી, ઘેટાં, સસલા વગેરેને આ પ્રકારના પ્રયોગમાં આગળ રાખવામાં આવે છે. આ પ્રમાણે ગુણ સૂત્રોમાં કલમ લગાવીને તેમની વંશપરંપરાને એટલી હદે બદલી નાખી કે થોડીક પેઢીઓ પછી તે કંઈકમાંથી કંઈક બની ગઈ છે. વિચારવામાં આવી રહ્યું છે કે શા માટે મનુષ્યના શુક્રાણુઓમાં તેવા જ સંશોધન અને પરિવર્તન ન કરવામાં આવે કે જેમાં ભવિષ્યની પેઢીઓ આજના કરતાં વધુ સુયોગ્ય અને વધુ ઊંચા સ્તરની બની શકે.

આ બાબતમાં દેવત્વનો સહારો લઈને વધુ સંખ્યામાં માનવ સંતાનો પેદા કરવા શક્ય છે. આ બાબતનું જુના સમયમાં પરીક્ષણ કરવામાં આવ્યું હતું. કુન્તીએ સૂર્ય, ઈન્દ્ર, વરુણ, યમ અને અશ્વિનીકુમાર વગેરે દેવતાઓનું આહ્વાન કરીને વિશિષ્ટ સ્તરના બાળકો-પાંચ પાંડવો પેદા કર્યા હતા. પવનપુત્ર હનુમાનનો પુત્ર મહરઘ્વજને પણ આવા પ્રકારની સાધનાનું પરિણામ કહી શકાય છે. દ્રૌપદીના

વિશે કહેવામાં આવ્યું છે કે તે યજ્ઞકુંડમાંથી ઉત્પન્ન થઈ હતી. દૈવી પ્રજનનના આ પ્રયોગને પ્રત્યક્ષ સાબિતી ન મળતાં તેને માહિતી પ્રાપ્તિ સુધી મર્યાદિત રાખી શકાય છે.

ઔષધીઓના ઉપચારથી વૃદ્ધને યુવાન બનાવવાના સંદર્ભમાં કાયાકલ્પના પ્રયોગોની શોધખોળ ચાલુ છે. નીરોગી, સમર્થ અને દીર્ઘજીવન થવાના કારણે પણ મનુષ્ય વિશાળકાય, અજગરોની જેમ ચમકદાર સ્ફૂર્તિલા, ગર્વિષ્ટ, વિઘ્નલા બની શકે છે, પરંતુ તેનાથી કોઈનું શું થશે જ્યાં સુધી ચેતનાના ક્ષેત્રમાં સંશોધન કે વિકાસ જ ન થાય ? આ પ્રમાણે મસ્તિષ્ક પર રાસાયણિક તેમજ વીજળીનો પ્રભાવ રાખીને તેનો સ્વભાવ બદલવાનો પ્રયત્ન પણ આજ હેતુ માટે કરવામાં આવી રહ્યો છે. પશુઓના મસ્તિષ્કમાં ઈલેક્ટ્રોડ લગાવીને તેના સ્વભાવમાં ત્યાં સુધી જ પરિવર્તન શક્ય બની રહે. તેનો જેવો જ પ્રભાવ અને અસર દૂર થશે તેવું જ તે પ્રાણી ફરી પાછું પોતાની પહેલાની સ્થિતિમાં પાછું આવે છે. ઊંદરને બિલાડી પર આક્રમણ કરવાનું અને બિલાડીને ઊંદરથી ડરવાની ટેવ બદલી તો શકાઈ, પરંતુ અસર દૂર થતાં જ અસલ સ્થિતિ પાછી આવી જાય છે. આવી જ વાત રાસાયણિક પદાર્થોના સંબંધમાં પણ છે. બેહોશ કરવાથી લઈને ઉત્તેજિત કરવા સુધીમાં ઘણા નશીલા પદાર્થો ચમત્કારી અસર પહોંચાડે છે. પરંતુ અસર દૂર થતાં જ તે પરિસ્થિતિ દૂર થઈ છે. મસ્તિષ્કને વિશિષ્ટ પ્રકૃતિમાં લાવવાના વૈજ્ઞાનિક પ્રયોગ થતા રહે છે અને મનોવૈજ્ઞાનિકોએ બ્રેઈનવોશિંગના માટે દબાણ આપવાની સરકસમાં વપરાતી પદ્ધતિનો મનુષ્યો ઉપર પણ પ્રયોગ કરવાનો પ્રયાસ કર્યો છે. આનાથી અમુક લોકો બદલાયા પણ છે, પરંતુ બાકીના લોકોએ પોતાની મૌલિકતા પર કરેલ આ હુમલાને જબરદસ્તીયુક્ત ગણ્યો છે અને પરિસ્થિતિ બદલાતા જ તે હુમલાને પૂરેપૂરો બદલો લીધો છે.

પ્રશિક્ષણ તેમજ વાતાવરણના દબાણથી

પ્રવૃત્તિઓમાં સુધારા માટે વૈજ્ઞાનિક પ્રયોગ મોટા પાયા પર ચાલે છે. આદિવાસીઓનું જ્યાં પણ અસ્તિત્વ હતું ત્યાં શક્તિશાળીઓએ તેમના વિનાશમાં કંઈ બાકી ન રાખ્યું. પરંતુ હવે જ્યારે તેઓ થોડી સંખ્યામાં રહ્યા છે ત્યારે તેમને સુધારવા અને સભ્ય બનાવવાના માટેના પ્રયત્નો મોટા પાયે ચાલી રહ્યા છે. એવા દેશોમાં તે વનવાસિયોના સ્વભાવ તેમજ પ્રવૃત્તિને બદલવા માટે ઘણા બધા પ્રયત્નો થાય છે તેમજ ઘનનો ખર્ચ કરવામાં આવી રહ્યો છે, પરંતુ સફળતા એટલી ધીમી ગતિથી મળે છે કે ઘણીવાર તો નિરાશ પણ થવું પડે છે. ભારતમાં પણ આવા વર્ગોનું પછાતપણું દૂર કરવાના પ્રત્યેક ઉપાય અપનાવવામાં આવ્યા છે, પરંતુ સહયોગ ન મળવાના કારણે સુધારકોને ઉદાસ થવું પડે છે. અહીં માનવીની લાંબા સમયથી ચાલતી મૂળ પ્રવૃત્તિ સૌથી મોટી બાધક બનીને સામે આવીને ઊભી રહે છે.

ભૌતિક સ્તરના આ પ્રયોગોથી શારીરિક અથવા માનસિક શક્તિ તો વધી છે, પરંતુ તેનાથી નરપિશાચોની બીજી વસતી વધી છે. નબળા સ્તરના આવા ચાંડા તે હતા જેમને ગુનેગાર, અણઘડ કહેવામાં આવતા. બીજા તે દાનવ વર્ગના હતા જે સાધન સંપન્ન બની ગયા હતા. તક્ષવત માત્ર પરિસ્થિતિઓ અને યોગ્યતાઓનો જ છે. વિશ્વવ્યવસ્થાની દૃષ્ટિએ બંને અનિચ્છનીય સાબિત થાય છે. સામ્યવાદે અર્થ (મૂડી)ને મહત્ત્વ આપ્યું અને તેને બધી સમસ્યાઓનું સમાધાન બતાવ્યું. પરીક્ષણની કસોટી પર તે સમાધાન ખોટું નીકળ્યું. અમેરિકા તેમજ યુરોપના દેશોની સંપત્તિ પરાકાષ્ઠાએ પહોંચી, તેઓ પોતાની શક્તિ, સમૃદ્ધિ તેમજ હોશિયારી અન્ય દેશોની તુલનામાં ઘણી વિકસાવી શક્યા, પરંતુ તે પ્રગતિથી તેમનું વ્યક્તિત્વ પરિષ્કૃત ન થયું કે સમાજે કહેવાલાયક કોઈ પ્રાપ્તિ મેળવી.

ભૌતિક પ્રયત્નો દ્વારા માનવી પ્રકૃતિને બદલીને તેને અતિમાનવ બનાવવાના સ્તરનો પ્રયત્ન માત્ર હંમેશાં યોગ્ય ભાવનાથી જ કર્યા હોય એવી વાત જ નથી. શોધને રાજનૈતિક ષડયંત્રના રૂપમાં પણ

આગળ વધારવામાં આવી છે. સત્તાધીશોએ પ્રજાને માનસિક દૃષ્ટિએ દબાવી કે અપંગ બનાવી દીધી છે કે જેથી તે હંમેશાં હુકમો માને અને વિરોધ કરવાની વાત પણ ન વિચારે. પોતાની વસતી અને દુશ્મન દેશો પર અધિકાર જમાવવા ઉપરાંત ત્યાંના નાગરિકોને પણ તેવા જ માળખામાં ઢાળવાની વાત વિચારવામાં આવી. જો તેવી સફળતા મળે તો હંમેશ માટે પોતાની મનમાની ચલાવવામાં નિશ્ચિત બની શકે તેમ હતા.

જર્મન દાર્શનિક ફ્રેડરિક નીત્સેની તારવણી કંઈ આ પ્રકારની છે. તેમણે 'સુપરમેન' અતિમાનવની પોતાની રીતે વિચિત્ર વ્યાખ્યા કરી અને કહ્યું કે જર્મન જાતિની મૌલિક વિશેષતાને વિસ્તારવામાં આવે અને તેને ફેલાવીને સમગ્ર વિશ્વ પર શાસન કરવા યોગ્ય બનાવાય. અતિમાનવ સ્તર સુધીનો વિકાસ કરવા માટે તે સમુદાયને કંઈ રીતે વિશેષ સગવડ મળે એ બાબતમાં ઘણું બધું કહેવામાં આવ્યું છે. વધુમાં નીચલા વર્ગને નષ્ટ કરવાની વકીલાત કરી છે. હિટલર, હિમલર, ગોબલ્સ જેવી વ્યક્તિઓ તે માન્યતાના પ્રતીક પ્રતિનિધિ બનીને આગળ આવ્યા. જર્મન પેઢી જ તેમના માટે શ્રેષ્ઠ માનવ બની શકવા યોગ્ય હતી. તેમને વિશ્વવિજયી બનાવવા માટે હિટલરે ચારે બાજુ આક્રમણો કર્યા. અવરોધ માનનારી યહુદી પ્રજા આ કુચક્રમાં નિર્દોષ હોવા છતાંય ખરાબ રીતે ચગદાઈ ગઈ.

આ પ્રકારે માનવીય શ્રેષ્ઠતા વધારવા નિમિત્તે જે પણ ઉપાય અને ઉપચાર વિચાર્યા અને અપનાવાઈ રહ્યા છે તેમાં એમ માનીને ચાલવામાં આવ્યું છે કે જે કંઈ કરવાનું હોય છે તે શરીર અને મનનું હોય છે, જ્યારે યથાર્થતા એ છે કે માનવી સત્તાનું મૂળ સ્વરૂપ જાગૃતિ છે. જે કંઈ કરવા જેવું છે તેમાં ચેતનાનું સ્તર ઉદ્ભવવાનું છે. તેના સિવાય માત્ર શારીરિક અને માનસિક વિકાસ થવાથી તો ચતુર, ચાલાક તેમજ ઉદ્ભત રાવણ, કુંભકરણ, હરિણ્યકશ્યપ, ભસ્માસુર, વૃત્રાસુર જેવા વિશાળકાય રાક્ષસોની જમાત વધારવાના પ્રયત્નો જ ચાલશે અને

તે સુંદ-ઉપસુંદની જેમ તે દાનવપેઠી યાદવોના જેવો કલહ કરશે અને પરસ્પર લડીને મરી જઈ સમાપ્ત થશે.

મનુષ્યમાં દેવતાના ઉદયની વાત વિચારવાની છે અને તેના મારફત ઉજ્જવલ ભવિષ્યનું નિર્માણ કરવું છે તો માનવી ચેતનામાં શુભ આશયોના આદર્શનો વિકાસ કરવાના ઉપાયો શોધવા પડશે. ચિંતન, ચરિત્ર તેમજ વ્યવહારમાં અર્થાત્ ગુણ, કર્મ અને સ્વભાવમાં શ્રેષ્ઠતાનો સમાવેશ કરવાવાળા ઉપાય અને ઉપચારોનો આશ્રય લેવો પડશે. આ સંદર્ભમાં શ્રી અરવિંદનું ચિંતન પરમ પૂજ્ય ગુરુદેવના જેવું જ છે. બંનેએ અતિમાનવની નહીં 'અતિમાનસ'ની જરૂરત પર ભાર મૂક્યો છે અને તેના માટે સમર્પણ યોગને સ્વીકારવાનો માર્ગ બતાવ્યો છે. ગીતામાં સમર્પણ અને શરણાગતિ પર ભાર આપવામાં આવ્યો છે. તેનો અર્થ છે ભૌતિક અહંતાયુક્ત "અહમ્"નું વિરાટ બ્રહ્મમાં, વિશ્વમાનવમાં વિસર્જનને જ વ્યક્તિનું સમાજ પ્રત્યેનું સમર્પણ કહી શકાય છે. સંકુચિતતાને છોડીને "વસુધૈવકુટુંબકમ્" અને 'આત્મવત્ સર્વ ભૂતેષુ' ની ભાવના દ્વારા આત્મસત્તાને અપનાવવી તે જ અંતઃકરણની ઉચ્ચ ભૂમિકા છે જેમાં મનુષ્ય આદર્શો માટે લોકકલ્યાણ

માટે જીવે છે. ત્યારે તેણે સંકીર્ણ સ્વાર્થપરાયણતા સાથે સંકળાયેલ વાસના, તૃષ્ણા અને અહંતાના વિવિધ ભવબંધનોથી મુક્તિ મળી જાય છે. આ જીવનમુક્તિ છે અને સ્નેહ સહકારયુક્ત ઉચ્ચ દૃષ્ટિકોણ જ સ્વર્ગ છે. સ્વર્ગ કોઈ ક્ષેત્રનું નામ નથી પરંતુ અંતઃકરણની ઉચ્ચ સ્થિતિ હોવી તે છે. જે તેમાં પ્રવેશ કરી શકે તે દેવતા અને જ્યાં દેવતા રહે તે સ્વર્ગ. બંનેનો સબંધ પરસ્પર આધારિત છે.

ટૂંકમાં, તેને અંતઃકરણનો, આત્મસત્તાનો ઉત્કર્ષ કહી શકીએ છીએ. તેના માટે બ્રહ્મવિદ્યા અને તપશ્ચર્યાનો આશરો લેવો પડે છે. ઉચ્ચસ્તરની આસ્થાઓ, આકાંક્ષાઓ, ભાવસંવેદનાઓનો વિકાસ બ્રહ્મવિદ્યાનું તત્ત્વદર્શન આત્મસાત્ કરવાથી શક્ય બને છે. પશુપ્રવૃત્તિયોના સંચિત કુસંસ્કારોને ઓગાળવામાં તપશ્ચર્યાની ગરમી કામ આવે છે. કષાય કલ્મષોનો કચરો ઓગળીને અણધર આદતોને મહાનતાના બીબામાં ઢાળવામાં સાધનાત્મક શક્તિનું ઉચ્ચ તાપમાન જ અસરકારક હોય છે. આ જ છે ચિરપુરાતન અને ચિરસનાતન મનુષ્યમાં દેવત્વના ઉદયની પ્રક્રિયા.

તે સમયમાં રાજા પુરુષોત્તમદાસ ટંડન બીમાર હતા. તેમને જોવા માટે તેમના એક સહાધ્યાયી મિત્ર પ્રયાગ ગયા. ત્યારે રાજર્ષિએ વાતવાતમાં પોતાની એક જૂની વાત સંભળાવી. કોઈ કાળમાં દેશી રજવાડાઓમાં રાજાઓને સુધારવા માટે એક આદર્શ યોજના બનાવવામાં આવી હતી, જેથી એ બતાવવાની તક મળે કે ભારતીયો અંગ્રેજો કરતાં સારું શાસન કરી શકે છે. આ ઉદ્દેશ્યના માટે બનાવેલી યોજનાને અમલમાં મૂકવાના હેતુથી મેં નાભા રજવાડામાં નોકરી કરી, પરંતુ હું નિષ્ફળ ગયો. તેમના મિત્રએ કહ્યું, "એ તો ઘણું સારું થયું." આજ વાત હું પણ કહેવા ઈચ્છતો હતો. અંગ્રેજોના કારણે હું નિષ્ફળ ગયો. તો મેં મારું ધ્યાન અંગ્રેજોને હટાવવા તરફ લગાવ્યું, ઈશ્વર પ્રત્યે હું આભારવશ બની ગયો. નાભામાં સફળ થયો હોત તો હું કૂવાના દેડકા જેવા રહ્યો હોત. આ નિષ્ફળતાએ મારા માટે સફળતા અને સાધનાના દ્વાર ખુલ્લા કર્યાં. ટંડનજી બોલ્યા.

પોતાના કાર્યોમાં મળેલી સફળતા-અસફળતા પ્રત્યેની આ સર્જનાત્મક દૃષ્ટિ સ્વીકારવાથી જ તેઓ રાજર્ષિની ઉપાધિના અધિકારી સાબિત થતા રહ્યા. આ પ્રસંગ પ્રત્યેક તે વ્યક્તિના માટે જીવનના દૃષ્ટિકોણ સમાન છે, જેઓ પ્રગતિપથ પર અસફળતાઓની સાથે બાથ ભીડીને આગળ વધવા ઈચ્છે છે.

બે ભયંકર માનસિક ઉદ્વેગોથી બચો

વૈચારિક દોષોમાં બે મુખ્ય છે - એક છે કામુક્તા બીજો છે આવેશ. એ બંને માનસિક સ્થિરતા અને સુવ્યવસ્થામાં ગરબડ ઊભી કરે છે અને પ્રગતિમાં મદદરૂપ બનતી અનેક વિશેષતાઓનો નાશ કરે છે. એ બંનેનું પુનરાવર્તન થવાથી તે ટેવમાં પરિણમે છે અને આપણા ચિંતન અને શરીરને કમજોર બનાવી દે છે.

કામુક્તાનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ ખૂબ નાનું છે. બધાં પ્રાણીઓ તરફ દૈષ્ટિપાત કરતાં જણાય છે કે જ્યારે માદા ગર્ભધારણ કરવા ઈચ્છે છે ત્યારે એની શારીરિક તથા માનસિક ક્રિયા તથા ભાવમુદ્રા અસામાન્ય બની જાય છે. તેના કારણે નર પ્રભાવિત તથા ઉત્તેજિત થઈ જાય છે. એ દિવસોમાં થોડીક ક્ષણો માટે બંનેનું યૌનાચર માટે મિલન થાય છે ત્યાર પછી બંને છુટાં પડી જાય છે અને પોતાનું કામ કરે છે. કેટલાંક પક્ષીઓમાં એવું જોવા મળે છે કે તેઓ માળો બનાવવા તથા ઈંડા સેવવામાં એકબીજાને મદદ કરવી તેને પોતાનું કર્તવ્ય માને છે, પરંતુ એ સમય દરમિયાન તેઓ કામાચાર માટે કોઈ પ્રયત્ન કરતાં નથી. બીજાં પ્રાણીઓની જેમ મનુષ્યમાં પણ આ વૃત્તિ હોય છે. સામાન્ય રીતે બે બાળકો વચ્ચે ઓછામાં ઓછો ત્રણ વર્ષનો ગાળો હોવો જોઈએ. આનો અર્થ એ થયો કે એક વર્ષ ગર્ભધારણનું વત્તા બીજાં ત્રણ વર્ષ મળી કુલ ચાર વર્ષ એક વાર સ્ત્રીપુરુષે યૌનાચારનો ક્રમ રાખવો જોઈએ. આ ગાળા દરમિયાન બંનેએ પોતપોતાનાં કાર્યોમાં મન લગાડવું જોઈએ. જે એ પહેલાં પુરુષ તરફથી કામુક છેડછાડ કરવામાં આવે તો એને પ્રકૃતિની મર્યાદાનું ઉલ્લંઘન તથા અનાચાર જ કહેવાય છે. એનો ખરાબ પ્રભાવ પત્ની પર, બાળકો પર તથા કુટુંબ પર પડ્યા વગર રહેતો નથી. વધતી જતી વસતી વ્યક્તિ, કુટુંબ અને સમાજ માટે અહિતકર હોય છે.

આજે વૈચારિક ક્ષેત્રમાં કામુક્તા ખૂબ વધી ગઈ છે. તે પતિપત્ની પૂરતી મર્યાદિત રહી નથી.

બિનજરૂરી રતિકર્મ થતું રહે છે. એના પરિણામે પત્નીનાં પ્રજનન અંગો પર ખૂબ માઠી અસર પડે છે. તેને જનનેન્દ્રિયથી માંડીને આખા શરીરમાં ફેલાતા રોગો થાય છે. પુરુષ પણ પોતાની અમૂલ્ય જીવનશક્તિ વેડફી નાખે છે. એના પરિણામે શારીરિક સ્વસ્થતા અને માનસિક કુશાગ્રતાની કદી પૂરી ન શકાય એવી ક્ષતિ થાય છે. આમ પતિપત્ની બંને રોગના ભોગ બનીને અકાળે મૃત્યુ પામે છે. સંતાનો પણ અસમર્થ, અયોગ્ય અને અણઘડ પાકે છે.

કામુક્તાનો આ અતિવાદ એક પ્રકારનું પાગલપન છે. સામાજિક કુરિવાજોના કારણે પુરુષ સ્ત્રીને કામિની, ભોગ્યા કે રમણી માને છે. આ સ્વાર્થ માટે જ તેના તરફ પ્રેમ બતાવવામાં આવે છે, એને વસ્તુઓ લાવી આપવામાં આવે છે તથા એની પ્રશંસા કરવામાં આવે છે. આવાં પ્રલોભનોથી વિચારહીન સ્ત્રી બહેકી જાય છે અને ઈચ્છા કે જરૂરિયાત ન હોવા છતાં પણ પુરુષને પ્રસન્ન કરવા માટે એને સહયોગ આપે છે. આ ઉત્તેજનામાં એની વેશભૂષા પણ સહાયક બને છે અને તે ઢીંગલીની જેમ શણગાર સજ્જને પતિને વશમાં કરવાનો લાભ વિચારે છે. પુરુષ એ માટે એને લાચાર કરે છે. એના પરિણામે પતિપત્ની વચ્ચે કામાચાર વધતો જાય છે. સમય વીતતાં ખબર પડે છે કે એ અનાચારના કારણે બંને પક્ષોને કેટલું ભયંકર નુકસાન સહન કરવું પડ્યું, બાળકોનું કેટલું ભવિષ્ય બગડ્યું અને સમાજને કેટલું નુકસાન થયું.

નર અને માદાની જનનેન્દ્રિયોની રચના એવી છે તથા એ અંગો એટલાં નાજુક છે કે તેમનો ઉપયોગ લાંબા સમય પછી જ કરવો જોઈએ. જો બિનજરૂરી રીતે એનો દુરુપયોગ કરવામાં આવશે તો પ્રકૃતિ એ ઉદંડતાની સજા કર્યા વગર છોડે નહિ સંપૂર્ણ જીવજગત પર દૈષ્ટિપાત કરતાં જોવા મળે શે કે માદાને નવા પ્રસવની જરૂર લાગતાં તે નરને ઉત્તેજિત કરે છે. નર પોતાના તરફથી એ માટે કોઈ પ્રયત્ન કરતો નથી. પ્રાણીઓ ઝૂંડમાં રહે છે, પરંતુ

એમ છતાં તેઓ કદી કામુક છેડછાડ કરતાં નથી. તેથી જ તેઓ સ્વસ્થ જીવન જીવે છે.

આજે સમાજમાં કામુક્તા ચરમસીમાએ પહોંચી ગઈ છે. શારીરિક સયોગનો અવસરતો તો ક્યારેક જ મળે છે, પરંતુ માનસિક ચિંતનમાં અશ્લીલતા ઊંડે સુધી ધૂસી ગઈ છે. જ્યારે મન નવરું પડે છે ત્યારે કામુક ચિંતન કરવા મંડી જાય છે. આજે મોટા ભાગના લોકોને એમાં જ ખૂબ રસ પડે છે. અશ્લીલ પુસ્તકો, કોટા, દેશ્યો, કૃત્યો તથા સાજસજાથી મનમાં વિકારો પેદા થાય છે અને ઘણોખરો સમય આ અયોગ્ય ચિંતનમાં જ વહી જાય છે. સ્ત્રી પ્રત્યે વેશ્યાની નજરે જોવામાં આવે છે. બહેન, પુત્રી તથા માતાનો સંબંધ પોતાનાં સગાં સ્વજનોમાં તો આજે પણ મોજૂદ છે, પરંતુ સગી બેન, પુત્રી તથા માતા સિવાય બીજી સ્ત્રીઓ પ્રત્યે એવો પવિત્ર ભાવ જોવા મળતો નથી. આ પાપાચારમાં ગંદા સાહિત્ય તથા ગંદી ફિલ્મોએ બળતામાં ધી હોમવા જેવું કાર્ય કર્યું છે. તેમના લીધે માણસનું અયોગ્ય અને કામુક ચિંતન વધારે ભ્રષ્ટ થયું છે. એના પરિણામે વ્યભિચાર, બળાત્કાર જેવી ઘટનાઓ બની રહી છે. માનસિક વ્યભિચારે તો બધી જ મર્યાદાઓનાં બંધનો તોડી નાખ્યાં છે. પ્રાચીન મર્યાદાઓ નામશેષ થઈ ગઈ છે.

આનું ખરાબ પરિણામ એ આવે છે કે જે લોકોનાં મગજ તત્વદર્શન, વિજ્ઞાન, કલા, સાહિત્ય, રાજનીતિ, આર્ષગ્રંથો જેવા ઉપયોગી વિષયોમાં કંઈક કરી શકે એમ હતાં તેમની પ્રતિભા આ પતનની ખાઈમાં પડીને નષ્ટ થઈ જાય છે. જો નર અને નારી વચ્ચે વેળાસર પવિત્ર સંબંધો સ્થાપવા માટે પ્રબળ પ્રયત્નો નહિ કરવામાં આવે તો એક સમય એવો આવશે કે જ્યારે ચારેય બાજુ દુરાચાર અને પાપાચારનું જ સામ્રાજ્ય સ્થપાઈ જશે. શરીર ખખડી જશે અને મન પ્રતિભાહીન બની જશે. એવા લોકો પછી મહામાનવો જેવો પ્રબળ પુરુષાર્થ કેવી રીતે કરી શકશે ? લોકોની વિચારશક્તિ ઘટતે ઘટતે ખલાસ થઈ જશે.

વિચારશક્તિ તથા મનને દૂષિત કરનારી

કામુક્તા ઉપરાંત બીજી પ્રક્રિયા છે - આવેશ. મહત્વાકાંક્ષી માણસ પોતાના માટે વધુ મેળવવા ઈચ્છે છે. જો કે આમ તો બધું કમબદ્ધ રીતે ધીમે ધીમે જ મળે છે, પરંતુ અત્યંત લોભી મનુષ્ય એકદમ જ બધું મેળવવા ઈચ્છે છે. એ માટે એમને કુકર્મો કરવાં પડે છે. ક્રિયાની પ્રતિક્રિયા થાય છે. ઈર્ષ્યા અને વેરરૂપી અવરોધો સામે આવે છે. એના કારણે ઉદ્વિગ્નતા અને પાગલપણું વધી જાય છે. લોભ તથા લાલસા એવી વસ્તુ છે કે થોડોઘણો લાભ મળવા છતાં પણ સંતોષ થતો નથી. વધારે મેળવવાની લાલચ રહે છે. એના લીધે કાયમ અશાંતિ રહ્યા કરે છે. પોતાની ઈચ્છા પૂરી કરવામાં જો અવરોધ ઊભો થાય તો આક્રોશ પેદા થાય છે અને તે જલદી શાંત થતો નથી.

દરરોજ આવા અનેક પ્રસંગો આવતા રહે છે. એમાં કેટલાક આપણી ઈચ્છા વિરુદ્ધના હોય છે. આવા પ્રસંગે મનને શાંત અને સંતુલિત રાખીને જ ઉપાય શોધવો જોઈએ, તો જ આગળ વધવાનો માર્ગ જડે છે. જો દરેક પ્રતિકૂળતા આવેશ ઉત્પન્ન કરવા લાગે તો સમજવું જોઈએ કે ઉદ્વિગ્નતા રહેતાં એ આવેશમાંથી મુક્ત થઈ શકાય નહિ. ઉત્તેજના અને આવેશ માણસને અર્ધપાગલ બનાવી દે છે. ગુસ્સે થયેલો માણસ મરવા કે મારવા તૈયાર થઈ જાય છે. ક્રોધ શાંત થઈ ગયા પછી પણ એની પ્રતિક્રિયા ચાલુ રહે છે અને વિચારો સ્થિર રહેતા નથી. આવી મનઃસ્થિતિમાં પોતાનાં દૈનિક કાર્યો પણ સંતુલિત રીતે કરી શકતાં નથી.

કામુક્તાની જેમ આ આવેશ અથવા ક્રોધ પણ સ્વભાવનું અંગ બની જાય છે. એ આવેશ દરેક કામમાં ભળી જાય છે. એ સ્થિતિમાં સાચી વાત વિચારવાની કે યોગ્ય કામ કરવાની મનઃસ્થિતિ રહેતી નથી. આથી માનસિક ઉદ્વેગોથી માણસે દૂર રહેવું જોઈએ. નહિ તો જીવનનો અમૂલ્ય સમય નકામો વહી જશે અને મનુષ્ય માનસિક રીતે અપંગ બનીને પોતાનું જીવન ગમે તે રીતે પસાર કરશે. આથી આ બે દુર્ગુણોથી આપણે હંમેશાં દૂર રહેવું જોઈએ તથા આશાવાદી બનીને હંમેશાં શ્રેષ્ઠ ચિંતન કરવું જોઈએ.

વૃદ્ધો પરિસ્થિતિને અનુકૂળ બને

વૃદ્ધાવસ્થામાં માણસ અડધો મરેલા જેવો હોય છે. મૃત મનુષ્યનું શરીર કોઈ પણ કામ કરવા અશક્તિમાન હોય છે. તે પોતે ચાલીને સ્મશાને જઈ શકતું નથી. આંખો હોવા છતાં તે કશું જોઈ શકતી નથી. વયોવૃદ્ધ અને જીર્ણશીર્ણ મનુષ્યોની સ્થિતિ આટલી બધી ખરાબ તો નથી હોતી, પરંતુ એમને કોઈ પણ કામ કરવા બીજાઓનો સહારો લેવો પડે છે. તેઓ દૂર સુધી ચાલી શકતા નથી. તેમના હાથથી કોઈ કામ સારી રીતે થઈ શકતું નથી. આંખે ઓછું દેખાય છે તથા કાને ઓછું સંભળાય છે. પાચનતંત્ર નબળું પડી જવાના કારણે નાના મોટા અનેક રોગો થાય છે. મોટાભાગના વૃદ્ધોને ખાંસી, અપચો તથા વધારે પેશાબની ફરિયાદ રહે છે. મગજ પણ ખરાબ કામ કરતું નથી. પોતે જે કરી શકતા નથી તેની ઈચ્છા રાખે છે. કુટુંબના બીજા સમર્થ અને કમાતા સભ્યો પોતાનું કામ પોતાની જાતે કરે છે તો એમને સામાન્ય સલાહસૂચન આપવાના બદલે વૃદ્ધો તેમની પર પોતાનું શાસન ચલાવવા જાય છે. જ્યારે કોઈ એમનું સાંભળતું નથી ત્યારે તેઓ ક્રોધે ભરાય છે અને દુઃખી થઈ જાય છે. એના પરિણામે એમને કેટલીકવાર અનિદ્રાનો રોગ લાગુ પડી જાય છે.

વૃદ્ધાવસ્થા આવતાં શરીર તથા મન દુર્બળ થઈ જાય છે. આથી એમણે બદલાયેલી પરિસ્થિતિને અનુકૂળ થઈ જવું જોઈએ. જે પરિસ્થિતિ પ્રમાણે જીવે છે તે બુદ્ધિશાળી છે. જેઓ પ્રતિકૂળતા અનુભવે છે તથા દુર્બળતાના કારણે બીજાઓનો સહયોગ લે છે એમણે નમ્રતા રાખવી જરૂરી છે. જેઓ પોતાની ઈચ્છાઓ પર અંકુશ રાખતા નથી તેઓ પોતે દુઃખી થાય છે અને બીજાઓને દુઃખી કરે છે. જો કોઈને જેલમાં જવું પડે તો એણે ત્યાં મળતાં કપડાં પહેરવાં પડે છે તથા અનાજ ખાવું પડે છે. જો તેઓ જેલમાં પણ ઘરના જેવી સુખસગવડો માગે તો તેમાં તેમને નિષ્ફળતા જ મળે છે. આથી તેઓ પોતાની તથા બીજાની ઉપર ગુસ્સે થાય છે. આવી દશામાં શારીરિક મુશ્કેલીઓ સાથે માનસિક મુશ્કેલીઓ જોડાઈને દુઃખ

બમણું થઈ જાય છે. માણસે સમજવું જોઈએ કે પરિસ્થિતિ હમેશાં આપણી ઈચ્છા મુજબની નથી હોતી. વિવશતાની સ્થિતિમાં કોઈ વિકલ્પ ન હોય તો પરિસ્થિતિઓને અનુકૂળ થઈને સુખી રહી શકાય છે.

જેવી રીતે સમયે યુવાવસ્થાને વૃદ્ધાવસ્થામાં ફેરવી નાંખી તેવી રીતે મનને શરીરને અનુરૂપ અને શરીરને પરિવારની ભાવનાઓને અનુરૂપ બનાવી દેવું જોઈએ. જે એવું કરી શકે છે તેઓ વૃદ્ધાવસ્થામાં મળતું સન્માન મેળવી શકે છે. જાતજાતની ફરમાઈશો કરી પરેશાન કરનાર તથા જાતજાતના આદેશો કરનાર વયોવૃદ્ધો પર ઘરવાળા ખિજાય છે અને પ્રત્યક્ષરૂપે નહીં તો પરોક્ષરૂપે તેમના માટે મનના ખરાબ ભાવ પેદા થાય છે. આવા વાતાવરણમાં વૃદ્ધાવસ્થાના દિવસો પસાર કરવા ઘણા અઘરા પડે છે. કોઈ સંબંધીને ત્યાં જતાં રહેવું અથવા તીર્થસ્થળે એકલા રહેવાની વાત પણ અયોગ્ય છે. આવું પગલું ભરતા પહેલાં ઘણો વિચાર કરવો પડે કારણ કે ન તો પાછા ઘેર અવાય તેથી પસ્તાવો થાય અને લોકો હાંસી ઉડાવે તે જુદી.

બાળપણપૂર્ણ થાય અને કિશોરાવસ્થા તથા યૌવનની શરૂઆત થાય ત્યારે જ આપણા મનને બદલવું પડે છે. બાળપણનું મન કિશોરાવસ્થામાં કામ ન આપે. કિશોરાવસ્થાની ટેવો ગૃહસ્થ જીવનમાં ન ચાલે. જુવાનીમાં જેવું મન હોય એવું મન ઢળતી ઉમરે નથી રહેતું. બદલાતી પરિસ્થિતિઓ પ્રમાણે શારીરિક સ્થિતિ અને મનની વિચારધારા બદલવી પડે છે. જેઓ આવું પરિવર્તન નથી કરતાં તેઓ હાસ્યાસ્પદ બને છે તેમજ તિરસ્કારને પાત્ર બને છે. બાળપણની આદતો બાળપણમાં જ સારી લાગે વૃદ્ધાવસ્થામાં તે શોભતી નથી. તેવી જ રીતે ઘડપણમાં માનસિક ચિંતન અને શારીરિક ટેવોમાં પરિવર્તન લાવવું પડે છે. જેઓ સમયને ઓળખતા નથી તેઓ ભૂલ કરે છે અને પછી દુઃખી થાય છે.

મૃદુ સ્વભાવ દરેક જજાને બધી અવસ્થામાં સારો લાગે છે. એવા સ્વભાવવાળા સાથે ઘરનાં

તેમજ બહારનાં બધાં જ પ્રસન્ન રહે છે. અભિમાની અને અહંકારી સ્વભાવ બધાંને ખરાબ લાગે છે. વૃદ્ધાવસ્થામાં વિનમ્ર અને મૃદુ સ્વભાવની વધારે જરૂર છે કારણ કે શારીરિક, માનસિક દુર્બળતાની સ્થિતિમાં આપણને બીજાના સહારાની જરૂર પડે છે. તે સમયે આપણે રોક પાડીશું તો મદદની જગ્યાએ તિરસ્કાર મળશે. જુવાનીમાં તમે ગમે તેટલું કમાયા હશે, પણ સંયુક્ત કુટુંબના રિવાજ પ્રમાણે એ સંપત્તિ પર અને આવક પર ધરના કર્તાહર્તાનો અધિકાર થઈ જાય છે અને પાછું માંગવાનો અધિકાર પણ રહેતો નથી, એટલે આપણે આપણી જરૂરિયાતો અને ઈચ્છાઓ ઓછી રાખવી જોઈએ. આપણી કમાઈમાંથી કોઈને કંઈ આપવું હોય તો આપણું શરીર સારું હોય અને અધિકાર આપણા હાથમાં હોય ત્યાં સુધી આપી દેવું જોઈએ. આપણા હાથમાંથી અધિકાર છિનવાઈ જાય અને સંપત્તિ પર બીજાનો હક થઈ જાય પછી તેમાંથી સંપત્તિ પાછી મેળવવી અથવા કોઈને આપવાની વાત કરવી એ નકામી ઉપાધિ વહોરવા જેવી વાત છે.

ઘડપણમાં એક મુશ્કેલી એ છે કે સમય પસાર કેવી રીતે કરવો ? પૂજાપાઠમાં એકાદ કલાક જેટલો સમય જાય. બાકીનો સમય પોતાનાં તથા અડોસપડોશનાં બાળકોને ભણાવામાં પસાર કરવો એ શ્રેષ્ઠ માર્ગ છે. શાહજહાંને એના છોકરાએ કેદ કર્યો. બધી જ સગવડ હોવા છતાં સમય પસાર કરવાનું કામ અધરું હતું. તેણે તેના છોકરાને કહેવડાવ્યું કે મને છોકરા ભણાવાનું કામ સોંપવામાં આવે. એવી વ્યવસ્થા થઈ જતાં શાહજહાંને સમય પસાર કરવાની મનોરંજક પ્રવૃત્તિ મળી ગઈ. દરેક વૃદ્ધે આવો કોઈ કસબ શોધી કાઢવો જોઈએ. શરીર જેટલું કામ કરી શકે તેટલું તેની પાસે કામ લેવું જોઈએ. નહીં તો આળસુ રહેવાની શરીરનાં અંગો જકડાઈ જશે. શરીર સારું હોવા છતાં નકામું થઈ વધારે દુઃખ આપશે. આવી દશામાં આપણામાં હીનતાની ભાવના પેદા થાય છે. આપણી રૂમમાં કચરો વાળવો, પોતાના કપડાં પોતે ધોવાં જેવાં કામો જાતે જ કરવાં જોઈએ. શારીરિક સેવા ત્યારે જ લેવી જોઈએ કે જ્યારે આપણે બહુ અશક્ત બની ગયા હોઈએ. જ્યાં સુધી હાથપગ ચાલે ત્યાં સુધી પોતાનું કામ પોતે કરી બીજાના અહેસાનોથી દૂર રહેવું સારું. મનથી જો દુર્બળ બની જઈશું તો આપણે દીન અને બીજા પર

આધારિત છીએ તેવો અનુભવ થયા કરશે. આંખોથી અશક્ત થયા હોવા છતાં કેટલીય વ્યક્તિઓ પોતાની સૂઝબૂઝથી કામ કરે છે. બીજાને એવું નથી લાગવા દેતા કે એમને દેખાતું નથી એટલે એમના જીવનમાં મુશ્કેલીઓ પડી રહી છે.

ઘડપણમાં ખુશ રહેવાની અને હસવાની ટેવ છોડી દેવી ન જોઈએ, પણ વધારે ખુશ રહેવાની અને હસવાની ટેવ પાડવી જોઈએ. હસતી અને હસાવતી વ્યક્તિની પાસે ધરના અને બહારના બધા જ વિંટળાયેલા રહે છે. જ્યારે રોદણાં રોતા લોકો પાસે લોકો ફરકતા જ નથી, પણ દૂર જ રહે છે.

ઘડપણમાં મનને ઈર્ષા-દ્વેષ રહિત, બાળકો જેવું સૌમ્ય અને સાત્ત્વિક બનાવવું જોઈએ. આ પ્રકારની મનોભૂમિ આગલા જન્મ માટે અને પરલોક માટે સુખદ હોય છે. જે લોકો ખિજાય છે, અસંતુષ્ટ રહે છે તેમનો પરલોક પણ દુઃખદ હોય છે. આ જન્મના સંસ્કાર જ આગલા જન્મ માટે સાથે જાય છે. એટલે વૃદ્ધાવસ્થામાં સંન્યાસી જેવી મનોભૂમિ બનાવી દેવી જોઈએ. ઘેર રહીને પણ આવી મનોભૂમિ બનાવી શકાય છે. તેના માટે ઘર છોડવાની જરૂર નથી. માત્ર વિચારો અને મનસ્થિતિ બદલવાની જરૂર છે.

શ્રદ્ધા જ્યારે મર્યાદા વટાવી જાય છે ત્યારે તે બાહ્ય આડંબરનું રૂપ ધારણ કરી લે છે, કાળજી જ્યારે મર્યાદાનું ઉલ્લંઘન કરે છે ત્યારે તે બીકણતા બની જાય છે, શક્તિ જ્યારે મર્યાદા જ વટાવી જાય છે ત્યારે તે ઉદારતા બની જાય છે અને નિશ્ચલતા જ્યારે મર્યાદા ઓળંગી જાય છે ત્યારે તે રૂઢી બની જાય છે. આમ કોઈ પણ વિષયમાં જ્યારે મનુષ્ય માપ અને સંતુલન ખોઈ બેસે છે ત્યારે તેનું જીવન અસામાજિક બની જાય છે. એટલા માટે બધા પ્રકારની અતિશયોક્તિને છોડીને મનુષ્યએ મધ્યમ માર્ગનું અનુસરણ કરવું જોઈએ.

- કનક્યૂશિયસ

ઈમાનદારની સાથે સાથે સમજૂ પણ બનો

મોટાભાગના લોકોની ફરિયાદ હોય છે કે ઈમાનદારી એમને ફળી નહીં. આખી જિંદગી લોકોની ભલાઈ કરતા રહ્યા છતાં લોકોએ એમનું ખરાબ જ કર્યું એમને ઠગ્યા, મૂર્ખ બનાવ્યા, ગેરલાભ ઉઠાવ્યો. એનાથી ઊંધું કેટલાય લોકો એવા છે જેઓ બેઈમાનીથી જિંદગી જીવે છે, હંમેશાં ખરાબ કામો કરે છે તેઓને હંમેશાં લાભ થાય છે અને તેમના મિત્રો પણ ખૂબ હોય છે.

આવો પ્રશ્ન કરનારા એક જ બાજુનો વિચાર કરે છે. ઉપર ઉપરથી એવું લાગે છે કે ઈમાનદારને ખોટ જાય છે અને બેઈમાન લાભમાં રહે છે, પરંતુ ધ્યાનથી જોવામાં આવે તો સાચી વાત સમજાશે કે જે વિચાર્યું છે તે ખોટું છે. સત્ય અને તથ્ય કાંઈક જુદું જ છે. સત્યનો રસ્તો છોડ્યો છે તેથી બેઈમાનને લાભ થતો નથી, પરંતુ એનામાં હિમ્મત હોય છે, તે જાગૃત છે. અને જે કામ કરે છે તે ખૂબ વિચારીને-સમજીને કરે છે. તેની આવી હોશિયારીના બદલામાં તેને ફાયદો થાય છે. બેઈમાનીને લીધે તે બદનામ થાય છે. તેને કોઈ સાચો મિત્ર કે સહાયક મળતો નથી. બેઈમાનીના ચક્કરમાં ફસાય છે તેથી તેને સહન કરવું પડે છે અથવા જેલ જવું પડે છે.

ઈમાનદારને નુકસાન વેઠવું પડતું નથી કે મૂર્ખ બનવું પડતું નથી કારણ કે તે ઈમાનદાર છે. જો તે સાવધાન નહીં હોય, તેણે હિમ્મતનો ગુણ નહીં કેળવ્યો હોય અને કામ કરતી વખતે જે કાળજી રાખવી પડે તે ન રાખતો હોય તો તેનાં કામ અધૂરાં અથવા ઢંગઢાલ વગરનાં હોય છે. તેથી તેને નુકસાન સહન કરવું પડે છે. ચાલાક અને ધૂતારા લોકોથી તે છેતરાઈ જાય છે. ઈમાનદારીના બદલામાં તેને સમ્માન મળે છે. ભલા આદમીઓમાં તેની ગણના થાય છે. તેને પ્રશંસા પણ મળે છે.

બંનેને પોતાના ગુણોનો લાભ મળે છે, પણ બેઈમાનીને પોતાના દુગુણોનું ફળ ભોગવવું પડે છે. ડાકુ પોતાની હિમ્મતથી માલની તપાસ કરે છે કે તે ક્યાંથી મળશે ? પોતાની સ્કૂર્તિ અને ચતુરાઈથી કલાકોનું કામ અડધા કલાકમાં પતાવી દે છે. માલ લૂંટીને ચાલતો થાય છે. આ કાર્યની સફળતામાં બેઈમાનીને યશ નથી મળતો. પ્રશંસાને પાત્ર તો તેની કુશળતા અને તેની બુદ્ધિ છે. લૂંટમાં જો કોઈ

ત્રુટિ રહી જાય તો તેનો જાન જોખમમા મુકાઈ જાય છે તેને જેલમાં જવું પડે છે અને ઉપરથી બદનામી થાય તે જુદી. બીજી બાજુ ઈમાનદાર પોતાના ભોળપણને લીધે જ્યાં ત્યાં પૈસા ગુમાવે છે. ધૂતારા પણ પહેલાં એમને જ લૂંટે છે. જો કોઈ આંધળાનો માલ કોઈ ઉઠાવી જાય તો ભૂલ આંધળાની કહેવાય કે પોતે સામાનને સુરક્ષિત જગ્યાએ ન મૂક્યો. એની ભૂલ હોવા છતાં બીજા એની પ્રશંસા કરે છે કે એણે બીજાની મદદ વગર નેત્રહીન અવસ્થામાં પણ લાંબી મુસાફરી કરી. પોતાના ગુણ-દોષ અનુસાર તે લાભ કે હાનિ ભોગવે છે.

ઈમાનદાર માણસ એ નથી વિચારતો કે જમાનો કેવો છે ? બીજાને મૂર્ખ બનાવનારની આ દુનિયામાં કમી નથી. આવા દુર્જનો સૌથી પહેલાં એવા સજ્જનોને શોધે છે કે જેઓ ઈમાનદાર છે, પણ જે ઠગેની ઠગાઈથી છેતરાઈ જાય છે. દુષ્ટો એનો લાભ ઉઠાવી લે છે અને સત્પુરુષોએ એના લીધે નુકસાન સહન કરવું પડે છે. ખરી રીતે આ નુકસાન સદાયરણને લીધે નહીં, પરંતુ દુરાચરણ સામે બચાવ કરવાની પોતાની અણઆવડતનું પરિણામ છે. કોઈ ઈમાનદાર હોય અને રહે એ સારી વાત છે, પણ આખી દુનિયાને ઈમાનદાર માની લેવી એ મૂર્ખાઈ છે.

આપણે કોઈને ના ઠગીએ એ સારું છે, પણ સાથે એ પણ સાવધાની રાખવી પડે કે કોઈ આપણને તો ઠગતું નથી ને ? સફળતા માટે હિમ્મત અને હોશિયારી બન્નેની જરૂર છે. જો બંને ગુમાવી દઈએ તો પછી એમ કહીએ કે ઈમાનદારીમાં નુકસાન છે એ ભૂલ ભરેલું છે. નુકસાન વ્યક્તિની મૂર્ખતા, અસાવધાની અને લાપરવાહીને લીધે વેઠવું પડે છે. ઈમાનદાર વ્યક્તિ બુદ્ધિશાળી પણ હોય છે એ જરૂરી નથી.

ઈમાનદારીની સાથે બહાદુરી, જવાબદારી અને સમજદારી પણ હોવી જોઈએ. એના વગર હાથપગ વગરનું ઘડ નકામું સાબિત થશે. બેઈમાનમાં એવી કોઈ શક્તિ નથી કે તે કોઈને સફળ કે માલદાર બનાવી શકે, પણ જો એની સાથે હિમ્મત અને સૂઝ-સમજણ હોય તો ચમત્કાર થાય. એકલી બેઈમાની તો માથા વગરના ઊંટ જેવી છે.

સફળતાની જાનની : સંકલ્પશક્તિ

માનવીય પ્રતિભાના બીજ ઊંચા પ્રકારના સંકલ્પોના સ્વરૂપે અંતરાલમાં સમાયેલા રહે છે. જ્યારે સંકલ્પ પ્રગટે છે ત્યારે પ્રતિભા વિકસવી સંભવ છે. આટલા માત્રથી તો બધું થઈ જતું નથી. છેવટે બીજ જ પોતાનામાં બધું નથી હોતું, તેના પુષ્પો આવ્યા કે પલ્લવિત થયા વગર બીજની વાસ્તવિકતા પ્રકટ નથી થઈ શકતી. આ રીતે ક્રિયાથી તાદાત્મ્ય બંધાયા વગર સંકલ્પ પણ પોતાનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ પ્રકટ નથી કરી શકતા.

આમ તો મનુષ્યના મનમાં વિચાર ચાલતો રહે છે, પરંતુ આ વિચાર કલ્પના માત્ર છે. આને મનમાં ઉઠનાર તરંગ પણ કહી શકાય છે. કલ્પનાને, આ તરંગોને જ્યારે બુદ્ધિ દ્વારા આકાર આપવામાં આવે છે, ઘડવામાં આવે છે તો એક વિચારણા કહેવાય છે. આ વિચારણા જ્યારે કોઈ વિશેષ ઉદ્દેશ્ય માટે આયોજિત થાય, સમગ્ર પ્રાણ તેને પૂર્ણ કરવા માટે થનગને, બુદ્ધિ લગાતાર તેને વ્યવસ્થિત કરતી રહે તો તેને સંકલ્પની શ્રેણીમાં ગણી શકાય. આ રીતે સંકલ્પોનું બહાર આવવાનું મન, પ્રાણ, બુદ્ધિની મિશ્રિત ક્રિયાના બળે થાય છે. આને આ ત્રણેયના મંથનનું પરિણામ કહી શકાય છે.

સંકલ્પોની પ્રક્રિયા ઘણી વિશેષ છે. જે કામ વર્ષોથી અડધા-અધૂરા પડેલા જણાય છે તે મનમાં સંકલ્પ પ્રકટ થતાં જ પૂરા થવા લાગે છે. આનું એક કારણ એ પણ હોઈ શકે કે તે પ્રગટ થતાં જ ક્રિયાની પ્રક્રિયા શરૂ થઈ જાય છે. પણ આ સિવાય એક બીજું કારણ પણ છે, જે હંમેશાં રહેલા છતાં પણ ઓછા લોકો જ આનાથી પરિચિત થાય છે, તે છે મન, પ્રાણ, બુદ્ધિના મંથનનું પરિણામ. આગ ઉત્પન્ન થાય છે, એવી આગ જે પોતાના પ્રચંડ સ્વરૂપે કંઈ પણ કરવા સમર્થ છે. દાવાનળ, વડવાનળ પણ એક જ

પ્રકારના મથનની જ ઉપજ છે. દહીંને જ્યારે ઝડપથી વલોવવામાં આવે છે તો તેના પરિણામ રુપે માખણ ઉપર આવે છે. ઠીક આ જ રીતે મન, પ્રાણ, બુદ્ધિનું જ્યારે લગાતાર મંથન કરવામાં આવે છે તો સંકલ્પ સ્વરૂપે માનવીય સત્તામાં સમાયેલી સમગ્ર આંતરિક શક્તિઓ પોતાના સારસ્વરૂપે પૂર્ણ પ્રખરતા, તેજસ્વિતા તેમજ ઉત્કૃષ્ટતા સાથે બહાર આવી જાય છે.

આ જ કારણને લીધે સંકલ્પો લગભગ અધૂરા નથી રહેતા, કારણ કે તે પ્રગટ થતાં જ ક્રિયાને દિશા, ગતિ અને ઉર્જા મળે છે, કાર્યમાં દરરોજ નવો ઉલ્લાસ પ્રવાહિત થતો રહે છે. સામાન્ય ક્રિયાશીલતા અને સંકલિત કાર્યની ક્રિયાશીલતામાં ઘણું અંતર હોય છે કારણ કે બીજા કાર્યોમાં શરીર પણ અડધા-અધૂરા સ્વરૂપે કાર્યરત રહે છે. તેની શક્તિઓ પણ વિખેરાય છે. પણ જ્યારે મન, પ્રાણ, બુદ્ધિના મંથન સ્વરૂપે પ્રગટેલી અંતર્શક્તિઓ ક્રિયા સ્વરૂપે સામે આવે છે, તો શારીરિક ચેતના પણ જડતા છોડીને તેનું જ અનુસરણ કરે છે. પછી એક એવો વેગ ઉમટે છે કે સાધારણ જણાતા શરીરથી એવા કાર્યો થાય છે કે જેને ચમત્કારની શ્રેણીમાં ગણી અને માની શકાય છે.

આ આંતરિક શક્તિમાં કદી પણ હલકા કે ખરાબ સ્તરના કાર્યોમાં પોતાનો પ્રભાવ નથી દેખાડતી. લૂંટ-ફાટ, આતંક, જેવા કામોમાં પ્રાણ અને શરીરની શક્તિ ભલે પ્રગટતી હોય, પણ બાકીની શક્તિઓ સૂઈ રહે છે. આને કોઈ પણ કિંમતે પ્રતિભા સ્તરની ન ગણાવી શકાય. તેને પ્રતિગામિતાની કારણભૂત સત્તાની સંજ્ઞા આપવી જ પર્યાપ્ત રહેશે.

ઊંચા સ્તરના ઉદ્દેશ્યો માટે સંકુચિતતાને વ્યાપકતામાં, કામનાને ભાવનામાં પરિવર્તિત કરવાથી

જ એવું કંઈક બની શકે છે, જેને નિઃસંદેહ ઉત્કૃષ્ટ સ્તરના કહી શકાય છે.

‘જૉન ઑફ આર્ક’ ન તો કોઈ ધનિક ઘરોમાં જન્મી હતી અને ન ખૂબ ભણી-ગણી હતી. સામાન્ય ઘરની-ખેડૂતની પુત્રી હતી. પરંતુ આપણાં દેશવાસિયોની ખરાબ દશા જોઈ તેનું હૃદય રોઈ ઉઠ્યું. અંતરમાં પીડા પતનથી સંઘર્ષ કરવાનું એક તોફાન ઉઠ્યું. કેવું હશે ? કેવી રીતે થશે ? આવી વાતો, અલગ-અલગ રીતે આગળ-પાછળ વિચારવાને બદલે તેના અંતરમાં સંકલ્પ પ્રગટ્યો અને તેનાથી પોતાની બધી જ શક્તિઓને આ પવિત્ર કાર્ય માટે લગાડી દીધી. શારીરિક પ્રવૃત્તિઓનો એક-એક ભાગ, મનનું સમગ્ર ચિંતન, બુદ્ધિનો બધો વિચાર, પ્રાણની સમગ્ર કાબેલિયત આમાં વપરાઈ ગઈ. નિરંતર ભગીરથ પુરુષાર્થને લીધે તેને બીજાઓનો પણ સહકાર મળ્યો. સમગ્ર જીવન તેણે તેમાં સમર્પિત કર્યું. છતાંય તેના જીવનકાળમાં ફાંસને સ્વતંત્રતા તો મળી શકી નહીં, પરંતુ તેમણે પોતાના રાષ્ટ્રની સ્વતંત્રતાનો પાયો તો પોતાના જીવનનું બલિદાન આપીને રચ્યો. આજે પણ ફાંસવાસીઓ તેને ‘સ્વતંત્રતાની દેવી’ સ્વરૂપે યાદ કરે છે.

પહેલાંથી જ વિચારવું કે આ કામ બની શકશે કે નહીં, સફળતા મળશે કે નહીં, મળી પણ ગઈ તો તેમાં મને કેટલો ભાગ મળશે ? આવા શંકાશીલ માણસોથી કોઈ કાર્ય સંભવ નથી. ઉલટા આવા ઉહાપોહની દશામાં સામાન્ય કાર્યોમાં પણ લોકો અસફળ થતા જોવામાં આવે છે. પ્રસિદ્ધ ચિંતક ‘બટ્રેન્ડ રસેલે’ પોતાની ઑટોબાયોગ્રાફીમાં એક જગ્યાએ લખ્યું છે કે કોઈ પણ મહત્ત્વપૂર્ણ ઊંચા સ્તરનું કે લોકોપયોગી કાર્યને પૂર્ણ કરવા માટે જરૂરી છે કે વર્તમાનમાં આપણી પાસે જેટલી શક્તિઓ, જે સમર્થતા છે, તેના કોઈ પણ અંશને સહેજ પણ બચાવ્યા વગર બધું જ પોતાના કાર્યમાં હોમી દેવું જોઈએ. એ ન વિચારો કે આગળ શું થશે ? આ વપરાઈ જતાં આગળનું કામ થશે ? આ પ્રકારના

વિચારથી વર્તમાનની શક્તિઓ પણ અધૂરી રહી જાય છે. સ્વામી રામતીર્થ, ‘ઈન વુડ્સ ઑફ ગૉડ રિયલાઈજેશન’ના ચોથા ખંડમાં એક જગ્યાએ કહ્યું છે - “જો કોઈની પાસે એક ટોચ હોય, જેનાથી ૧૦ ફૂટનો રસ્તો પ્રકાશિત થતો હોય અને તેને એક માઈલ જવું હોય તો ઉચિત એ છે કે પહેલાં ૧૦ ફૂટ ચાલે. દસ ફૂટ રસ્તો પસાર થતાં જ આગળનો દસ ફૂટ રસ્તો પ્રકાશિત થઈ જશે. આ રીતે તે એક માઈલ પ્રકાશપૂર્ણ અવસ્થામાં ચાલશે. જો તે ચાલતાં પહેલાં જ એ વિચારવા લાગે કે મારે તો એક માઈલ અંધકારપૂર્ણ રસ્તો પાર કરવાનો છે અને ટોચની ક્ષમતા મર્યાદિત અંતર સુધી પ્રકાશ ફેંકી શકવાની છે તો કેવી રીતે રસ્તો પસાર થાય ? તો આ પ્રકારના વિચારની મદદથી તે ત્યાંનો ત્યાં જ ઊભો રહેશે. એટલું જ નહીં ધીમે ધીમે ટોચનો પ્રકાશ પણ ધીમો પડવા લાગશે. સંકલ્પ ટોચની માફક છે. આ પ્રક્રિયાને પરિણામે અંતઃશક્તિઓ પ્રકાશ સ્વરૂપે નીકળે છે. આ પ્રકાશ કેટલો છે, તેની પરવાર કર્યા વગર જો રસ્તે ચાલવામાં આવે, ક્રિયાશીલતામાં વળગી રહેવામાં આવે તો લક્ષ્યની પૂર્તિ થયા વગર નથી રહેતી.

મારગ્રેટ નોબુલ એકલી હતી. ભારતની પરિસ્થિતિઓથી પણ તેને પરિચય નહોતો. તેણી ભારત આવ્યા પછી થોડાક જ દિવસ પછી માર્ગદર્શન આપનાર સ્વામી વિવેકાનંદનું અવસાન થઈ ગયું. આવી સ્થિતિમાં જો તે વિચારવા લાગત કે શું થશે, કેવી રીતે થશે ? હવે તો ઘેર પાછા ફરવામાં જ ભલાઈ છે. આ પ્રકારના વિચારથી તે વિમ્બલડન ટેનિસની એક સાધારણ શિક્ષક જ હોત.

પરંતુ આ પ્રતિગામિતા પૂર્ણ વિચારોને તેમણે ફગાવી દીધા. તેમના માર્ગદર્શને તેનામાં રહેલી આંતરિક શક્તિઓને બહાર લાવી એક સંકલ્પ જગાવ્યો હતો. તે સૂઈ ગયો નહીં, પરંતુ ક્રિયા સ્વરૂપે ઉછળતો રહ્યો. સ્ત્રીઓનું ઉત્થાન હોય કે શિક્ષણનો પ્રચાર, ભારતની સ્વતંત્રતા માટે ક્રાંતિકારી પ્રયત્ન હોય કે લોક ચેતનાના જાગરણ માટે પત્રકારિતા

લેખનનો પ્રયત્ન, ગુરુભૂમિ ભારતની સેવારૂપી સંકલ્પને પૂર્ણ કરવા માટે પોતાને નિવેદિત કરીને જ તેઓ નિવેદિતા સ્વરૂપે વિશ્વ માનવની સામે પ્રકાશસ્તંભની માફક ઊભી રહી શકી.

આપણા દરેકમાં અંદરથી એવી ક્ષમતા છે જે આ મહાન આત્માઓમાં હતી. ફેરફાર બસ એટલો જ છે કે આપણી ક્ષમતા દબાયેલી-છૂપાયેલી પડી છે અને તેમણે આને સંકલ્પો સ્વરૂપે ઉઠાવી અને ક્રિયાશીલતાના સ્વરૂપે પરિણત કરી હતી. જો મન, પ્રાણ, બુદ્ધિને મથીને મંથન કરીને આપણે પણ

મહાન સંકલ્પ કરી શકીએ તો વ્યક્તિગત જીવન તથા પરિવારના નિર્માણ કરવા માટે, સમાજના સ્વરૂપને બદલવા, સુધારવા, ગોઠવવા માટે તો નક્કી આપણું જીવન પણ સુધરશે. સંકલ્પ સ્વરૂપે બહાર આવેલી આંતરિક શક્તિઓને ક્રિયાશીલતામાં વ્યવસ્થિત આયોજિત કરી આપણે પણ પ્રતિભાવાનોની લાઈનમાં ઊભા થઈ શકીએ છીએ. એક આવી સિદ્ધિને મેળવી શકીએ જે આપણું જ નહીં માનવ જીવનનું લક્ષ્ય છે.

એક દિવસ પાણીથી ભરેલા કળશ ઉપર રાખવામાં આવેલ વાડકીએ ઘડાને કહ્યું 'કળશ ! તું ખૂબ જ ઉદાર છે. તારી પાસે કોઈ પણ વાસણ આવે છે તેને તું પાણીથી ભરી દે છે. કોઈને પણ ખાલી નથી જવા દેતું.

કળશે જવાબ આપ્યો, 'હા, હું મારી પાસે આવનાર પ્રત્યેક પાત્રને (વાસણને) ભરી દઉં છું. મારી અંદરનો બધો જ સાર બીજાઓ માટે છે.'

વાડકી બોલી- 'પરંતુ તું મને ક્યારેય નથી ભરતું જ્યારે હું દરેક સમયે તારા માથા ઉપર ઉપસ્થિત હોઉં છું.

ઘડાએ કહ્યું, 'આમાં દોષ મારો નથી. દોષી તારું અભિમાન છે. તું અભિમાનથી ચુર મારા માથા પર સવાર થઈ શકે છે. જ્યારે બીજા પાત્રો મારી પાસે આવતાં નમે છે અને પોતાની પાત્રતા સિદ્ધ કરે છે. તું પણ પોતાનો અહંકાર છોડી જો મારા માથા પરથી ઉતરી વિનમ્ર બને તો હું તને પણ ભરી દઈશ. પૂર્ણતાની પ્રાપ્તિ પાત્રતા અને વિનમ્રતાથી થાય છે, અભિમાન અને અહંકારથી નહીં.

તમાકુમાં પ્રાપ્ત થતું ઝેર :

અમેરિકાના પ્રસિદ્ધ વૈજ્ઞાનિક કેલાંગે એક સિગારેટનું નિકોટિન કાઢીને મોટા દેડકામાં ઈન્જેક્શન દ્વારા પહોંચાડ્યું. તે તરત જ મરી ગયો.

તેમનો બીજો પ્રયોગ એ છે કે ૩૧ ગ્રામ તમાકુમાં પ્રાપ્ત થતા નિકોટીનથી કુતરો ત્રણ મિનિટમાં જ મરી શકે છે. તમાકુમાં નિકોટિનથી પણ વધારે ભયંકર કોલોડાઈન નામનું ઝેર પ્રાપ્ત થાય છે.

તમાકુના ધૂમાડામાં ફાસ્ફોરોલ અને કાર્બનમોનોક્સાઈડ ગેસ હોય છે. આ બધા મળીને માથા અને શરીરને ઝેરયુક્ત અને નિષ્ક્રિય બનાવી દે છે અને તેનું આયુષ્ય તથા જીવનશક્તિને ખૂબ જ નુકસાન પહોંચાડે છે.

જેવું વાવશો, તેવું લણશો

આજકાલ ઘણુંખરુ લોકોને કહેતા સાંભળવામાં આવે છે કે જો ઈશ્વર સમદર્શી હોત તો દુનિયામાં આટલી વિષમતાઓ નજરે ન પડત જેટલી દરરોજ જોવામાં આવી રહી છે ક્યાંક કુબેર જેટલી સંપત્તિ હોય છે તો ક્યાંક અભાવને લીધે મુશ્કેલીથી પેટ ભરાય છે. ક્યાંક સ્વર્ગીય સુખનો આનંદ જણાય છે તો ક્યાંક નરકીય દારુણ વ્યથા છે. આવી વિપરિત પરિસ્થિતિઓને જોતાં શું ઈશ્વર પર આરોપ લાગે નહીં કે તે પક્ષપાતી છે અને દુનિયાના લોકોની જેમ કમીશન લઈને સુખ-દુઃખ વહેંચે છે તેમજ સારી-ખરાબ પરિસ્થિતિઓનું નિર્માણ કરે છે ?

આ પ્રશ્નોના સંદર્ભમાં જો કર્મફળની વ્યવસ્થાનું ઊંડાણથી અધ્યયન કરવામાં આવે તો આપણને જોવા મળશે કે ભગવાનને આની સાથે કોઈ લેવા-દેવા નથી. કોઈની પ્રશંસાથી પ્રસન્ન થઈને ના તો કોઈને ધનવાન બનાવે છે કે કોઈની ટીકાથી ગુસ્સે થઈને ના તો કોઈને કષ્ટ વરસાવે છે. જો એવી વાત હોત તો સામ્યવાદી દેશોના નાસ્તિકોને કે જેઓ તેના (ઈશ્વર) પર વિશ્વાસ રાખતા નથી અને ગાળો ભાંડે છે તેમને બરબાદ કરી નાખત. પરંતુ જોવા મળે છે કે સમાજવાદમાંથી જન્મ લઈને આજ સુધી તેઓ ફળતા, ફૂલતા અને વિકાસ કરતા જોવા મળે છે. ફક્ત તે સત્તાને ન માનવાથી તેઓની પ્રગતિ અટકી હોય અને કોઈ એવું નુકસાન થયું હોય, જે આસ્થાવાદી દેશોના લોકોને ન થતું હોય - એવું આજ સુધી ક્યાંય જોવા મળ્યું નથી. જ્યારે પ્રત્યક્ષ નિંદા-ગાળોની તેના પર કોઈ અસર પડતી નથી તો એવું કેવી રીતે કહી શકાય કે પોતાના જીવનમાં જાણે-અજાણે થનાર ભૂલોના ફળના તે જવાબદાર છે. કોઈએ કોઈની હત્યા કરી તો તે તેને દુઃખમાં મૂકી દે અને જેણે સમાજસેવાનું પૂણ્ય કર્યું તેને આનંદદાયક પરિસ્થિતિઓ અર્પે. આ કામ પરમસત્તાનું નથી. ભલા માણસો, દુનિયાના ૬૦૦ કરોડ મનુષ્યો પૈકી પ્રત્યેકના પળેપળના કર્મોનાં સૂક્ષ્મ હિસાબ-કિતાબ રાખવાની ઝડટમાં તે કેમ

પડેલો રહે અને કેમ મનુષ્યોની નજરોમાં ખરાબ બનવાનું કલંક માથા પર ઉઠાવશે ? તેના માટે કરવા જોગ ઉચ્ચસ્તરીય કામ બીજા અનેક છે, પછી બિનજરૂરી મુસીબતો શા માટે વહોરી લેશે ?

સાચું તો એ છે કે આ જીવન-ઉદ્યાનમાં કર્મના રૂપમાં આપણે જે કંઈ વાવીએ છીએ તે જ લણીએ છીએ. આ રોકડ વ્યાપાર જેવું છે, ક્રિયાની પ્રતિક્રિયા જેવું છે. એમાં ન તો પરમાત્માની કોઈ ભાગીદારી છે કે તેનાથી કોઈ લેવાદેવા છે. અહીં આપણે જે કંઈ સારું-ખોટું ભોગવીએ છીએ તે બધું કર્મોની પ્રકૃતિ અને ફળની સ્વયંસચાલિત પ્રક્રિયાના હિસાબમાં આપણને મળતું રહે છે. કેટલુંક તાત્કાલિક હાથોહાથ મળે છે તો કેટલુંક પાક વાવ્યા પછી તેના લણવાના સમય ગાળા પછી મળે છે. કોઈકની પ્રતિક્રિયા તુરત જ પરિણામ રજૂ કરે છે જ્યારે કોઈકમાં લાંબો સમય લાગે છે. કોઈકે બેઈમાની, ચોરી, લૂંટફાટ, હત્યા, અપહરણ જેવા કુકૃત્યો કર્યા તો તેની સજા તેને તાત્કાલિક મળી જાય છે. સમાજના દંડના રૂપમાં તેને નફરત, નિંદા, અપમાન તરીકે સહન કરવું પડે છે. કોઈએ કોઈનું અપમાન કર્યું તો તેને આ કર્મફળની વ્યવસ્થાની અંદર સમ્માન મળતું નથી. તેનું પોતાનું જ દુઃખ તેને સ્વયંને ઘેરી લેશે અને સમયાંતરે તે અપમાન અને અપયશ બનીને વરસી પડશે - આ ક્રિયા-પ્રતિક્રિયાનો અતૂટ સિદ્ધાંત છે. તેમાં સહેજ પણ હેર-ફેર થવાની ગુંજાઈશ નથી.

જે ઊંડા પાણીમાં ઉતરશે તેની ડૂબવાની શક્યતા છે. રસ્તા પર બેઠ્યાન રાખવાથી અકસ્માત થઈ શકે છે. આવામાં કોઈ ઈશ્વરને દોષ આપે છે તો તેને તેનું દુર્ભાગ્ય જ કહેવું જોઈએ. વાસ્તવમાં કર્મોના શુભ-અશુભ પરિણામો ક્રિયાની અંદર જ છુપાયેલા છે. જે રીતે બીજની અંદર વૃક્ષ સુષુપ્ત હોય છે તેવી જ રીતે સારાનું સારું અને ખરાબનું ખરાબ ફળ કર્મોની પ્રકૃતિને અનુરૂપ મળતું રહે છે. બીજ જો સારા હોય તો પાક સારો પેદા થશે. જો

બીજ ખરાબ હશે તો સારી સગવડો હોવા છતાંય સારો પાક લાગી શકીએ નહીં. પરિસ્થિતિઓ તરીકે વાતાવરણ, ખાતર, પાણી જેવા બહારના સહાયકો તો થોડી જ માત્રામાં પાકને પ્રભાવિત કરી શકે છે. મુખ્ય સહાયક તો બીજની અંદર સમાયેલ છે. જો તે સારું હશે તો પરિસ્થિતિઓ પ્રતિકૂળ હશે તો પણ તે પોતાના સ્તરનું પ્રમાણ-પરિચય આપ્યા વિના રહેશે નહીં, જ્યારે હલકું બીજ અનુકૂળ પરિસ્થિતિમાં યથાવત્ પડી રહે છે, જે સારું-ખોટું પરિણામ પોતે આપે છે તેનું કારણ એક જ છે - બીજની ગુણવત્તા.

આ સિદ્ધાંતના આધાર પર તે કર્મોની વ્યાખ્યા સહેલાઈથી આપી શકાય છે, જેમાં વ્યભિચાર, પાપાચાર જેવા અનૈતિક કર્મો કરવા છતાંય ફળ ના મળ્યું હોય. અહીં સમયના વિલંબને પરિણામની નિષ્ફળતા માની શકાય નહીં અને એ ભ્રમ રાખવો જોઈએ નહીં કે કરેલું કુકર્મ સમાજ અને દુનિયાથી અજાણ હોવાને કારણે તેના ફળથી વ્યક્તિ બચી જશે. હા, તે રાજ્યદંડના ન્યાયવિધાનથી તે બચી જાય, પરંતુ ધ્વનિનો પ્રતિધ્વનિ તો પેદા થશે જ. કાયાનો પડછાયો હંમેશાં સાથે જ ચાલે છે. તેને મિટાવવો અસંભવ છે. શરીર જેવું હશે તેને અનુરૂપ તેનું પ્રતિબિંબ લાંબુ, પાતળું, મોટું, નાનું હશે. તેના સ્વરૂપને બદલવું સંભવિત નથી. તો પછી કર્મફળ તો મનુષ્યની પહોંચની બહાર છે. ભલા તેને તે કેવી રીતે બદલી શકે છે ? તેનાથી બચી શકવાનું શક્ય નથી. ચઢતી-પડતી, રોગ-નીરોગ, જેવી પરિસ્થિતિઓ પણ તે બધા કર્મ-બીજોના પરિણામો કે જે કોઈ વાર પૂર્વની વેળામાં વાવ્યા હતા.

આ રીતે અહીં જે કંઈ વાવવામાં આવે છે તેને અનુરૂપ જ લણવાનું વિધાન છે. વાવણી અને લણણી વચ્ચે કદાચ અંતર પડી શકે છે. આમ છતાંય સાચું તો એ છે કે જે વાવ્યું હતું તે જ લણી શકાશે, તેનાથી વિશેષ કે ઓછું કંઈ પણ નહીં મળે. જો કે તેમાં કર્મફળની સ્વયંસંચાલિત પ્રક્રિયા અનુસાર કર્તાને દંડ-પુરસ્કાર મળે છે, આથી ઈશ્વરને તેના માટે જવાબદાર ગણાવી શકાય નહીં. બસ, જેવી રીતે દિવાલ પર દડો અથડાવવામાં આવે છે તેવી રીતે દડો મારનારની તરફ ઊલટી દિશામાં પાછો વળે છે.

તેમાં દડાનો કે દિવાલનો દોષ નથી. સ્વયંસંચાલિત ન્યાય વિધાનને મનુષ્ય ત્યારે સમજી શક્યો હોત કે જ્યારે તેને પોતાના પાછળના જન્મો જોવાની દિવ્ય દૃષ્ટિ મળી હોત. છતાંય વ્યક્તિ સહેલાઈથી જાણી લે છે કે આજે તે જે કંઈ ભોગવી રહ્યો છે, તે તેના કર્મોનું પરિણામ છે. પરંતુ કર્મફળ વિધાન પ્રક્રિયા અનુસાર આ બધું સ્વયં સ્પષ્ટ છે.

કર્મફળની કહેવાયેલી વ્યાખ્યા વૈજ્ઞાનિકો, કામ્યુનિસ્ટો અને નાસ્તિકો જેવા ઈશ્વરમાં ન માનનારાઓ માટે એટલી જ સાચી છે જેટલી આસ્તિકો માટે છે. આથી તેઓએ એ ભ્રમમાં ન પડવું જોઈએ કે તેમના સમાજ અને સમુદાયમાં ઈશ્વરીય સત્તાની માન્યતા નહીં હોવા માત્રથી જ તેઓ કર્મફળથી બચતા રહેશે. કર્મફળનું વાસ્તવિક કારણ સ્વયં કર્તાનું કર્મ છે. તેને સારી રીતે સમજી લેવાથી તે સ્પષ્ટ થઈ જાય છે કે મનુષ્ય સ્વયં પોતાના ભાગ્યનો નિર્માતા છે.

પ્રભાતના સમયે ફરીને જ્યારે ટૉલસ્ટોય પાછા વળ્યા ત્યારે રસ્તામાં એક દુઃખી ભિક્ષુક મળ્યો. ટૉલસ્ટોયના મનમાં ઘણી કરુણા જાગી, હૃદય પીગળી ગયું અને કંઈક આપવા માટે ખિસ્સામાં હાથ નાંખ્યો, પરંતુ ઘણા બેચેન થયા અને શરમાઈ ગયા કારણ કે ખિસ્સું ખાલી હતું, ભિક્ષુકને મજબૂરી સમજવામાં વાર ન લાગી. તેણે ટૉલસ્ટોયને કહ્યું, “ખાલી પરેશાન થશો નહીં. તમને આપવાની ઈચ્છા થઈ તે શું પૂરતું નથી?” ટૉલસ્ટોયે પોતાના સંસ્કરણોમાં લખ્યું છે કે, “તેનો ઉદ્દગાર સાંભળીને મારી આંખો આંસુઓથી ભરાઈ ગઈ. મેં તેને કશું જ ન આપ્યું અને તેણે મને બધું જ આપી દીધું.” તમોએ ટટોલા (કંઈ નહીં) આપવા ઈચ્છ્યું, તે શું ઓછું છે, ઘણું જ આપી દીધું, “નહીં આપવું તે પણ આપવા સમાન છે.” આ જ યજ્ઞ છે.

ગુનેગારોને પણ સભ્ય નાગરિક બનાવી શકાય છે

રોગના કારણે રોગી પણ મારી નાખવો તે યોગ્ય નથી. જ્યારે કોઈ સ્વજન બીમાર પડે છે તો ચિકિત્સા કાર્યક્રમ દ્વારા તેને બચાવવાનો ઉપાય કરવામાં આવે છે. એવું નથી હોતું કે રોગની સાથે રોગીને પણ મિટાવી દેવાય. આ જ રીતે અપરાધ અને અપરાધીની બાબતમાં વિચારવું જોઈએ.

અપરાધી મન આવેશમય હોય છે, નહિ કે મનુષ્યની સ્વાભાવિક પ્રકૃતિ. આવેશ પરિસ્થિતિજન્ય હોય સાથે અસ્થિર પણ. તેમાં ઉતાર ચઢાવ પણ પરિસ્થિતિ પ્રમાણે આવે છે. સખત તાવમાં મનુષ્ય કોણ જાણે કેવુંય બોલે છે અને કરે છે. પણ તાવ ઉતરી ગયા પછી તે સ્થિતિ રહેતી નથી. બરાબર આવી જ રીતે આવેશવાળો માણસ એક રીતે અર્ધભાનમાં પહોંચી જાય છે અને કોણ જાણે કેવું કેવું બોલે છે અને કરે પણ છે, પણ આવેશ મરી જતાં તે બેભાનાવસ્થાની સ્થિતિમાં કરેલાં દુષ્કર્મો માટે પશ્ચાતાપ પણ ઓછો નથી કરતો. માટે આવી સ્થિતિને આપત્તિકાળની વિટંબણા માનીને ચાલવું તથા બચવા-બચાવવાના પ્રયત્ન કરવા જોઈએ.

અત્યારના સમયે ગુનાખોરી પૂરજોશમાં ચાલે છે. એના કારણે કોઈ કોઈને ઘણું કરીને નુકસાની વેઠવી પડે છે. ચેપી રોગની જેમ આ એકથી બીજાને થાય છે અને કોલેરાની જેમ વિશાળક્ષેત્રને ભરડામાં લઈ, ઘઉંની સાથે કાંકરા પણ દબાઈ જવાનું નિમિત્ત બને છે. જેર ખાનાર, આગ સાથે ખેલનારની જેમ જ ગુનાખોરી પર ઉતરેલ વ્યક્તિ પોતાનો નહીં, પોતાના સંપર્કક્ષેત્રનો પણ વિનાશ નોતરે છે. આવા માણસો પોતાના સામર્થ્ય અને પ્રતિભાનો ઉપયોગ અનાચારના ફેલાવાને પોષવામાં કરતા જોવામાં આવે છે. અપચાની જેમ ગુનાખોરી પણ સભ્યતાજન્ય રોગ થઈ ગયો છે. આ એક ધંધો થઈ ગયો છે. દુઃખી લોકો વિરોધના અભાવે આ રીતે ઘણા આગળ વધી જાય છે કે સમયે સમયે ક્યાંયને

ક્યાંય ઉપદ્રવ અને ધમાલ મચાવતા જોવામાં આવે છે.

આ પરિસ્થિતિને અટકાવવા માટે દુષ્ટતાથી કામ લેવા એક ઉપાય આ પણ હોઈ શકે છે, કે આક્રમણનો જવાબ આક્રમણથી, ઈંટનો જવાબ પથ્થર વડે આપીને સામૂહિક વિરોધ કરવો જોઈએ. વિરોધ કરવો એટલા માટે આવશ્યક છે કે તેમાં અધર્મ કરનારને સુધારવા કે બદલવાની સંપૂર્ણ ક્ષમતા છે. તે જ્યાં સંઘર્ષની પ્રેરણા આપે છે ત્યાં વિવેકપૂર્ણ ઉપાય પણ બતાવે છે. ગુનાખોરીના તત્ત્વો ત્યાં ફૂલેફાલે છે જ્યાં માનવ સમાજમાં કાયરતા અને સ્વાર્થપરાયણતાવાળી ઉપેક્ષાવૃત્તિ હોય છે. જ્યારે એકને સતાવવામાં આવે છે ત્યારે બીજા એ વિચારીને ચુપ થઈ જાય છે કે આપણે બીજાની ઝંઝટમાં પડવાથી શું ફાયદો થવાનો છે ? જેને વીતે તે ભોગવે. આ પ્રમાણેની ઉપેક્ષા જ દુષ્ટો વિકાસમાં ખાતર-પાણીનું કામ કરે છે. માટે જ પ્રસંગ આવતાં સર્વત્ર જાગૃતિ રાખવામાં આવે અને એક વ્યક્તિ ઉપર કરાયેલ હુમલાને બધા ઉપર કરાયેલ હુમલો લેખાવો જોઈએ. આનાથી બચવા માટે જનમત કેળવવો અને જનતાનો સહકાર સાધવો અનિવાર્ય છે. તેમાં સરકારનો સહકાર પણ લેવો જોઈએ.

પરંતુ અપરાધીને સજા કરવી અકસ્માત પછી કરવામાં આવતા તાત્કાલિક ઉપચાર સમાન છે. આથી સમસ્યાઓનું સ્થાયી સમાધાન નથી થઈ શકતું. આને માટે ગુનાખોરીની મનોવૃત્તિ ઉત્પન્ન થવાનાં કારણો શોધવા અને શાન્ત ચિત્તે તેના ઉપાયો વિચારવા જોઈએ. જેવી રીતે નિપૂણ દાક્તર રોગ ઉત્પન્ન થવાનાં કારણો તપાસે છે અને લોહી શુદ્ધ કરવાની પ્રક્રિયા અપનાવી તેના ઉપાયારો નક્કી કરે છે. આથી બીમારી અટકી જાય છે અને બીમાર માણસ બચી જાય છે.

બીજા ઉપાય રૂપે ગુનેગારોનો તિરસ્કાર પણ કરવામાં આવે છે. આનાથી પણ સંઘર્ષની પ્રેરણા

મળે છે અને સખ્તાઈથી દુષ્ટો સાથે બાથ ભીડવાનું સંભવિત બને છે. ઘૃણા એક મારક વિષની માફક અપરાધીઓનું અહિત કરે છે. પરંતુ તેની સાથે એક નબળાઈ પણ જોડાયેલી છે, તે એ કે ઘૃણા કરતા રહેવાથી મનુષ્યનું ચિંતન પણ ઝેરીલું બની જાય છે. પછી તેનાથી કોઈ મોટા ગુના યા અપરાધના નિવારણના ઉત્તમ ઉપાય વિચારવાનું કઠિન બની જાય છે. ઘૃણાવાળી આક્રમણની રીત અપનાવવાથી પોતાના દ્વેષના બદલાની આંશિક તૃપ્તિ થતી હોય છે. પરંતુ તેનાથી આક્રમણ-પ્રત્યાક્રમણનું એવું ખરાબ ચક્ર ઉત્પન્ન થાય છે જે મૂળ કારણ અથવા મૂળ નુકસાન કરતાં વધારે નુકસાન કરનાર સિદ્ધ થાય છે. ઘણી વેળા અપરાધી એટલો બધો ઝેરીલો નથી હોતો કે તે તિરસ્કૃત થવાથી ઉદ્ધત થઈ જાય છે અને શક્ય તેટલો વધારેમાં વધારે બદલો લેવા પ્રયાસ કરે છે.

શું ઘૃણા કર્યા સિવાય કોઈને સુધારી કે બદલી શકાય છે ? તેનો જવાબ હકારાત્મક આવે છે. ગાંધીજીનો સત્યાગ્રહ અને પ્રહ્લાદનો અસહકાર આ રીતે સફળ થયેલા. આક્રમણ કર્યા સિવાય જ તેમને સફળતા મળી હતી. શ્રી જયપ્રકાશ નારાયણ પણ ચંબલના ડાકુઓને સમજાવી-પટાવીને તેમનું હૃદય પરિવર્તન કરાવી અને પ્રમાણિક જીવન જીવવા માટે સંમત કરી શકવામાં સફળ થયા હતા. અપરાધીને બચાવવો, અપરાધ વૃત્તિને સમાપ્ત કરવી, રોગીને રોગ મુક્ત કરાવવાની જેમ જ સંપૂર્ણ સંભવ છે. મુશ્કેલ એટલા માટે લાગે છે કારણ કે તે પ્રયોગનો અભ્યાસ કરવાનો અવસર આપણને પ્રાપ્ત થયો નથી.

વાસ્તવમાં પ્રેમ એ આપણા જીવનની મુખ્ય નીતિ હોવી જોઈએ. પ્રેમથી મધુર આ જીવનમાં બીજું કંઈ ન હોઈ શકે. બીજાઓની સાથે સદ્ભાવભરી આત્મીયતા જોડવાથી તે પણ વહાલું અને સરસ લાગે છે. પ્યારથી હિંસક પશુઓ પણ વશમાં આવતા જોયા છે. પ્રેમની ધારા ઘૃણા કરતાં કેટલીય વધારે પ્રભાવિત હોય છે. સજા કરવામાં જેટલી શક્તિ વપરાય છે તેના કરતાં પ્રેમનો પ્રહાર

કરવામાં ઘણી સરળતાથી મોટો સુધારો થવો સંભવ છે.

માણસ પથ્થરનો નહીં પણ મીણનો બનેલો છે. તેની આકૃતિને નહીં પણ તેની પ્રકૃતિને તર્ક, ભાવનાઓ અને પ્રેમ વડે પ્રભાવિત કરીને બદલી શકાય છે. જેમ ધાતુઓને ઓગાળી તેને સાધનો બનાવવા ઢાળવામાં આવે છે, પથ્થરમાંથી પ્રતિમાઓ બનાવાય છે, તો એવું માની લેવું યોગ્ય નથી કે જે વ્યક્તિ આજે ગુનેગાર છે, તે આગળ ઉપર સુધારી જવા કે અનુકૂળ થવાની સ્થિતિમાં નહીં હોય.

કોઈક વખતે દક્ષિણ આફ્રિકાના માણસખાઉ આદિવાસી આવા જ ઘૃણા પાત્ર માનવામાં આવતાં હતા. તેમની પાસે જવાની હિંમત પણ કોઈ કરી શકતું ન હતું. પરંતુ જ્યારે કેટલાક યુરોપીય પાદરી સાહસ કરીને ત્યાં સ્થાય થઈ વસ્યા અને તેમને સમજાવાના, સુધારવાના પ્રયત્નો કર્યા તો તે આદિવાસીઓને બદલવામાં તેઓ મહદઅંશે સફળ થયા.

આજનો ગુનેગાર આવતી કાલનો આદર્શ નાગરિક બની શકે છે અથવા બનાવી શકાય છે. એના ઘણા દાખલા ઇતિહાસના પાનાં પર અંકિત થયેલ છે. જેવી રીતે અશોક, અંગુલીમાલ, બિલ્વમંગળ, અજામીલ વગેરે. આ વ્યક્તિઓનો આશ્ચર્યકારક સુધારો થયો અને તેઓ સમાજના સમ્માનીય અને અભિનંદનીય બની ગયા. જરૂરિયાત તો એ વાતની છે કે અપરાધી સમજવામાં આવેલા વ્યક્તિઓ સાથે સંપર્ક ચાલુ રાખી અને તેના અંતઃકરણ સુધી પહોંચી તેની કોમળ ભાવનાઓને જાગૃત કરવામાં આવે. દૂર રહી ઉપદેશ આપવાથી તેને કોઈ કાયમી ફાયદો નહીં થાય.

વિવેક આપણને એ નિર્ણય ઉપર પહોંચાડે છે કે રોગીને બચાવીને રોગને નાબુદ કરવામાં જેવી કુશળતાનો ઉપયોગ એક દાક્તર કરે છે, તેવી રીતિનીતિનો ઉપયોગ ગુનેગારોને સુધારવા માટે પણ કરવો જોઈએ.

તમને ઉઘ કેમ નથી આવતી ?

ભૂખ, તરસ અને વિશ્રામની માફક ઉઘ પણ મનુષ્યના માનસિક અને શારીરિક સ્વાસ્થ્ય માટે જરૂરી છે. તેનાથી શરીરમાં દિવસ ભરનો ઘસારો પૂરો થાય છે. વૈજ્ઞાનિકોનો મત છે કે ઉઘતી વખતે શરીરમાં વિશેષ પ્રકારના હૉર્મોન્સની ઉત્પત્તિ થાય છે જે શરીરના વિકાસમાં સહાયક છે.

ઉઘ કેમ આવે છે ? આ સંબંધે ઈ.સ. પૂર્વના વૈજ્ઞાનિકોનો મત હતો કે પાચનતંત્રમાંથી ઉત્પન્ન થયેલ ગેસ મગજમાં ભેગો થવા લાગે છે અને ઉઘ આવવા લાગે છે. પરંતુ ઈ.સ.ના મધ્યના વૈજ્ઞાનિકો મુજબ દિવસભરના કાર્ય પછી શરીરમાં એવી રાસાયણિક ક્રિયાઓ ઉત્પન્ન થાય છે, જેનાથી મગજમાં શિથિલતા આવે છે અને ઉઘ આવે છે.

પરંતુ નવી શોધોમાં શોધાયું કે ઉઘનો સંબંધ પિર્યુટરી ગ્રંથિ સાથે છે. જે જીવતી ઘડીયાળનું કામ પણ કરે છે. સૂર્યના અભાવમાં એવી રાસાયણિક ક્રિયાઓ શરીરમાં થાય છે, જેનાથી ઉઘ આવે છે.

ઉઘ ન આવે તે એક શારીરિક અથવા માનસિક રોગ હોઈ શકે છે, પરંતુ તે માટે ચિંતિત કે બેચેન થવાની જરૂર નથી. આ પ્રકારની ગરબડથી માનસિક સમતોલન ગભડે છે અને ઉલટા-સીધા ઉપચારથી અનિદ્રા રોગનું સ્વરૂપ ધારણ કરી શકે છે. અનિદ્રાના કેટલાય એવા કારણ હોઈ શકે છે જે શારીરિક હોય, જેમકે અપચો, વધારે ભોજન કરી લેવું, ઓછું ભોજન, ઉપવાસ, અશક્તિ અથવા એલોપેથિક દવાઓની પ્રતિક્રિયાને કારણે પણ કેટલીય વખતે ઉઘ નથી આવતી તથા માનસિક કારણોમાં ચિંતા, ભય, ક્રોધ, ઉન્માદ, તણાવ, ધ્વનિ અથવા પ્રકાશ પ્રદૂષણ છે. આવી સ્થિતિમાં કારણ જાણ્યા વગર ઉપચાર કરવાથી દવાઓની પ્રતિક્રિયા ઘાતક પરિણામ ઉત્પન્ન કરે છે અને ઉઘ ન આવવાનો રોગ ઉત્પન્ન કરવા લાગે છે. તેથી કારણ જાણ્યા વગર કોઈ પણ દવા ક નશીલી વસ્તુનું સેવન ન કરવું જોઈએ.

એ સત્ય છે કે ઉઘ ભોજન કરતાં પણ વધુ અનિવાર્ય છે. ભોજન કર્યા વગર થોડાક દિવસ ચલાવી શકાય છે પણ ઉઘ વગર માણસ બેચેન રહે

છે અને કાર્યકુશળતા ખોઈ બેસે છે. એટલા માટે સ્વસ્થ રહેવા માટે પાચથી આઠ કલાકથી ઉઘની જરૂર છે. જેમ-જેમ ઉંમર વધતી જાય તેમ તેમ ઉઘની સરેરાશ આપમેળે જ ઘટવા લાગે છે. નાના બાળકો ૧૨ થી ૧૮ કલાક સુઈ રહે છે, કારણ કે તેમના શરીરના વિકાસ માટે ઉઘની તેટલી જ જરૂર છે. ઘરડાઓના શરીરના વિકાસની પ્રક્રિયા થંભી જાય છે, પરિણામે ઉઘની સરેરાશ તેમજ સમય પણ ઘટતો જાય છે. તે માટે ચિંતિત રહેવાની અથવા દવાઓના સેવનની જરૂર નથી. બુઢાપામાં જેટલી સક્રિયતા તેમજ શારીરિક શ્રમ કરવામાં આવે તેટલી જ સારી ઉઘ આવે તથા ભૂખ લાગે છે.

જેમને અપચો, અજીર્ણ અથવા અમ્લતાને કારણે ઉઘ નથી આવતી અને હંમેશાં બેચેની બની રહે છે, તેમને તેમના આહાર-વિહારની પ્રક્રિયા વ્યવસ્થિત કરી લેવી જોઈએ. સ્વાદના કારણે જરૂરિયાત કરતાં વધારે ભોજન કરી લેવાથી અથવા જ્યારે ઈચ્છા થાય ત્યારે ખાઈ લેવા જેવી અનિયમિતતા રાખવાથી અપચો, અજીર્ણ રહેવા લાગે છે. તેથી ભોજન નિયંત્રન-નિશ્ચિત સમયે સમતોલ માત્રામાં કરવાથી અનેક બીમારીઓથી બચી શકાય છે. ભોજન કકડીને ભૂખ લાગે ત્યારે જ કરવું જોઈએ. જો શક્ય હોય તો સાજ-સવારનો નાસ્તો કરવાની જગ્યાએ ભોજન જલદીથી કરી લેવું વધારે યોગ્ય છે. તેનાથી પાચન પ્રણાલી ઉપર બિનજરૂરી દબાણ નહીં પડે અને અપચા જેવા રોગથી બચી શકાય છે. ગાંધીજીએ પણ પોતાની આત્મકથામાં લખ્યું છે કે જ્યાં સુધી તેઓ નાસ્તો કરતા રહ્યા ત્યાં સુધી અપચો અને અજીર્ણના રોગી બની રહ્યા. જ્યારે તેમણે નાસ્તો કરવાનું છોડીને સવારે-સાંજે જલદી ભોજન કરવાનું શરૂ કર્યું તો તેઓ સ્વસ્થ રહેવા લાગ્યા.

કારણ જાણ્યા વગર બીજાઓની નકલ કરી બનાવટી ઉઘ માટે ગોળી કે નશાવાળી વસ્તુ લેવાથી અનિદ્રાનો રોગ સ્થાઈ થઈ જાય છે, કારણ કે શરીરમાં ઘાતક ઝેર જમા થવા લાગે છે. તેની

પ્રતિક્રિયા સ્વરૂપે લોહી દૂષિત થઈ જાય છે. આ લોહી જ્યારે મગજમાં પહોંચે છે તો ઉધ આવવા લાગે છે. ઉધ ઘટી જવાથી ભૂખ અને શારીરિક ક્ષમતા ઓછી થવા લાગે છે. આથી ઉતાવળમાં અને જાણકારીના અભાવે ઉધ માટે કોઈ પ્રકારની દવાની જરૂરિયાત નથી. શ્રમ અને સક્રિયતાના અભાવે અથવા દિવસે સૂઈ રહેવાની આદતને કારણે પણ રાત્રે ઉધ ઓછી આવે છે. દિવસે સૂઈ રહેવાની જગ્યાએ કોઈ પ્રકારનું કાર્ય અથવા અધ્યયન અથવા કોઈ સામાજિક કાર્યમાં પોતાને વ્યસ્ત રાખવું વધારે સારું છે.

ચિંતા અનિદ્રા માટે વધારે પ્રમાણમાં જવાબદાર છે. અનિષ્ટની શંકા, વિપત્તિની સંભાવના, દુશ્મનોના આક્રમણનો ભય, કારોબારમાં નુકસાન, સ્વજનોનો વિદ્રોહ અથવા વિશ્વાસઘાત જેવી ખરાબ કલ્પનાઓ સાથે પણ અનિદ્રાનો અતૂટ સંબંધ છે. આ કારણોને લીધે મનુષ્ય અનેક સંકટો અને વિપત્તિઓની ખરાબ કલ્પનાઓ કરીને અનિદ્રાનો શિકાર થઈ જાય છે.

ઉડી ગહેરી ઉધ માટે નિશ્ચિતતા, સંતોષ, ધીરજ, સાહસ, તથા આત્મવિશ્વાસની ખૂબ જ જરૂર છે. ગરીબીમાં પણ લોકો ઊંડી ઉધ લે છે, જ્યારે અમીર ઉધ માટે આખી રાત, રાતોની રાતો પાસા બદલતા જોવામાં આવે છે. શત્રુતા, વેરભાવ, બીજાને પાડવાની યોજના બનાવવી, ઈર્ષ્યા, બીજાની પ્રગતિ જોઈને બળવું, એવા શ્રાપ છે જે મનુષ્યના લોહીમાં ખરાબી ઉત્પન્ન કરે છે અથવા શરીરમાં પિત્તની વૃદ્ધિ કરે છે જેથી ઉધ ઓછી આવે છે.

અસ્ત-વ્યસ્ત, અનિયમિત દિનચર્યા, આહાર-વિહારમાં અસંયમ રાખવાથી પણ અનિદ્રા જેવા કેટલાય રોગ ઉત્પન્ન થાય છે. એટલા માટે સાદું ભોજન નિયમિત સમયે કરવાથી તથા વિચારોમાં પણ સંયમ, સમતોલન રાખવાથી આવા રોગોથી છૂટકારો મેળવી શકાય છે. ઉધનો સંબંધ મગજ સાથે છે અને મગજનો ખોરાક વિચાર છે. તેથી વિચારોનો સંયમ જાળવી રાખવો તે પણ ભોજનની માફક અનિવાર્ય છે. ગમે ત્યારે, ગમે તે

વિચારવાથી, તેમજ મગજમાં બિનજરૂરી, નકામા વિચારોના પ્રવેશથી પણ મગજમાં તણાવ પેદા થાય છે. તેથી આ બધાની ઉધ અને દૈનિક દિનચર્યા ઉપર અસર થાય છે. મનમાં ઉથલ-પુથલ રહેવાથી તણાવ વધે છે. તેથી અનિદ્રાનો રોગ ઉત્પન્ન થાય છે.

અનિદ્રા રોગનું સ્વરૂપ ત્યારે ધારણ કરે છે જ્યારે કે કારણ કોઈ બીજું હોય અને તેના નિવારણનો કોઈ બીજો જ ઉપાય કરવામાં આવે છે. જો વધારે ભોજન કે અજીર્ણને કારણે ઉધ ન આવતી હોય તો તેવામાં ઉધની ગોળીથી ઉપચાર કરવામાં આવે તો તેનું પરિણામ અવળું આવશે. એવામાં પાચનને ઠીક કરવાની દવાથી લાભ થઈ શકે છે અથવા થોડાક ગરમ પાણીના પ્રયોગથી કે કોઈ પાચન ચૂર્ણથી ઉપચાર કરી શકાય છે. આ રીતે કોઈ ખરાબ ચિંતન અથવા ભયને કારણે જો ઉધ ન આવતી હોય અને બેચેની હોય તો વિચારોમાં પરિવર્તનની જરૂર છે, તે માટે કોઈ દવાની જગ્યાએ સદ્સાહિત્યનુ અધ્યયન અથવા મનન-ચિંતન, સત્સંગ વગેરે તેનું સમાધાન કરી શકે છે. એવામા નશીલી દવા કે ઉધની ગોળીઓની ખરાબ અસર પડે છે.

અનિદ્રાના ખરાબ-ઘાતક પરિણામોથી બચવા માટે જરૂરી છે કે પહેલાં તેના મૂળ કારણોને શોધી લેવા જોઈએ અને ત્યારબાદ તે કારણોના નિવારણનો ઉપાય કરવો જોઈએ. સમયસર ભોજન, વિશ્રામ ઉપરાંત ભોજન બાદ ફરવું, ભૂખથી ઓછું ભોજન કરવું, તળેલા-સેકેલા પદાર્થ, કોફી ચાનું મર્યાદિત સેવન, સૂતાં પહેલાં સદ્સાહિત્યનું અધ્યયન અથવા મધુર સંગીતનું શ્રવણ અથવા ગાન, ચિંતન-મનન અને ધ્યાન વિધિ જો અપનાવવામાં આવે તો માનસિક સ્વાસ્થ્ય માટે વધારે ઉત્તમ છે. દૈનિક પરિભ્રમણ અને શ્રમશીલતા જેવા કામોનો સમાવેશ પણ જરૂરી છે. દિવસમાં જો સૂઈ રહેવાની આદત હોય અને રાત્રે ઉધ ન આવતી હોય તો દિવસે સૂવાની આદત ત્યજવી જોઈએ. પરિશ્રમી બની રહેવાથી અનિદ્રાથી સહજ રીતે છૂટકારો મેળવી શકાય છે.

લક્ષ્ય સિદ્ધિ

આજે ચરણાદ્રિના રાજકુમાર ઋતુકથુનો વિદાય સમારંભ હતો. રાજકુમાર પૂરેપૂરા બાર વર્ષ મહર્ષિ ભરદ્વાજના આશ્રમમાં રહ્યા છે. બાર વર્ષ જટા, વલ્કલ અને ચોટીધારી બ્રહ્મચારી રાજકુમારના શરીર પર આજે રેશમના વસ્ત્રો તથા રત્નાભૂષણો શણગારાયા છે. રાજ્યનો રથ પોતાના રાજકુમારને લેવા માટે આવ્યો છે.

ઘીરગંભીર અને જ્ઞાની રાજકુમારે મહર્ષિને આગ્રહપૂર્વક ગુરુદક્ષિણા આપી. આશ્રમમાંથી વિદાય થતી વેળાએ સહાધ્યાયીઓને જપમાળા આપીને રથ પર ચઢતા પહેલાં જ્યારે તેઓએ મહર્ષિના ચરણોમાં માથુ નમાવ્યું ત્યારે મહર્ષિનો જમણો હાથ રાજકુમારના માથા ઉપર આવી ગયો અને તેમની આશીર્વાદની વાણી ગૂંજી, “વત્સ, લક્ષ્યવેધ પ્રાપ્ત કરો.”

“લક્ષ્યવેધ પ્રાપ્ત કરો?” રાજકુમાર કંઈક ચોંકી ઉઠ્યા હતાં. મહર્ષિની સેવામાં રહેતી વેળાએ, પોતાના શિક્ષણની પળોમાં તેમનું બાણ કદી લક્ષ્ય ચૂક્યું હોય તેવું તેમને યાદ નહોતું. પોતાના સહાધ્યાયીઓમાં એકલા તેઓ શબ્દવેધ કરી શકતા હતા. મહર્ષિએ સ્વયં તેમને તે વિદ્યા સમર્પિત કરી છે તેમજ લક્ષ્યવેધની અનેક વખત પ્રશંસા કરી છે. આવી દશામાં મહર્ષિના આ આશીર્વાદ ?

રાજકુમાર વિવેકશીલ છે. તેઓ જાણતા હતા દેવતા પરોક્ષ રીતે ખુશ હોય છે. મહર્ષિ સર્વજ્ઞ છે. પોતાના શિષ્યની શારીરિક અને બૌદ્ધિક શક્તિથી તેઓ અજાણ નથી. ચાલતી વેળાએ તેઓએ આ આશીર્વાદ આપ્યા છે, તેનો અર્થ જ છે કે તેઓ (મહર્ષિ) ઈચ્છતા નથી કે તેમને તેમનો શિષ્ય આશીર્વાદનું સ્પષ્ટીકરણ પૂછે. ચોક્કસ તેનું કંઈક ગંભીર તાત્પર્ય છે અને મહર્ષિ સમજે છે કે તેમનો અંતેવાસી પોતાના ચિંતન દ્વારા તે તાત્પર્ય સુધી પહોંચવા માટે સક્ષમ છે, ચિંતન જ કરવું જોઈએ.

આજે વિદાયનો દિવસ છે. ચરણાદ્રિની જવાબદારી હવે રાજકુમારના ખભા ઉપર આવનારી છે. આથી તેણે વિચાર કરવા માંડ્યો કે તેના રાજ્યનું અને કુળનું લક્ષ્ય શું છે. એવી કઈ મહત્ત્વાકાંક્ષા છે જેને તેના પૂર્વજો હજુ સુધી પ્રાપ્ત કરી શક્યા નથી. રાજ્યની સીમાનો વિસ્તાર ? શત્રુનો પ્રતિશોધ ? કોઈ અધુરી રચના ? કોઈ મિત્રના ઉપકારનો પ્રત્યુત્તર ? અનેક વાતો ધ્યાનમાં આવી. રાજકુમાર હજુ પોતાના રાજ્યની બાબતમાં વિશેષ જાણે પણ શું છે. તેઓ સાત વર્ષના હતા ત્યારથી મહર્ષિના આશ્રમમાં આવ્યા હતા. ચરણાદ્રિ પ્રયાગની નજીક છે. આશ્રમમાં અનેક વખત રાજપુરુષો મહર્ષિના દર્શન કરવા આવતા હતા, પરંતુ આ રીતે પ્રાપ્ત થયેલ વર્ણન સંપૂર્ણ તો નથી.

રાજમહેલ પાછા આવ્યા પછી જે સમારંભ થતો હતો, પૂરા ઉત્સાહથી થયો. નીતિનિપુણ રાજકુમારે રાજ્યનો કાર્યભાર સંભાળવાનો શરૂ કરી દીધો. મહારાજનો, મહામંત્રીનો, પ્રજાનો સહકાર તેમજ સ્નેહ પ્રાપ્ત કરવામાં તેમને વિશેષ સમય લાગ્યો નહીં. વૃદ્ધ મહારાજે જ્યારે વાનપ્રસ્થ સ્વીકારનો નિશ્ચય કર્યો ત્યારે રાજકુમાર ચરણાદ્રિના સિંહાસન પર આરૂઢ થયા.

સમય કોઈની ક્યાં પ્રતીક્ષા કરે છે. ફળ લાગે છે, મોટું થાય છે, પાકે છે અને ટપકી પડે છે. ભગવાનનો કાળ પ્રત્યેક પરિપક્વ ફળને ખાઈ લે છે. જે રાજકુમાર હતા, નરેશ થયા અને લગ્ન થયું, સંતાનો થયા અને વાળ સફેદ બની ગયા. ચરણાદ્રિ નરેશ ઋતુકથુને સફેદ વાળે કાળ ભગવાનનો સંદેશ આપ્યો, “હવે આ દેહરૂપી ફળ ખરી પડવાની તૈયારીમાં છે.”

જેમણે બાળપણમાં સંયમની ટેવ પાડી હોય છે તેમને યુવાની બહેકાવી શકતી નથી. તેઓ ભોગ ધર્મના નિયંત્રણમાં રહે છે અને જ્યારે યુવાનીમાં

ભોગ ઉદ્ધત ન બનાવી શક્યા તો ઘડપણ શરીરની ચિંતા ઉપજાવતું નથી. જેઓ ભાંગમાં ડૂબેલા રહ્યા છે, તેમને નાશવંત શરીરની આસક્તિ પોતાના કામમાં વ્યસ્ત રહેવા માટે અસમર્થ બનાવે છે.

ચરણાદ્રિ નરેશે પોતાના શાસનકાળમાં રાજ્યની કોઈ મહત્વાકાંક્ષા અધુરી રહેવા ન દીધી. હવે શરીરભોગની વાસના તેમને શા માટે બાકી રહે. પુત્રને રાજ્ય ગાદી પર બેસાડ્યો, પત્નીની જવાબદારી પુત્ર પર છોડીને એકલા, અલંકારો વિના, ઉઘાડા પગે રાજમહેલમાંથી નીકળી પડ્યા.

તેમણે ચિત્રકૂટના દિવ્ય વિસ્તારમાં વાનપ્રસ્થનો સમય પસાર કરવાનો નિશ્ચય કર્યો હતો. ચરણાદ્રિથી ચાલીને તેઓ પ્રયાગ આવ્યા અને ત્રિવેણી સ્નાન કરીને ગુરુદેવના આશીર્વાદની મહેચ્છાને કારણે તેઓ મહર્ષિ ભરદ્વાજના આશ્રમમાં આવ્યા.

બાળપણનો તે ગુરુકુળનો નિવાસ. સમિધાદાન, હવન, આભૂષણ વિનાના તે પુનીત દિવસો. આજ ફરીથી તે શરીર છે. માથું મુડવેલ છે. કેડમાં કૌપીન છે અને હાથમાં કમંડળ છે. તે દિવસો પુનઃ પાછા આવ્યા છે તેમ વારંવાર જણાય છે, જ્યારે યજ્ઞોપવિત સંસ્કાર પછી તેઓ આ આશ્રમમાં આવ્યા હતા.

“આજે અમારો આતિથ્ય સ્વીકાર કરો, વત્સ.” મહર્ષિ ભરદ્વાજે આશીર્વાદના અનંતર અર્ધ પાત્રને જ્યારે ઉપાડ્યું ત્યારે ઋતુકથુને ભારે સંકોચ થયો અને ઘણું વિચિત્ર લાગ્યું. પરંતુ મહર્ષિ કહી રહ્યા હતા, “હવે તમે અહીંના અંતેવાસી કે ચરણાદ્રિના નરેશ નથી. મારા જેવા આશ્રમવાસીનું આતિથ્ય તપોવનમાં જતી વેળાએ ગૃહત્યાગી વાનપ્રસ્થીએ સ્વીકારવું જોઈએ.

મહર્ષિનો આદેશ ટાળી શકાય તેમ ન હતો. તેમનો આગ્રહ નરેશે સ્વીકાર્યો અને મહર્ષિએ અતિથિની પૂજા-સત્કારનું કાર્ય પોતાના વિદ્યાર્થીઓ પર છોડ્યું. ઋતુકથુએ મહર્ષિની અગ્નિશાળામાં રાત્રિનો વિશ્રામ લીધો અને પ્રાતઃ ત્રિવેણી સ્નાન કરીને દૈનિક કાર્યોની સમાપ્તિ બાદ પ્રસ્થાન કરતાં પહેલાં જ્યારે તેમણે મહર્ષિના ચરણોમાં માથું નમાવ્યું

ત્યારે મહર્ષિનો જમણો હાથ માથા પર આવી ગયો. તેમના તે જ આશીર્વાદના વચનો ગૂંજ્યા, “વત્સ, લક્ષ્યવેધ પ્રાપ્ત કરો.”

વર્ષો પહેલાં વિદાય સંસ્કારના દિવસે જેમ તેઓ ચોંકી ઉઠ્યા હતા તેમ આજે પણ ઋતુકથુ ફરી ચોંકી ગયા. મહર્ષિએ આજે પણ પ્રસ્થાનની વેળાએ આ આશીર્વાદ આપ્યા છે. પોતાના શિષ્યની પ્રજ્ઞામાં તેઓને આજે પણ તેટલી જ શ્રદ્ધા છે. સમગ્ર શાસનકાળમાં ભલે તેમનો શિષ્ય તેમના આશીર્વાદનું તાત્પર્ય સમજી શક્યો ન હોય, પરંતુ સર્વજ્ઞ મહર્ષિ જ્યારે તેને સમજવા યોગ્ય માને છે ત્યારે તેણે સમજવું જોઈશે.

તે સમયે વધુ ફુરસદ ન હતી. આજે કોઈ રાજરથ ઋતુકથુને લેવા માટે આવનાર ન હતો. તેમણે પદયાત્રા કરવાની હતી. પોતાના અગ્નિ-અને અગ્નિહોત્રના ઉપકરણો તેમણે જાતે જ લઈ જવાના હતા. તેમજ ત્રિકાળ સંધ્યા, સ્નાન, હવન વગેરે કરતા જઈને તેમણે ચાલવાનું હતું.

ચિત્રકૂટના વિસ્તારમાં તેમણે ગુપ્ત ગોદાવરીની ગુફાને પોતાનું ઘર બનાવ્યું. તે સમયે આસપાસમાં કોઈ ગામ ન હતું અને આજના જેવા નિવાસો ન હતા. ઘોર જંગલ, વન્ય પશુઓ અને ભયંકર પ્રદેશ હતો. વાનપ્રસ્થી તપસ્વીને તાપથી રક્ષણ માટે ઇંચો અને દૈનિક નિર્વાહ માટે જળની પ્રાપ્તિ ગુફાની મધ્યમાંથી કલકલ કરતી જળધારા દ્વારા થતી હતી.

વનમાં બિલી, આંમળા તથા કેટલાક કંદ મળી જતા હતા. તેનો સંગ્રહ ગુફામાં સુરક્ષિત રહેતો હતો. મુનીને અન્ન અને ઘાસના બીજની અપેક્ષા ન હતી. અગ્નિહોત્રના સિવાય તેઓ ગુફામાં જતા ન હતા. ઠંડીના દિવસોમાં જળધારા પડનારા કુંડમાં તેઓ ધ્યાનસ્થ રહેતા અને ગરમીની લૂ તથા વર્ષાની ધારાઓ શિલા પર બેઠેલા તે તપસ્વીનો સત્કાર કરતી હતી.

“લક્ષ્યવેધ પ્રાપ્ત થાઓ” મહર્ષિ ભરદ્વાજના આશીર્વાદ ઋતુકથુના મનનનું સૂત્ર બની ગયું હતું. શસ્ત્રનો ત્યાગ કરીને વનમાં પ્રસ્થાન કરનારા

તપસ્વીને અપાયેલ આ આશીર્વાદ કોઈ ભૌતિક લક્ષ્યવેધના તાત્પર્ય માટે ન હતા એ વાત તો ઘણી સ્પષ્ટ હતી. મહર્ષિના આશીર્વાદનું તાત્પર્ય શું હતું એ સમજવામાં ઋતુકથુને કોઈ વાર લાગી ન હતી.

પ્રણવો ધનુઃ શરો હયાત્મા બ્રહ્મ
તલ્લક્ષ્યમુચ્યતે ।

આ શ્રુતિ શીઘ્ર સ્મૃતિમાં આવી ગઈ અને તેઓને સમજાઈ ગયું કે મહર્ષિએ આશીર્વાદના રૂપમાં તેમને પ્રણવની સાધનાનો આદેશ આપ્યો છે.

વાનપ્રસ્થ આશ્રમની કઠોરતા લોકો જાણે છે. શરીર રોગયુક્ત છે, દેહમાં તપની, ત્રિકાળ સ્નાનની શક્તિ નથી, પરંતુ વાનપ્રસ્થ આશ્રમમાં તો નિયમનો ત્યાગ કરવાની કોઈ વ્યવસ્થા નથી. નિયમનું પાલન કરો અને ન કરી શકો તો ઉપવાસ કરીને અથવા અગ્નિમાં દેહની આહુતિ આપીને પ્રાણનો ત્યાગ કરો. વિશ્રામ, દવા, તપથી મુક્તિ માટે કોઈ અહીં કોઈ જગ્યા નથી.

ઋતુકથુએ પૂરા બાર વર્ષનો નિયમ લીધો હતો. નિયમ સંપૂર્ણ થઈ જતો, પરંતુ જ્યારે પ્રારબ્ધ અનુકૂળ ન હોય ત્યારે પ્રાણી શું કરી શકે છે. સંકલ્પનો ગાબો પૂરો થવાને થોડક દિવસો બાકી હતા અને શરીરને તાવના હુમલાએ જકડી લીધું.

લક્ષ્યવેધ પ્રાપ્ત થયું નહીં. પ્રાણનો મોહ તપસ્વીને હોતો નથી. તે જીવને ટકાવી રાખી શકે જે દેહને ભોગ આપી રહ્યું હોય. પરંતુ ઋતુકથુને ચિંતા એ વાતની હતી કે લક્ષ્ય પ્રાપ્ત થયું ન હતું.

મહર્ષિની વાણી અસત્યનો સ્પર્શ કરી શકતી નથી, તેમના આશીર્વાદ વ્યર્થ જઈ શકતા નથી. ઋતુકથુ હજુ સુધી તાવથી પીડાતા હોવા છતાંય કદી નિયમ પાલનમાં શિથિલ બન્યા ન હતા. આજે એમ લાગતું હતું કે આસન પરથી કદાચ ઉઠી શકવું સંભવ બનશે નહીં અને તેથી તેની જ વિશેષ ચિંતા હતી, “આજે મનોમંથન પ્રબળ થઈ ગયું છે - ક્યાંક ક્યાશ છે. ક્યાંય આળસ થઈ રહી છે, ગુરુદેવ.”

પ્રાણીનો આર્તનાદ જો વ્યર્થ જવા લાગે તો વિશ્વાત્માને કોણ સર્વજ્ઞ અને કરુણાસાગર કહેશે ?

ઋતુકથુના ચહેરા પર એકદમ પ્રકાશ પ્રગટ્યો. તેઓ સ્વયં બોલી ઉઠ્યા, “તું ક્ષત્રિય છે. ધનુર્ધર રહ્યો છે અને પણ છ ચઢાવ્યા સિવાય શિથિલ ધનુષથી તું લક્ષ્યવેધ કરવાનો પ્રયત્ન કરી રહ્યો છે ? આટલી સાદી વાત તારી સમજમાં આવતી નથી કે પહેલા પણ છ ચઢાવવી જોઈએ.

પણવનું ધનુષ. અકાર, ઉકાર, મકાર તેનો એક જ ભાવ ‘પ્રણવ’. અકાર અને મકાર આ ધનુષના બે છેડા અને ઉકાર તેની પ્રત્યંચા. અકારથી ઉઠીને મકાર સુધી પહોંચવામાં ઉકારને ખેંચીને ઉઠાવીને ચાલતી પ્રાણોની પ્રત્યંચા જો ઠીલી બને તો પ્રણવની સાધના ક્યાંથી બરાબર પૂરી થઈ શકે.

ઋતુકથુ તપસ્વી, ત્યાગી, વાસનામુક્ત, શમ, દમ, દંડ, તિતિક્ષા સંપન્ન સર્વશ્રેષ્ઠ અધિકારી છે. જ્યારે તેઓ તપોવનમાં આવ્યા ત્યારે પણ તેમનામાં મેલ ન હતો. બાર વર્ષ પૂરા થનાર છે. વિક્ષેપ શું આવી શકે છે ? તેમનું મન આ વાત પણ ભૂલી ચૂક્યું છે. હવે આવા અધિકારીનું આવરણ ક્યાં સુધી ટકી રહી શકે છે.

વાત ધ્યાન ન આવી એટલો જ વિલંબ થયો. શરીર થોડું વધુ સીધું બની ગયું. મૂલાધારમાં ઉઠીને મૂર્છા સુધી ગુંજતો લાંબો ઘંટારવ સમાન પ્રણવનો નાદ પ્રાણમાંથી એકવાર ઉઠ્યો એ બાબત તો ઠીક છે, પરંતુ તેનું દસ વાર પુનરાવર્તન થાય તે પહેલાં જ તે અનાહત મેઘગર્જના સાથે એકકાર થઈ ગયો. નાદ-માત્ર નાદ. ત્રિમાત્રા નાદમાં લીન થઈ ગયો અને ચંદ્રાકાર અમૃતોજ્વલ દિવ્યનાદ ચાલતો રહ્યો. ચાલી રહેલો તે નાદ ક્યારે બિંદુમાં સમાઈ ગયો તે ન જણાયું અને તે અલગ રહ્યો હોય તેનો કોઈ સાક્ષી નથી.

સ્થિર કંપમુક્ત, પ્રકાશપુંજ દેહ ઋતુકથુ, જેમનો બિંદુવેધ-લક્ષ્યવેધ થઈ ગયો તેમને કોણ કહેશે કે સ્નાન, સંધ્યાનો સમય થઈ ગયો. તેમના માટે તો શ્રુતિમાં પણ જણાવાયું છે.

न तस्य कार्यं कारणां च विद्यते ।

આત્મઘાતી વાસના

પતિ કરતાં પત્નીની ઉંમર ઓછી હોવી જોઈએ-આ માન્યતા સર્વથા અવૈજ્ઞાનિક છે. જો પત્ની થોડીક વધારે મોટી અને સમજદાર હોય, તો તે પતિ માટે વધારે સહાયક સિદ્ધ થઈ શકે છે. પરિવારની સારી વ્યવસ્થા બનાવી શકે છે અને પ્રૌઢ-પરિપક્વ હોવાને કારણે સંતાન ઉત્પાદનને પણ વધારે સાર્થક બનાવી શકે છે. પતિ અને પત્નીમાંથી જે કોઈ પણ વધારે આ માન્યતાથી ત્રાસી જાય તે મુર્ખ હોવા છતાં પણ તે અહંકારનું પ્રદર્શન કરશે, નહીંતર પોતાની વિશેષતાના લાભથી સાથીને વધારે લાભાન્વિત કરતા રહેવાની જ યોજના બનાવતા રહેશે. વર-વધૂના જોડકાને મિલાવવામાં આ વાતોને ધ્યાનમાં રાખવી જોઈએ. રૂપ-સૌંદર્યને પ્રમુખતા આપવાનો અર્થ એ કે કામુક પ્રવૃત્તિઓ વધારે ભડકવાનો અને તેને કારણે બરબાદીનો જ ઉપક્રમ જળવાઈ રહે છે. ધનના અહંકારની માફક કેટલીય વખત રુપનો અહંકાર પણ ઉદ્ભવતાનો રસ્તો મોકળો કરે છે. પછી આપણા સરેરાશ દેશવાસીઓના રંગ-રુપ એવા પણ નથી કે તેને ક્લિષ્ઠ અભિનેતાઓ અને ગોળા-પીળા રંગવાળા વિદેશવાસીઓના સમતુલ્ય શોધવાના પ્રયત્નો કરવામાં આવે. દરેક દેશવાસી પોતાને બીજા કરતાં નિમ્ન કક્ષાના સમજે અને તે સ્થિતિમાં ખપી શકનાર જોડા શોધવાના પ્રયત્ન કરે. વિચારવાન હંમેશાં રૂપ-રંગ તરફ ધ્યાન નથી આપતા અને ગુણ સ્વભાવની દૈષ્ટિએ કોઈ નર-નારીના વ્યક્તિત્વનું મૂલ્યાંકન કરતા રહે છે. પસંદગીનો આ માપદંડ બધે જ અપનાવવો જોઈએ. રુપ-રંગને પ્રધાનતા આપનાર આંખો સામે સુંદરતા ભલે ઊભેલી જૂએ, પણ છેલ્લે તે પસંદગીનું ખરાબ પરિણામ ભોગવે છે.

કિશોરાવસ્થાની શરૂઆતમાં જ વાસનાના ચક્કરમાં કોઈ છોકરો-છોકરી પડે તો તે પોતાના

પગમાં કુહાડી મારવા બરાબર છે. શરૂઆતની ઉંમરમાં ગળામાં બંધાયેલી ખરાબ પ્રવૃત્તિ જીવન પર્યંત બની જ રહે છે, તે ઘટતી નથી, વધે જ છે. નશાબાજીની માફક વાસનાની કુટેવ પણ વૃદ્ધાવસ્થા આવવાથી જીર્ણ થઈ જવાથી શરીરથી ભલે ન દેખાતી હોય, પણ મનને તો વિચલિત કરે જ છે. આવી દશામાં એક મ્યાનમાં બે તલવાર ન રહી શકવાની માફક ઉત્કૃષ્ટ ચિંતન અને ઉજ્જવળ ચરિત્રનું કાર્ય બની શકતું નથી. એ નિશ્ચિત છે કે જેનું મન-મગજ ખરાબ ચિંતનમાં રમે છે, તે એવું કશું કરી શકતા નથી જેનાથી વ્યક્તિવ નિખરે અને સમાજગત વિકાસનું વાતાવરણ બને. આ બધી વાતોને ધ્યાનમાં રાખીને બ્રહ્મચર્યની મહિમાના અસાધારણ સ્વરૂપમાં વખાણ કરવામાં આવ્યા છે. તેનો ચોક્કસ આધાર સન્યાસીઓની સરખામણીએ ગૃહસ્થો દ્વારા વધારે સારી રીતે સમજી શકાય છે. કારણ કે તેમાં નિરંતર પરીક્ષા થતી રહે છે, કે ચોરી કરવાના અવસર હોવા છતાં પણ ઈમાનદાર રહી શક્યા કે નહીં. આ કાર્યમાં એક સાથીદાર કમજોર પડતો હોય તો બીજાની ફરજ છે કે તેને જીવશક્તિનું મૂલ્ય સમજાવે અને તેને ઓગાળી-સળગાવી નષ્ટ ના કરે. આ સંદર્ભે જો સાથી ઉપેક્ષા રાખે, નારાજ થાય અને સમાન હોય તો દબાણ કરવામાં આવે તો વિરોધ પણ કરે.

વાસના વિશુદ્ધ રૂપે એક મનોવિકાર છે. જો ચિંતનને દુર્ભાવગ્રસ્ત ન થવા દેવાય તો આ પતન તરફ જનાર ઉમંગ ઉઠવાનો મોકો જ ન મળે. પરિવારમાં બધી ઉંમરના સ્ત્રી-પુરુષ હોય છે. તેમનું સાનિધ્ય-સામિપ્ય પણ હોય છે. પણ દૈષ્ટિદોષ ન રહેવાથી બધા સદ્ભાવનાપૂર્વક વિશુદ્ધ આત્મભાવ બનાવી રાખે છે. બહેનો સહેલિઓ સાથે સાથે રહે છે. કિશોર ઉંમરના છોકરા પણ સાથે-સાથે રમે છે, વાંચે છે, પણ તેમને એક બીજા જોડે અશ્લિલ

ચેનચાળા કરતા જોવામાં નથી આવતા. પછી સ્ત્રી-પુરુષ વચ્ચે જ શા માટે અનાચારી ઉદ્દેગ આવે? શા માટે સ્ત્રી-પુરુષ પણ પરસ્પર મિત્ર, સહૃદયી, સખા, સહચરનો ભાવ રાખતાં એક બીજાની સેવા-સહાયતા પૂર્ણ પ્રવૃત્તિઓ અપનાવીને પવિત્ર દૃષ્ટિકોણ અપનાવતા જીવન પસાર ન કરે ? વાસનાને ચરિતાર્થ કરવાથી ગર્ભ રહેવા જેવી પ્રક્રિયા સ્વાભાવિક બની જાય છે. ત્યાર બાદ અસાધારણ જવાબદારી બંનેના ખભે આવી જાય છે. આ એવો ભાર છે, જેનાથી પતિ-પત્નીની આર્થિક, શારીરિક, માનસિક પરિશ્રમ કરી શકવાની ક્ષમતા વગેરે બધી વિશેષતાઓનું સમાપન થઈ જાય છે. જો આ ભાર કાચી ઉમરમાં જ પડવા લાગે તો સમજવું જોઈએ કે વિકાસની મહત્વપૂર્ણ શક્યતાઓના દ્વાર બંધ થઈ ગયા. જે વિદ્યાર્થીઓના શિક્ષણકાળ વખતે લગ્ન થઈ જાય છે, તેમની માનસિક એકાગ્રતા છિન્નભિન્ન થતી જોવામાં આવી છે અને સારા નંબરે પાસ થવા, મુશ્કેલ સ્પર્ધાઓમાં ટકી ન શકવા, જેવી પરિસ્થિતિઓ બની જાય છે અને ઉજ્જવળ ભવિષ્યની શક્યતાઓના મોટાભાગનો આધાર નષ્ટ-ભ્રષ્ટ થઈ જાય છે.

આ અપવ્યયને ભાર વહનથી સરળતાપૂર્વક રોકી શકાય છે. જો વાસનાની અસ્વાભાવિક કુદૃષ્ટિ ઉપર અંકુશ ન લગાવી રાખવાનો નિર્ણય કરી લેવામાં આવે. વિકાસ માટે તત્પર સમયની સિદ્ધિઓને જો પતિ-પત્ની માટે અને પત્ની-પતિ માટે લગાવતા રહે તો બંનેની યોગ્યતા અને દક્ષતામાં અસાધારણ સ્વરૂપે વૃદ્ધિ થઈ શકે છે અને તેનો લાભ બંને જીવન પર્યંત ઉઠાવી શકે છે. યોગ્ય માર્ગ શોધવામાં અને પસંદ કરવામાં સમજદારી છે. એક માર્ગ છે પોતાની સુવિધાઓ, પરિસ્થિતિઓની ઉપેક્ષા કરતાં કાચી ઉમરમાં બાળકો પેદા કરવાની શરૂઆત કરી દેવી. બાળકોની સાચી પરિપક્વતા માટે જરૂરી ધન અને તક છે કે નહીં એ વાતને ભુલાવી વાસનાના કુચકથી આ રીતે લદાઈ જવું કે પોતાની પ્રગતિના દ્વાર બંધ થઈ જાય અને બધાને ઉન્નત

બનાવવાની દૃષ્ટિએ કંઈ પણ ન કરી શકવા માટે સમર્થ ન રહે. આ એવી ભૂલ છે જેને વિદ્વાનોએ તો ન જ અપનાવવી જોઈએ. નારી ઉત્થાનનું શિક્ષણ અને અનુભવ પતિને, તેના પરિવારને સુખી, ઉન્નત બનાવવામાં લાગે તો તેનાથી તે સમૂળગો સમુદાય પ્રસન્નતા અને પ્રગતિથી ભરાઈ શકે છે. તેનાથી વિપરિત જો વાસનાનો રાક્ષસ જ માથે ચઢેલો રહે તો પરિવાર તરફની જવાબદારીને નિભાવવાનું તો બની જ ન શકે. લગ્ન પછી પતિ-પત્નીએ પોતાની દક્ષતા વધારીને એક-બીજાના વિકાસ માટે જે બેવડા ઉત્સાહથી કામ કરવું જોઈએ તેનો સુયોગ પણ બની શકે. પ્રગતિનું લક્ષ્ય રાખીને તે દિશામાં બધાને પસંદ હોય તે રીતે પ્રવૃત્ત થઈ જવામાં આવે તો સ્પષ્ટ દેખાશે કે એક ને એક મળી અગિયાર થઈ ગયા. બંનેએ બંને તરફ પોતાના કર્તવ્યધર્મનું સાચી રીતથી પરિપાલન કરી લીધું.

ભવિષ્યને પ્રગતિશીલતા સાથે જોડવામાં ઉગતી ઉમર જ વધારે સમર્થ રહે છે. તેને એકના બદલે એ બે સાચા સાથી બનીને નિશ્ચયપૂર્વક નિર્ધારિત કરે. એક-બીજાની મદદ કરે તો કોઈ કારણ નથી કે તેનું ઉત્સાહવર્ધક પરિણામ સામે ન આવે. પણ તે દુર્ભાગ્યને શું કહેવું જેમાં વાસનાના રાક્ષસ સામર્થ્યનું શોષણ અને અવસરને અસ્ત-વ્યસ્ત કરે છે. એવી દશામાં બંને એક-બીજાના પ્રત્યક્ષત: મિત્ર કહેતા હોવા છતાં પણ પરોક્ષ રીતે પતનના નિમિત્ત માટે તૈયાર થયેલા રહે છે અને વૃદ્ધાવસ્થા આવવા સુધી એવી મન:સ્થિતિ બનાવી લે છે કે તેમાં એક-બીજા ઉપર ચિડાતા રહેવામાં જ સમય વેડકે છે.

સમયની માંગ છે કે પરિવાર સંસ્થામાં વિકૃતિઓ સાથે લડવા અને રચનાત્મક કાર્યોમાં પ્રવૃત્ત થઈને પછાતપણાને હટાવવા, ભગાવવા માટે કેટલાક વિશિષ્ટ પુરુષાર્થ કરવાના છે. તે માટે એકલાની સરખામણીએ જો બે હળી-મળીને યોજનાબદ્ધ રૂપે તે સર્જન પ્રયોજમાં જોડાય કે જેનાથી અંગત પ્રગતિનો સ્વાર્થ પણ જોડાયેલો જ છે,

તો લગ્નને સાર્થક, સફળ માની શકાય, નહીંતર જો એક-બીજાનું જ શોષણ કરતા રહે તો પરમાર્થની દિશામાં તો કંઈ કરી શકશે જ નહીં, એક-બીજા પક્ષની શોષણ પ્રક્રિયા ચાલતી રહેવાને કારણે એ અનર્થ સર્જાશે જેના ખરાબ પરિણામોનું ચિંતન કરતાં કરતાં હંમેશાં કશું જ મહત્ત્વપૂર્ણ ન કરી શકવાનો પશ્ચાતાપ કરવો પડે.

લગ્ન વિશુદ્ધ સ્વરૂપે બંને પક્ષોની પ્રગતિની વ્યવસ્થિત વ્યવસ્થા બનાવવામાં છે. આ માર્ગમાં સૌથી મોટો અવરોધ વાસનાની કલ્પનાઓમાં સડતા રહેવાનો છે. જો આ અનર્થ મોટો થતો જાય છે તો બે ડગલાં આગળ વધવાનો અવસર મળતાં જ વ્યભિચાર, બળાત્કાર, છેડતી, સાથીની સાથે વિશ્વાસઘાત, જેવા રૂપ ધારણ કરી લે છે અને સમાજમાં ચાલતી સદ્ચારિત્ર્યની પરંપરાનો ખરાબ રીતે વિનાશ કરે છે.

આ સંદર્ભમાં પતનની તરફ ધકેલતો એક ઝેરથી ભરેલો પ્રયોગ છે, તે શૃંગાર, જે સ્ત્રીઓને પરસ્પર સ્વાભાવિક સૌજન્ય બનાવી રાખવાની જગ્યાએ ભડકાવનારી ઉત્તેજના પેદા કરે છે. સાજશણગારને મોટા ભાગે વિલાસિતા માટે ઉત્તેજના આપનાર સંકેત સમજવામાં આવે છે. આ પ્રાથમિક અભાવથી દર્શકોનું મન મેલું રહે છે અને વાત વધીને ક્યાંયની ક્યાંય પહોંચે છે. સ્વચ્છતા, સભ્યતા, સાદગી, સદ્ચારિત્ર્યની પોતાની વેશભૂષા છે. તેમાં કલા તો હોય છે પણ અશ્લિલ સંકેતો સમાયેલા નથી હોતા. જે પરિવારમાં સાજ-શણગારને સદ્ચારિત્ર્યની મર્યાદામાં સમજવામાં આવે છે ત્યાંના વાર્તાલાપમાં, વ્યવહારમાં, અસ્વાભાવિકતા નથી આવવા દેવામાં આવતી, ત્યાં અનર્થની દિશામાં વધેલા કદમો સહજ રીતે રોકાયેલા રહે છે.

લેનિની માતા ખૂબ જ સુંદર હતી. ક્રાંતિકારી દળમાં તે સામાન્ય ભાવથી કામ કરતી હતી, પણ સંપર્કમાં આવનાર તેને લોભાવવા-પાડવાની ખરાબ ચેષ્ટા કરતા હતા. એક દિવસ તેણે ચહેરા ઉપર થોડોક તેજાબ લગાવીને ચહેરાને ખરાબ રીતે કુરુપ બનાવી લીધો અને તે દબાણમાંથી છૂટકારો મેળવી

લીધો, જે તેને ઊંચા ઉદ્દેશ્યો માટે કામ કરતા રહેવાની દિશામાં ડગલે-પગલે અવરોધ આવતો હતો. રામકૃષ્ણ પરમહંસની એક શિષ્યા ખૂબ જ સુંદર હતી. પવિત્ર વાતાવરણમાં પણ તેને ખરાબ દેખવાળા માણસો ભટકાઈ જતા. તેણે ચહેરા ઉપર કાળો રંગ લગાવવો શરૂ કરી દીધો અને એ ઝંઝટ મીટાવી દીધું. લાહોર કોલેજની છોકરીઓએ ગાંધીજીને એક પત્ર લખીને છોકરાઓ દ્વારા મશ્કરી કરવાની ફરિયાદ પત્ર દ્વારા કરી. ગાંધીજીએ જવાબ આપ્યો કે તમે લોકો માથા ઉપર મૂંડન કરાવીને રહો. આટલા માત્રથી તમારી ફરિયાદ સંપૂર્ણ રીતે મટી જશે. આ બધાની પાછળ એકજ ઉદ્દેશ્ય-તથ્ય છે કે જો ખરાબ સ્વરૂપે અંગ પ્રદર્શન કરવામાં આવે, ખરાબ ભાવ-ભંગિમા અને મુખમુદ્રા બનાવી લેવામાં આવે, આકર્ષિત કરનાર ફેશનનું પ્રદર્શન કરવાવાળા ઉદ્ભવ શૃંગારથી દૂર રહેવામાં આવે, તો દામ્પત્ય જીવનમાં પણ અને સામાજિક જીવનમાં પણ તે સંકટથી બચી શકાય છે, જે અશ્લીલતાની દિશામાં ધસેડવા-પ્રોત્સાહિત કરે છે.

યાદ રહે કે સ્ત્રી-પુરુષ વચ્ચે પવિત્રતાનો સંબંધ રહેવો જરૂરી છે. પરસ્પર સાદગી સાથે સામાન્ય જીવનચર્યા વિતાવવામાં આવે. વાસના સ્વાભાવિક નથી, મનુષ્યની કુચેષ્ટા દ્વારા ઉત્પન્ન થયેલ ગાંડપણ માત્ર છે, તેનું નિરાકરણ ગરિમા અને મર્યાદાઓને ધ્યાનમાં રાખનારાઓ સહજ રીતે પૂરું કરી લે છે. જ્યારે સંતાન પ્રાપ્તિ માટે બધી તૈયારીઓ પૂરી કરી લેવામાં આવે, ત્યાર બાદ જ તે દુસ્સાહસના ક્ષેત્રમાં પ્રવેશ કરવો જોઈએ. આજે તો વસતિ વધારો વ્યક્તિ અને સમાજ માટે દરેક રીતે શાપ બની ગયો છે, તેનાથી જે જેટલો લાંબો સમય બચી શકે તેની બુદ્ધિ તેટલી જ વધારે વખાણાશે. ■

ઉઘઈ લાકડાનો અને વિષાણુ આરોગ્યનો નાશ કરે છે. વ્યસન અને દુર્ગુણ જ મનુષ્યોને નીચે ગબડાવે છે અને તેની પ્રગતિનો-સફળતાનો- કોઈ જ પ્રયત્ન સફળ થવા દેવા દેતા નથી.

સફળતાની યાત્રી : ઉત્સાહ

આંતરિક ઉત્સાહ એક વિશિષ્ટ ગુણ છે. તેનાથી સમાયેલ વ્યક્તિ જીવન સાગરમાં સફળ થાય છે. બુલબરનું કથન છે કે એક ઉત્તમ આદર્શ પ્રત્યે ઉત્સાહપૂર્વક જોડાઈ રહેનાર વ્યક્તિ પોતાના લક્ષ્યને મેળવી લે છે. ઉત્સાહ એક એવી શક્તિશાળી વસ્તુ છે, જે અશક્યને શક્ય કરી બતાવે છે. તેના વગર સત્યને પણ વિજય નથી પ્રાપ્ત થતો. સંસારના ઈતિહાસમાં જેટલી મહાન અને વર્ણન કરવા જેવી ઘટનાઓ થઈ છે તે બધી ઉત્સાહના વિજય સ્વરૂપે જ થઈ છે. અદમ્ય ઉત્સાહની કીર્તિ-પતાકા બનીને લહેરાઈ છે. જો ઉત્સાહની જ્વાળાને સળગાવવામાં આવે તો અનિચ્છનિયતા અને પ્રતિકૂળતાના ક્યારાને ભસ્મીભૂત બનાવવાનો અભિયાન સફળ થઈ શકે છે. ખરેખર ઉત્સાહ યૌવનનું પ્રતીક છે, જેનામાં આ ગુણ નથી તે વ્યક્તિ અસફળ તેમજ અયોગ્ય જ સિદ્ધ થશે. ઉત્સાહ જ સફળતા મેળવવાનું યોગ્ય સાધન છે. ઉત્સાહપૂર્વક કોઈ કામને કરવાવાળો વ્યક્તિ સફળ થાય છે. લાપરવાહીથી કોઈ કાર્યમાં અથવા સંઘર્ષમાં વિજય મેળવી શકાતો નથી. મન વગર જીવતી દેખાતી મૂર્તિઓ ના બનાવી શકાય. લાપરવાહીથી દૈવી-સંગીત ગાઈ શકાય નહીં તથા લાપરવાહીથી કુદરતી શક્તિઓના માલિક બની શકાતું નથી. સમગ્ર મહત્વના કાર્યો ઉત્સાહ અને સાવધાનીપૂર્વક પ્રયત્ન કરવાથી જ શક્ય બન્યા છે.

ઈતિહાસના પ્રાચીન કાળથી આજ સુધી જેટલા મહાન અને વર્ણન કરવા યોગ્ય કાર્ય થયા છે, તેના મૂળમાં અદમ્ય ઉત્સાહ જ કામ કરતો રહ્યો છે.

ઉત્સાહ વ્યક્તિને લાંબા સમય સુધી યુવાન રાખવાનું પ્રતીક છે, જેમાં પણ આ પ્રકારનો અદમ્ય ઉત્સાહ હોય છે તે શારીરિક દૈષ્ટિએ યુવાન જ હોય છે. અદમ્ય ઉત્સાહી વ્યક્તિના માર્ગમાં ભલે ગમે તેટલા પણ અવરોધ આવે, તે આ અવરોધોને પાર કરીને પોતાના કામને પૂરા કરવા માટે જીવ જોડીને વળગેલો રહે છે અને પોતાના કાર્યને સતત ઉત્સાહથી પૂરા કરી લે છે અને તેના કેટલાય ઉદાહરણ આ વિશ્વના ઈતિહાસમાં જોઈ શકાય છે.

ભારતીય આર્યોએ દેવી સંસ્કૃતિને મિશ્ર, યુનાન, રોમ અને મેક્સિકો સુધી જ નહીં વિશ્વના ખૂણે ખૂણા સુધી પહોંચાડી હતી, તેનો આધાર તેમનો અદમ્ય ઉત્સાહ જ હતો.

નેપોલીયન બોનાપાર્ટ વિશે કહેવાય છે કે તેણે અદમ્ય ઉત્સાહથી પ્રેરાઈને જ વર્ષોનો સમય જાય તેવા કાર્યોને થોડાક જ દિવસોમાં પૂરા કરી લીધા હતા.

આ રીતે ફ્રાંસનો ઉદ્ધાર કરનાર 'જૉન ડી આર્ક' નામની એક ભોળી, સાદી, અભણ છોકરી હતી. તે પોતાના અદમ્ય ઉત્સાહથી ફ્રાંસની સેનામાં પણ એક જ્વાળા ફૂંકવામાં સમર્થ થઈ. તેના પરિણામે અંગ્રેજી સેના ઉપર તે સમયે વિજય મળ્યો હતો. પ્રસિદ્ધ રાજનેતા 'ડિજરાયલી' મહોદયનું કથન છે કે "જો કોઈ પણ મનુષ્ય પોતાની ઉત્સાહ શક્તિને સમજી લે તો તે ચોક્કસ મહાન કાર્ય કરી શકે છે. આ એક અનુપમ શક્તિ અને દૈવી વરદાન છે. આ ઉત્સાહથી ખેંચાઈને વ્યક્તિ કોઈ પણ પ્રકારના અભિયાનમાં સફળ થાય છે."

ઉત્સાહનું એક અનુપમ ઉદાહરણ ફ્રાંસીસી પાર્કમેનના જીવનથી મળે છે. તેણે પોતાના અભ્યાસકાળ વખતે ઉત્તરી અમેરીકાનો અંગ્રેજી અને ફ્રાંસીસી શાસનનો ઈતિહાસ લખવાનો વિચાર કર્યો. આ ઈતિહાસની સામગ્રી એકઠી કરવા માટે તેણે ખૂબ જ સમય સુધી આદિવાસીઓના પ્રદેશમાં નિવાસ કરીને પ્રાચીન તથ્યોની ભાળ મેળવતો રહ્યો. તે પ્રદેશના વાતાવરણની તેના સ્વાસ્થ્ય ઉપર ખરાબ અસર થઈ. તેની આંખો આંધળી થઈ અને તે પાંચ મિનિટથી વધારે લખવા-વાંચવાનું કામ નહોતો કરી શકતો. તો પણ તે તેના કાર્યને પૂર્ણ કરવા માટે ઉત્સાહપૂર્વક જોડાયેલો રહ્યો અને તે દિશામાં પચાસ વર્ષ સુધી પરિશ્રમ કરીને તે ઈતિહાસને પૂરો કર્યો. જો તે ઉત્સાહવિહિન અને નિરાશ થઈ ગયો હોત તો તેના વિષયની ઉત્તમ કૃતિ ન રચી શકત.

જો અપંગ અને અસહાય સમજવામાં આવતા વ્યક્તિઓ પણ ઉત્સાહના પગથિયાનો સહારો લઈ સફળતાના શિખરે પહોંચી શકે છે તો કાબેલ વ્યક્તિ કેમ પહોંચી ન શકે. જો વ્યક્તિ પોતાના કાર્યમાં સફળ નથી થતો તો તેનું એક માત્ર કારણ તેનામાં ઉત્સાહની ઉણપ છે. જો ઉત્સાહપૂર્વક કાર્યમાં જોડાયેલા રહેવામાં આવે તો સફળતા અવશ્ય મળે જ. ખરેખર ઉત્સાહ જ સફળતાનો મૂળભૂત આધાર છે.

પરમ પૂજ્ય ગુરુદેવની અમૃતવાણી

આધ્યાત્મિક કાયાકલ્પ કેવી રીતે થાય ? ભાગ-૨

ગાયત્રી મંત્ર સાથોસાથ-

ૐ ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ તત્સવિતુર્વરેણ્યં ભર્ગો દેવસ્ય ધીમહિ ધિયો યો નઃ પ્રચોદયાત્ !

મિત્રો, કલ્પ સાધનાના સંબંધમાં કાલે થોડીક માહિતી આપી હતી કે આ કલ્પ છેવટે શું છે. એ પણ બતાવ્યું હતું કે કલ્પનો અર્થ છે પરિવર્તન. પરંતુ આ પરિવર્તન શું હશે ? કોણ કરશે ? કેવી રીતે સંભવ થશે ? તમો થોડો સહયોગ આપશો અને અમે તમારી સહાય કરીશું. કાલે અમે કહ્યું હતું કે તમારે તમારી અંદરનો દૈષ્ટિકોણ બદલી નાંખવો જોઈએ. તેમાં ક્રિયા પણ સહાય કરે છે. એના માટે તમારી પાસે જપ કરાવીએ છીએ, અનુષ્ઠાન કરાવીએ છીએ, ધ્યાન કરાવીએ છીએ. ભોજનની બાબતમાં આહારની સાધના કરાવી રહ્યા છીએ. આ ક્રિયાઓ છે. આ બધી ક્રિયાઓનો મતલબ ફક્ત એટલો જ છે કે તમો તમારી અંદરનો દૈષ્ટિકોણ, ચિંતન, ચરિત્ર, સ્વભાવ, રુચિ અને મહેચ્છાઓને બદલી લો. જો તમોએ અનુમાન કર્યું હોય કે ફક્ત ક્રિયાઓ કરવાથી જાદુગરીની માફક તમારી પર ક્યાંક આકાશમાંથી કોઈ સિદ્ધિઓ ટપકશે, તો તમો એ ખ્યાલને છોડી દેશો. કરવાનું તમારે જ છે. તમારા કર્યા વિના કોઈ રસ્તો નથી. તમો જો ચુપચાપ બેસીને ગુરુજીના આશીર્વાદ, સીધા ગાયત્રી માતાના આશીર્વાદથી કે કોઈ મંત્રના ચમત્કાર દ્વારા બદલાવવા ઈચ્છો છો અને તમારી પરિસ્થિતિઓને સુધારવા ઈચ્છો છો અને સ્વંય કષ્ટ ઉઠાવવાથી ઈન્કાર કરો છો, તો ખ્યાલ રાખશો કે તમોને સફળતા મળનાર નથી. એક મહિનાનો આપનો સમય પણ વ્યર્થ જશે. સારું તો એ ગણાશે કે તમો પહેલાં વાસ્તવિકતાને સમજો અને પછીથી કદમ ઉઠાવો.

ગઈકાલે તમોને એ બતાવ્યું હતું કે કેવી રીતે લોકોએ સ્વયં પોતાને બદલી દીધા અને મનઃસ્થિતિ

બદલ્યા પછી પરિસ્થિતિઓ કેવી રીતે બદલાઈ ગઈ. કાયાકલ્પનું સ્વરૂપ આ જ છે. તો પછી કાયાકલ્પમાં શું કરવું પડે છે ? ચાલો, એના માટે તમોને હું એક ઉદાહરણ સંભળાવીશ. તે ઉદાહરણ મહામના માલવીયજીનું છે. મહામના માલવીયજીએ કાયાકલ્પ કર્યો હતો. તે પણ એમ વિચારતા હતા કે શરીરનો કાયાકલ્પ થશે. અમે કહી ગયા છીએ કે શરીરનો કાયાકલ્પ સંભવ નથી, પરંતુ મનનો કાયાકલ્પ કરવા માટે પણ તે જ પ્રક્રિયા અજમાવવી પડે છે જે શરીરના કાયાકલ્પને માટે કોઈવાર કરવામાં આવતી હશે, અથવા કોઈવાર સફળ થતી હશે. મહામના માલવીયજીનો કાયાકલ્પ કેવી રીતે થયો હતો ? મથુરા જિલ્લામાં કોસી નામની એક જગ્યા છે. તેની પાસે જંગલમાં એક મહાત્મા રહેતા હતા, તેમનું નામ તપસ્વી બાબા હતું. તેમણે માલવીયજીની સાથે સંપર્ક કર્યો અને કહ્યું કે અમે તમારો કાયાકલ્પ કરી દઈશું, તમારી વૃદ્ધાવસ્થાને યુવાનીમાં બદલી આપીશું. આ પ્રક્રિયા જે પ્રકારે અજમાવવામાં આવેલી, તે તમારે માટે ઘણી ધ્યાન આપવા લાયક છે અને તમારા માનસિક કાયાકલ્પમાં તે પ્રક્રિયા જરૂર સહાય કરી શકે છે.

તેમનું શું થયું હતું ? તેમના ત્રણ કામ થયા હતા. માલવીયજીએ સૌથી પહેલાં પંચકર્મ કરવા પડ્યા હતા. પંચકર્મ કોને કહેવાય છે ? પંચકર્મ શરીરના સંશોધનને કહેવાય છે. તેમાં સ્નેહ, સ્વેદન, વમન, વિરેચન અને બસ્તિ વગેરે પંચકર્મો દ્વારા શરીરનું શુદ્ધિકરણ કરવામાં આવે છે. પંચકર્મોમાં વમન અને વિરેચન દ્વારા આમાશયમાં જેટલો પણ મળ અને ઝેર પડ્યું હોય છે તેનો નિકાલ થાય છે. આંતરડામાં જેટલું પણ ઝેર ભરેલું પડ્યું હતું તેને ઉલટી અને ઝાડો કરાવીને બહાર કાઢી દેવાયું. આ બે કાર્યો થયા. બીજા ત્રણ બાકી રહી જાય છે, જેમાં

સ્વેદન કહેવાય છે પરસેવાના નિકાલને અર્થાત્ વરાળ આપીને પરસેવો કાઢવો. પરસેવો એટલા માટે કાઢવામાં આવ્યો કે તેમના શરીરમાં જ્યાં કોઈ પણ જગ્યાએ વિષાણુઓ ભરેલા હોય કે સંચિત મળ ભરેલો હોય, તેના નિકાલનો પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો. તેના પછી તેમને વારંવાર છીંકી ખવડાવામાં આવી. તાવના જીવાણુઓ અથવા મગજમાં જે કચરો પડેલો હતો, તેનો નિકાલ કરવામાં આવ્યો. આ પ્રકારે બધા જ પ્રકારના મળનું સંશોધન કરવામાં આવ્યું. આ રીતે કલ્પનું પ્રથમ કાર્ય-પ્રથમ અધ્યાય મળનું સંશોધન છે. જેમણે પણ પૂરો નહીં તો અધુરો જ કાયાકલ્પ કરવો હોય તો પહેલા મળોનો નિકાલ કરવો જોઈએ. બીજું કાર્ય એ કરવું પડ્યું કે જેમાં માલવીયજીએ ચાલીસ દિવસ સુધી એક ઝૂંપડીની અંદર એકાંત કેદ રહેવું પડ્યું. ચારે બાજુથી ઝૂંપડી બંધ હતી, તેમાં સૂર્યનો પ્રકાશ કે હવા કે ગરમી પણ જઈ શકતી ન હતી. બસ તેની અંદર એકાંત ઝૂંપડીમાં ચાલીસ દિવસ તેમણે પસાર કરવા પડ્યા. તેમાં જ સ્નાન કરતા હતા અને પૂજા-પાઠ પણ કરતા હતા. જે કંઈ ખોરાક ખાતા હશે તે પણ તેમાં જ મોકલી દેવામાં આવતો હતો. શૌચાદિ ક્રિયા પણ તેમાં જ કરતા હતા. વાસ્તવમાં તેમાંથી નિકળવામાં આવતું નહોતું. ફરવાનું થાય તો, તેમાં ફરતા. ઠીક આ રીતે જ તેમણે ચાલીસ દિવસ વિતાવ્યા.

બીજા નંબરના અધ્યાયમાં હું તમોને એ સમજાવનાર છું કે આ ત્રણે ક્રિયાઓનો ઉદ્દેશ્ય શો છે અને આ ત્રણે ક્રિયાઓ મનઃક્ષેત્રનો કાયાકલ્પ કરવા માટે કેવી રીતે લાગુ પડી શકે છે ? બે વાતો થઈ ગઈ-એક થઈ તેમના મળનું સંશોધન અને બીજી થઈ એકાંત સેવન. ત્રીજો એક પક્ષ એ પણ હતો કે તેમને વિશેષ પદાર્થો ખવડાવવામાં આવ્યા. શું ખવડાવ્યું ? એવા પદાર્થો ખવડાવ્યા જેનાથી તેમના શરીરમાં નવા કોષોનું સર્જન થાય અને નવું જીવન મળે. તેમાં ગુરુચ જેવી ટોનિક પ્રકારની કેટલીક વસ્તુઓ એવી હતી જેને એક ફ્લાસ્કમાં બંધ કરીને રાખતા હતા અને સાત દિવસ પછી જ્યારે તે તૈયાર

થઈ જતી હતી ત્યારે વાટીને તેમને પીવડાવતા હતા, જેનાથી કાયાકલ્પમાં જૂનો બગાડ નીકળી જાય અને નવું સારાપણું શરૂ થઈ જાય. આ કાર્ય ચાલીસ દિવસ સુધી ચાલતું રહ્યું. ચાલીસ દિવસ પછી શો લાભ થયો તેની મને વિશેષ ખબર નથી, પરંતુ તેમની યાદશક્તિ ઠીક થઈ ગઈ છે અને સફેદ વાળ કાળા થઈ ગયા છે તેવું માલવીયજીએ સ્વંય છાપ્યું હતું. આવા અનેક લાભ તેમને થયા હતા. આ લાભ ક્યાં સુધી ટક્યા હતા તેના વિશે મારે કંઈ કહેવું નથી, કારણ કે મેં શારીરિક કાયાકલ્પની બાબતમાં કંઈ કહ્યું પણ નથી અને કંઈ એવું કરાવી શકવાની મારી સ્થિતિ પણ નથી, પરંતુ માનસિક કાયાકલ્પમાં પણ આ ત્રણેય સિદ્ધાંતોને બરાબર તમારે લાગુ કરવા પડશે. તેનાથી ઓછામાં કંઈ કામ ચાલશે નહીં. એક કામ તમારે એ કરવું પડશે કે તમારી અંદર જે કંઈ સંચિત મળ, આવરણ અને વિક્ષેપો છે, જે કોઈ પણ દોષ અને દુર્ગુણો ભરેલા પડ્યા છે, તેની પ્રત્યે ધ્યાન આપવું પડશે. માત્ર ધ્યાન ન આપતાં તેને નિકાળવા પણ પડશે. બાથમબાથી કરવી પડશે, લડવું પડશે.

તમારું અગાઉનું જીવન કેવા કુસંસ્કારોથી ભરેલું પડ્યું છે અને તે કુસંસ્કારોને હટાવવા માટે તમારે શું કરવું જોઈએ અને એ કેવી રીતે શક્ય છે ? અમારી પ્રાયશ્ચિત પ્રક્રિયા તેના માટે જ છે. પ્રાયશ્ચિત પદ્ધતિમાં એ બતાવવામાં આવે છે કે આદમીની આધ્યાત્મિક ઉન્નતિમાં સૌથી મોટી અડચણ તેના જૂના કરેલા કર્મો છે. જૂના દુષ્ટ કર્મો પથ્થરની જેમ રસ્તામાં ઊભા થઈ જાય છે અને એક ડગલું પણ આગળ વધવા દેતા નથી, વારંવાર અટકાવી દે છે. કારણ કે તેનું ભવિષ્ય ખરાબ હોય છે, તેને શિક્ષા મળવી જરૂરી છે, આથી સારા કામ કરવા દેતા નથી અને સારા કામ પ્રત્યેથી મનને પાછુ વાળી દે છે. એટલા માટે પ્રત્યેક સાધકે પહેલું કામ સ્વયં પોતાની સફાઈના રૂપમાં કરવાનું છે. રંગ કરતા પહેલા ધોલાઈ કરવી પડે છે. ધોલાઈ કરવામાં ન આવે તો

કપડું રંગી શકાશે નહીં. એટલા માટે પહેલું કામ આ કરવું પડે છે. કલ્પ સાધનામાં તમે આવ્યા છો તો આ કાર્ય પદ્ધતિ તમારે સમજવી પડશે. તમારી ઉપર દબાણ કરવામાં આવશે અને તમારી અંદર ઉત્સાહ પેદા કરવામાં આવશે કે તમારી અંદરનો પાછળનો સ્વભાવ, પાછળની ખરાબ ટેવો અને જુની પ્રક્રિયા જે જડ કરી ગઈ છે, તેને તમે દૂર કરી દો. તેને કાઢી મૂકો, છોડી દો. ખરાબ ટેવો છોડવા છતાં ન છૂટે તો તેનાથી લડવાનું શરૂ કરવો. તેની વિરુદ્ધ વિદ્રોહ કરો. તેનો અસ્વીકાર કરો, તેનો અસહકાર કરો અને તેનું દબાણ ન માનતા વિરોધ કરી દો. તમારા કાયાકલ્પમાં આ કામ પહેલું કરવાનું છે. તમે આમ નહીં કરો તો કલ્પ સાધના, જેના રંગીન સ્વપ્ના અમે બતાવ્યા હતા અને એ કહ્યું હતું કે તમારું જીવન દેવી જીવન બની રહેશે અને તમે સારા શાનદાર વ્યક્તિ બની રહેશો એ બધું પૂરું થવું શક્ય બનશે નહીં. આ એક કામ તો તમારે કરવું જ જોઈએ. જો તે તમો કરશો નહીં અને જૂના હલકા જીવનના રસ્તા પર ચાલતા રહેશો તો પછી અમે શું કરી શકીશું ? પછી તમારી પૂજા-ઉપાસના શું કરી શકશે ? તમોને જપ અને અનુષ્ઠાન કેવી રીતે ચમત્કાર બતાવશે ? અધ્યાત્મ જાદુ-ચમત્કાર જેવું નથી. માનસિક પુરુષાર્થને તો અધ્યાત્મ કહેવામાં આવે છે. માનસિક પુરુષાર્થનું આ એક કામ તો તમારે કરવું જ પડશે.

બીજું એક કામ તમારે અહીં કરવું પડશે. તેનો અર્થ છે જેવી રીતે માલવયજીને ચાલીસ દિવસ સુધી એક ઝૂંપડીમાં એકાંત સેવન કરવું પડ્યું હતું, તેમ તમારે પણ અહીં ચાલીસ દિવસ તો નહીં પરંતુ એક મહિના સુધી એકાંત સેવન કરવું જોઈએ. આ વાત ખાસ છે. તમોને નિવાસ કરવા માટે એક ઓરડી ખાસ કરીને એટલા માટે આપી છે કે તમે એકલા છો તેમ માનીને ચાલશો. તમે એકલા રહી રહ્યા છો. તમે એકલા જ આવ્યા હતા અને તમારે એકલા જ જવાનું છે અને ચાલવાનું છે. તે જ એકાંત સેવન છે. તેને જ કુટી પ્રવેશ કહે છે. તેને જ ગુફા પ્રવેશ કહે

છે. પ્રાચીનકાળમાં સંત-મહાત્માઓ ગુફામાં બેસી જતા હતા, ઓરડીઓમાં રહેતા હતા, એકાંત સેવન કરતા હતા- શા માટે ? કારણ કે તેમની બહારની ચારે તરફની માયાજાળ, જેને તમને ખરાબ રીતે ચક્ક્યૂહમાં ફસાયેલા અભિમન્યુની જેમ જકડી લીધા છે, તેમાંથી પાર થઈ શકે, તેનાથી સ્વયં પોતાને અલગ છે તેમ અનુભવ કરી શકે. પોતાની સમસ્યાઓનું સમાધાન કરવા માટે તમારે એકાંત જોઈએ. જો તમોને એકાંત મળશે નહીં તો તમે વિચાર પણ કરી શકશો નહીં કે તમારે શું કરવું ? અમારે શું કરવાનું છે ? જુની વસ્તુઓથી તમારે કેવી રીતે છુટકારો મેળવવાનો છે અને નવી વસ્તુઓ કેવી રીતે અપનાવવાની છે ? આ બંનેને માટે એકાંત સેવન તમારે માટે જરૂરી છે, એક મહિનાનું આ એકાંત સેવન તમારે માટે ઘણું જ મહત્વપૂર્ણ છે. તમો જુદી જુદી જગ્યાએ ન જાઓ તે માટે તમોને અટકાવાયા છે, ફરશો નહીં. તીર્થયાત્રાના બહાના હેઠળ અહીં-તહીં દોડાદોડી કરશો નહીં, અહીં-તહીં ચક્કર મારશો નહીં અને ક્યાંય જશો નહીં. ઋષીકેશ જશો નહીં. એક મહિના સુધી તમારે એક જ જગ્યાએ રહેવાનું છે.

જેમ માતાના ગર્ભમાં બાળક રહે છે તેમ તમારે રહેવાનું છે. કલ્પના કરો કે તમે જે ઓરડીમાં અથવા ગાયત્રીનગર શાંતિકુંજ જેમાં તમે નિવાસ કરો છો, તે માતાજીનો ગર્ભ છે અને તમે માતાજીના ગર્ભમાં પોષાઈ રહ્યા છો. તમારો નવો જન્મ થઈ રહ્યો છે. તમે તમારો કાયાકલ્પ કરાવી રહ્યા છો. પેટમાં જે ભૂણ રહે છે તે ચુપચાપ બેસી રહે છે. ગરબડ કરતું નથી. જે માતા આપતી રહે છે તેનાથી પોતાનું પોષણ મેળવે છે. માતા જે સ્થિતિમાં રાખે છે, તેમાં જ રહે છે. તમારે પણ તેવી સ્થિતિમાં રહેવાનું છે તમારે એ અનુભવવું જોઈએ કે તમે અહીં શાંતિકુંજમાં નિવાસ કરો છો, ગાયત્રીનગરમાં નિવાસ કરો છો. એ શું છે ? ગુરુજીનો વાસણ પકવવાનો નિભાડો છે. કુંભારને તમે ઓળખો છો, તે વાસણો

બનાવે છે અને બનાવ્યા પછી કાચા વાસણોને પકવે છે. આ નિભાડામાંથી રમકડાં પણ નીકળે છે અને ન જાણે બીજું શું-શું નીકળે છે. તમે ઈચ્છો તો એમ માની શકો છો કે ગુરુજીએ આ નિભાડો લગાવ્યો છે. ક્યાં છે નિભાડો ? એ ઓરડીમાં જેમાં તમે રહો છો. શાંતિકુંજને તમે નિભાડો માનો. આ નિભાડામાં તમને પૂરી દેવામાં આવ્યા છે અને તમને પકાવવામાં આવી રહ્યા છે. જો તમે એક મહિના સુધી પકતા રહેશો, ગરબડ કરશો નહીં તો મજા પડશે. તમે તમારા ચિત્તને આમતેમ લઈ જશો નહીં. ધરવાળાઓને યાદ ન કરશો, બહારના લોકોની સમસ્યાઓ પર ધ્યાન ન આપશો. મનને આમતેમ ભાગવા દેશો નહીં, શરીરને અહીં-તહીં ભટકવા દેશો નહીં. અહીં-તહીં ફરતા રહેશો તો બતાવો કે પછી કામ કેવી રીતે થશે. કોઈ બાળક માંના પેટમાં તોફાન કરે કે મમ્મી હું તો હાલમાં નવ મહિના પેટમાં રહી શકીશ નહીં, જરા રજા આપી દો, હું બજારમાં ફરીને પાછો આવું. ત્યારે તમે સમજી શકો છો કે બાળકની શી દશા થશે. આ રીતે જો કુંભારના વાસણો ચુપચાપ બેસી ન રહે અને કહે કે સાહેબ અમે સાંજે આવી જઈશું, પરંતુ દિવસે તો બજારમાં ફરતા રહીશું અને રાત્રે નિભાડામાં પેસી જઈશું. તમે જ બતાવો કે શું ત્યારે વાસણો પાકશે ? બધા બગડી જશે. એટલા માટે તમે બહારની ચિંતા ન કરશો અને મનને બહાર ભાગવા ન દેશો.

તો શું કામ કરીએ ? હું એ જ બતાવનાર હતો કે જો તમે ત્રીજા પ્રકારનું કામ પૂરું કરી લો છો તો સમજવું જોઈએ કે તમારી કલ્પ સાધનાનો ઉદ્દેશ્ય પૂરો થઈ ગયો અને જે લક્ષ્ય પર પહોંચવાની તમે ઈચ્છા કરતા હતા, અથવા જે લક્ષ્ય પર અમે તમને પહોંચાડવા ઈચ્છતા હતા, તે નિશ્ચિત રૂપથી સફળ થઈ જશે. એક કામ બીજું કરશો કે જે રીતે માલવીયજી દ્વારા ત્રીજું કામ જે ટૉનિકનું સેવન કરાવ્યું હતું, તમારે પણ ટૉનિકનું સેવન કરવું જોઈએ. ટૉનિક સેવનથી શો મતલબ છે ? ટૉનિક સેવનથી મતલબ છે કે જે વિચારોનો તમારામાં

અભાવ રહ્યો છે, તે વિચારોનું ફરીથી સેવન કરવાનું શરૂ કરશો. ટૉનિક તો તમને મળ્યું જ નથી. આ સંદર્ભમાં તમો તો કુપોષણના શિકાર બન્યા છો અથવા વિકૃત ભોજન કરી રહ્યા છો. આથી તમારું સમગ્ર માનસિક સ્વાસ્થ્ય બગડી ગયું છે. તો શું કરવું ? ત્યારે તમારે ભવિષ્યમાં એવી વિચારધારાની સાથે, એવા લોકોની સાથે, એવા લક્ષ્યની સાથે, એવી મહાન સત્તાની સાથે તમારી જાતનો સંપર્ક સંભવનો છે જે તમને મહાન બનાવવામાં સમર્થ છે, જે તમને સહાય કરી શકે છે, ઊંચા ઉઠાવી શકે છે. તમે તેના સંપર્કમાં આવો. આની વચ્ચે તમે ભગવાન સાથે સંપર્ક કરવાનો પ્રયત્ન કરો અને લોકોથી તમારી જાતને દૂર કરો. થોડા દિવસો માટે એમ માનીને ચાલશો કે તમે અને તમારા ભગવાન બે જ છો. પછી લક્ષ્યની સિદ્ધિ સરળ થઈ જશે.

ભગવાન કોને કહે છે ? ભગવાન સદગુણોના, સત્પ્રયાસોના, આદર્શોના સમુચ્ચયનું નામ છે. એક ભગવાન તો તે છે જે સમગ્ર વિશ્વને સંભાળે છે, જેને આપણે નિયામક સત્તા કહીએ છીએ. એક ભગવાન તે છે જે વિશ્વવ્યાપી છે. વિશ્વવ્યાપી ભગવાનને માટે તો તમો તેના કાયદાનું પાલન કરો અને ફાયદો ઉઠાવો. કાયદા તોડશો તો દંડ થશે. તે ભગવાન તો આદર્શોના માટે ન્યાય અને નિયમનના સિવાય બીજું કંઈ કરતા પણ નથી. પરંતુ જે આપણી વ્યક્તિગત સહાય કરી શકે છે તે આપણી સુપરકાંશસનેસ કહેવાય છે. તમે તેની સાથે તમારી જાતને જોડી દો. આજ સુધી તમારો સંબંધ કુસંસ્કારોની સાથે હલકાપણાની સાથે રહ્યો છે. હલકા લોકોની સાથે રહ્યો છે. ચારે તરફ જે વાતાવરણ છવાયેલું છે તે તમને પાડ્યા સિવાય બીજી શી શિક્ષા કરશે ? તમે જે સ્વભાવ કેળવ્યો છે તે હલકા જીવનના સિવાય શું શીખવી શકે છે ? તમો ચારે તરફથી નરપશુઓથી ઘેરાયેલા છો. તમે થોડા દિવસો માટે આ હાલતથી બહાર આવી જાઓ અને બહાર નીકળીને એવા લોકોની સાથે સંબંધ જોડી લો કે જે

સમુદાયમાં જઈને તમારું ઊંચા ઉઠવાનું શક્ય બને. ઋષીઓની સાથે સંબંધ જોડો, સંતોની સાથે સંબંધ જોડો, દેવતાઓની સાથે સંબંધ જોડો, ભગવાનની સાથે સંબંધ કેળવો.

આ બધું શું છે ? બિલકુલ તે તમારી સાથે છે જે તમને દેખાતું નથી. અહીં જે ઓરડીમાં આપ રહો છો, જે વાતાવરણમાં રહો છો, તેમાં ચારે તરફ સંત છવાયેલા છે, ઋષી છવાયેલા છે, ચારે તરફ ભગવાન છવાયેલા છે અને સાથે આદર્શ છવાયેલા છે. દૃષ્ટિકોણ છવાયેલ છે, પ્રેરણાઓ છવાયેલી છે અને તમને ઊંચા ઉઠાવવા માટે જરૂરી દિશાધારાઓ છવાયેલી છે. તમે તેમની સાથે તમારો સંબંધ કેળવો. તમે પાછા વળીને જોશો નહીં, આગળની તરફનો વિચાર કરશો. તમે મહાનતાની સાથે જોડાઈ જાઓ, આદર્શોની સાથે જોડાઈ જાઓ. એક મહિના સુધી તો તમારે તેમ જ કરવાનું છે, તમારી જાતને સાધનામાં લગાડી રાખવાની છે, ચિંતન-મનન કરવાનું છે. આની વચમાં તમારે જપ અને અનુષ્ઠાન કરવાનું છે, યોગાભ્યાસ કરવાનો છે અને પોતાની જાતનું સંશોધન કરવાનું છે તો શું આપણે એકલા કરી લઈશું ? ના, તમે એકલા ક્યાં કરો છો. પીઠ પાછળ અમે તો છીએ. અમે તમારી સહાય જરૂર કરીશું. પરીક્ષામાં પાસ તો બાળકો જ થાય છે. અભ્યાસ પણ તેમણે જ કરવો પડે છે, શાળાએ પણ તેઓ જાય છે, પરંતુ શું તમે સમજો છો કે બાળકો જ્યારે શાળાએ જાય છે તો પોતાના જોર પર પાસ થઈ જાય છે ? માતા તેમના ખાવા-પીવાની વ્યવસ્થા કરે છે, પિતા તેમની ફીની વ્યવસ્થા કરે છે. શિક્ષકો તેમને શીખવવામાં મદદ કરે છે. ત્રણેની સહાય મળે છે ત્યારે તેમની અભ્યાસની મહેનત અને પુરુષાર્થ સફળ થઈ જાય છે. અમે તમારા માટે બધી ત્રણે વ્યવસ્થા કરી રહ્યા છે. માતા તમને ખોરાક આપવા તૈયાર છે. તમને ઊંચે ઉઠાવવા માટે પિતાનું જે કર્તવ્ય હતું તેને પૂર્ણ કરવા માટે અમે તૈયાર છીએ. ગુરુનો-અમે અને અમારા ગુરુ તે પણ આ

વાતાવરણમાં-જેમાં તમો નિવાસ કરો છો, એમ અમે ત્રણે તમારી સહાય કરવા માટે તૈયાર છીએ.

ગુરુના રૂપમાં તે સત્તા જેના આધાર પર શાંતિકુંજ બનાવાયું છે અને જેમની આજ્ઞાથી આ કલ્પ સાધનાની શિબિરો યોજાઈ રહી છે, એવી પરમ સત્તા તમને ગુરુની રીતે માર્ગદર્શન કરવા માટે તૈયાર છે અને સહર્ષ અહીં હાજર છે. તમે લોકો તેનો લાભ ઉઠાવો, તેઓ તમોને સહાય કરશે. અમને ઈચ્છો તો તમે તે સ્વરૂપે માની શકો છો, વાલી માની શકો છો. અમારી પાસે જે કંઈ તપ હશે, પુણ્ય હશે, જ્ઞાન હશે, ચરિત્ર હશે, દબાણ હશે, તો તમે વિશ્વાસ રાખશો કે અમે માત્ર તમારા પર દબાણ નહીં નાખીએ, શીખવીશું, વધુમાં તેનો એક ભાગ પણ આપીશું, બાપ પણ પોતાના બાળકોને શિક્ષણ જ માત્ર ન આપતા સહાય પણ કરે છે. અમારું શિક્ષણ પણ તમને મળનાર છે અને સહાય પણ મળનાર છે. માતાજીનો સ્નેહ પણ તમને મળનાર છે અને મદદ પણ મળનાર છે. ત્રણ તરફથી તમારી ઉપર સૌભાગ્યની વર્ષા થનાર છે. તમે કેવા ભાગ્યશાળી છો કે જે એક મહાન ગુરુ છે તે માત્ર તમને નહીં, પરંતુ તમારા જેવા લાખો વ્યક્તિઓને, વધુમાં સમગ્ર દુનિયાને અને સમગ્ર દુનિયાની પ્રવૃત્તિઓને માર્ગદર્શન કરવામાં સમર્થ છે અને સમગ્ર દુનિયાને બદલી શકે તેમ છે, તેવા ગુરુ સાથે તમે જોડાયા છો. તમને ત્રણેની સહાય મળતી રહે છે, તમો ભાગ્યશાળી છો તેની પ્રશંસા કર્યા વિના અમે રહી શકતા નથી. તમારે માટે કલ્પની શક્યતાઓ બિલકુલ સુનિશ્ચિત છે. તમારો ભૂતકાળ જેવો હતો તે ત્યાંનો ત્યાં જ રહેશે, તમારું જીવનું માળખું અહીં રહી જાય અને તમે જાઓ તો એવા નવા આદમી બનીને જશો કે મજા આવી જાય.

આજ સુધી તમે જે પાંજરામાં કેદ છો, તેના સળિયાને કાપવાનું અમારું મન છે. તમે પણ થોડો પ્રયત્ન કરો થોડો પ્રયત્ન અમે કરીશું. તમારી પાંખોને ખુલ્લી કરો, જેથી જેવા પીંજરાના સળિયા કપાય કે

તમે તેમાંથી ભાગવાનું શરૂ કરી દો. સળિયા અમે કાપી દઈએ છીએ, પાંખોને તમે ખુલ્લી કરો. જો તમે પોતાની પાંખોને ખુલ્લી કરશો નહીં, સંકોચીને રાખશો, તો અમે સળિયા કાપી પણ દઈએ તો પણ તમે પીંજરામાં ત્યાં બેસી રહેશો. પાંખો તો તમારે ઉડવા માટે છે. થોડું અમે ઉડીશું ? અમે તો સળિયા કાપીશું. તમે અમારી મદદનો ફાયદો ઉઠાવો. અહીંની પરિસ્થિતિઓનો ફાયદો ઉઠાવો. અહીંના માર્ગદર્શનનો ફાયદો ઉઠાવો અને તમારા ભાગ્ય તથા ભવિષ્યને શાનદાર બનાવવા માટે કમર કસીને તૈયાર થઈ જાઓ.

તમે ગુફામાં રહો, એકાંત સેવો, હૃદયની ગુફામાં ઘુસી જાઓ. અંતર્મુખી બનીને રહો, બહારની વાતોમાં વિચાર કરો નહીં. ફક્ત તમારી જ સમસ્યા પર વિચાર કરો, તમારા ભવિષ્યની બાબતમાં વિચાર કરો, તમારા ભૂતકાળ પર વિચાર કરો અને તમારા

ભવિષ્યનું નિર્ધારણ કરવા માટે તે કામ કરો જેની તમારે જરૂરિયાત છે. અમારી સહાયને તમે સ્વીકારો, તેને ઉપયોગ કરો. અમે તમોને થાળીમાં ભોજન પીરસીને આપીએ છીએ. તમે તેને ખાઓ અને તેને પચાવી દો. ખાવાનું કામ તમારું છે અને પચાવવાનું પણ તમારું છે. અમે ભોજન તો આપી શકીશું, પરંતુ તમારે બદલે અમે ઓછું પચાવી દઈશું. અમે પીરસીએ છીએ અને તમે ખાતા રહો. ભગવાન બંનેની સહાય કરે તે કેટલું શાનદાર હશે અને તમારું ભવિષ્ય ઉજ્જવળ કરવામાં આ શિબિરનો ફાળો ઘણો મોટો હશે. તમે એ જોઈ શકશો અને એ શક્ય છે જેની અમે આશા રાખતા હતા અને તમને આશા અપાવતા હતા. થોડો સરખો ઉત્સાહ દેખાડો, થોડું સરખું મનોબળ વધારો પછી જુઓ તમને આ કલ્પ સાધના સત્ર કેટલું શાનદાર અને તમારા ભવિષ્યને ઉજ્જવળ બનાવવામાં કેટલું મદદરૂપ સાબિત થાય છે.

ૐ શાંતિ: શાંતિ:

એક યુવક ઘણો ઉદ્ભત સ્વભાવનો હતો. વાતવાતમાં તે ગુસ્સે થઈ જતો અને કહેવા કે સમજાવવાથી સંન્યાસી થઈ જવાની ધમકી આપતો. એકવાર કુટુંબીજનોએ ખૂબ જ તંગ થઈને તેને સંન્યાસી થવાની રજા આપી દીધી.

નજીકમાં નદી કિનારે એક સંન્યાસાશ્રમ હતો. તેની માહિતી પણ યુવક પાસે હતી. તો તે સીધો ત્યાં પહોંચી ગયો. તેના સંચાલકે તેની ઉદ્દેશતા વિશે સાંભળ્યું હતું. તેને પહોંચતા વેત જ યોગ્ય માર્ગ પર લાવવાના ઈરાદાથી ખૂબ જ પ્રેમપૂર્વક પાસે બેસાડ્યો. સંન્યાસ દીક્ષાનો પ્રસ્તાવ કર્યો, તો તેને બીજા દિવસે સંન્યાસ આપવાની મંજૂરી મળી ગઈ.

દીક્ષાના વિધાનમાં પહેલું કર્મ હતું નજીકની નદીમાં સૂરજ ઉગતા પહેલાં સ્નાન કરીને પાછા આવવું. આળસ પ્રવૃત્તિ અને ઠંડીથી ડરનાર સ્વભાવવાળા એવા તેને આ નિયમ ઘણો ભારે પડ્યો, પરંતુ કરે શું નિયમ પાળ્યા વિના કોઈ ઉપાય પણ ન હતો.

જે કપડાંને ખૂંટી પર લટકાવીને યુવક નહાવા ગયો હતો તે બધાને આશ્રમના સંચાલકે ફાડીને ચીથરેલાલ કરી દીધા. કાંપતો-ઘૂંજતો પરત આવ્યો તો કપડાં ફાટેલા જોયાં. તેનો ગુસ્સો ખૂબ વધી રહ્યો હતો.

દીક્ષાનું મુહૂર્ત સાંજનું નીકળ્યું. ત્યાં સુધી કંઈક ફળાહાર કરવો યોગ્ય છે તેમ સમજાવેલું તો તેની થાળીમાં મીઠું ભરેલા કારેલા મૂકવામાં આવ્યા. ઘણા જ કડવા હોવાથી ગળાની નીચે ન ઉતર્યા.

વહેલા ઉઠવાથી, ઠંડીમાં નહાવાથી, કપડાં કપાઈ જવાથી અને કારેલા ખાવાના કારણે તે ઘણો જ ઉદાસ-ઉદ્વિગ્ન થઈ રહ્યો હતો. સંચાલકે તેને ફરીથી બોલાવ્યો અને કહ્યું, “સંન્યાસમાં કોઈ વરઘોડાની મિજબાની હોતી નથી. તેમાં પ્રવેશ કરનારાઓને ડગલેને પગલે મનને મારવું પડે છે. પરિસ્થિતિઓ સાથે મનોબળ કરવો પડે છે, સંયમનું વર્તન કરવાનું છે અને શિસ્તને પાળવી પડે છે. આના અભ્યાસ માટે તો સંન્યાસ લેવામાં આવે છે.

મુહૂર્ત આવતાં સુધી યુવક પોતાના પ્રસ્તાવ પર ફરીથી વિચાર કરતો રહ્યો. ત્રીજા પહોરમાં તે એ કહેતો પાછો વળી ગયો કે જો સંયમ સાધના અને મનોનિગ્રહનું નામ જ સંન્યાસ છે, તો ઘર પર જ રહીને સુવિધાપૂર્ણ કેમ ન પાળું ?

આત્મવિશ્વાસ જ સફળતાઓની ચાવી છે

સંસારના યુદ્ધ મેદાનમાં, જીવનના સંઘર્ષમાં તે વ્યક્તિ સ્થિર રહી શકે છે. જેમાં અતૂટ આત્મવિશ્વાસ સમાયેલો છે. આ સંસાર નાની-નાની અસંખ્ય મુશ્કેલીઓ, વિપત્તિઓ અને વિરોધાભાસથી ભર્યા પડ્યો છે, જે રીતે સાગર માછલીઓ અને મગરોથી ભર્યા પડ્યો હોય છે. એ માટે સંસારને ભવસાગર પણ કહે છે. આજકાલ લોકો મોટા-મોટા ન લાંગી શકાય તેવા મહાસાગરોને પાર કરતા હોય છે. સમુદ્રના આ યાત્રાળુઓનું સાધન જહાજ હોય છે. જે રીતે સમુદ્રની મુશ્કેલ યાત્રાનું સાધન જહાજ હોય છે તેવી જ રીતે ભવસાગરને તરી જવાનું સાધન આત્મવિશ્વાસ હોય છે. આત્મવિશ્વાસ નિશ્ચિત રૂપે એક શક્તિશાળી જહાજ સમાન જ છે જેમાં જીવનરૂપી યાત્રાળુઓને બેસાડી આ વિશાળ ભવસાગરને સરળતાથી પાર કરી શકાય છે.

સંસારના જે મહાપુરુષો આ સંસાર-સાગરથી પાર ઉતર્યા છે, તે બધા આત્મવિશ્વાસુ રહ્યા છે. જેમની પાસે પુષ્કળ અને અડગ આત્મવિશ્વાસની સંપત્તિ હોય છે તેમની પાસે ભલે કોઈ સાધન ન હોય, તેઓ પોતાના જીવનને સાર્થક તથા સફળ બનાવી જ જાય છે. સાધન તો બીજી જરૂરિયાત છે, જીવનની સફળતા માટે પહેલી જરૂરિયાત છે - આત્મ વિશ્વાસ. સાધનો પુષ્કળ પ્રમાણમાં હોવા છતાં પણ જો માણસ પાસે આત્મવિશ્વાસની ઉણપ છે તો તે સફળતાના શિખરે એવી રીતે નથી જઈ શકતો જે રીતે હાથમાં શસ્ત્ર હોવા છતાં પણ કાયર-ડરપોક વ્યક્તિ કોઈ કૌવત-કૌશલ્ય નથી દેખાડી શકતો. પરંતુ આત્મવિશ્વાસનો માલિક સાધનોની ઉણપ હોવા છતાં તે અવસ્થામાં પણ પોતાનો માર્ગ શોધી લે છે. સંસારમાં ચારે તરફ સાધનો ને સાધનો વેચાયેલા પડ્યા છે. કોઈ દિશામાં તેની ઉણપ નથી. અંતર ફક્ત એટલું જ છે કે આત્મવિશ્વાસુ વ્યક્તિ પુરુષાર્થ અને પરિશ્રમના બળે તેને મેળવી લે છે અને વિશ્વાસ હિન વ્યક્તિ જોતો જ રહી જાય છે. સફળતાનો મૂળ

આધાર આત્મવિશ્વાસ જ છે, સાધનો નહીં.

અમેરિકાના ઈતિહાસ પુરુષ અબ્રાહમ લિંકન જેટલા મહાન થયા તેનાથી ઘણા વધારે તે સાધનહીન હતા. અન્ન, વસ્ત્ર, રહેઠાણ, શિક્ષણ, સુરક્ષા અને સહકારના બધા સાધનોની તેમની પાસે ઉણપ હતી. જો કોઈ પારસમણિ હતો તો તેમની પાસે એ હતો તેમનો અદમ્ય 'આત્મ વિશ્વાસ'. એક એકલા આત્મવિશ્વાસના બળે જ તેમણે પોતાના એ અસંભવ જેવા સંકલ્પો પૂરા કરી બતાવ્યા. "મેં મારા ભગવાનને વચન આપ્યું છે, ગુલામોની મુક્તિના આ કામને હું અવશ્ય પૂર્ણ કરીશ."

સાધનોની ઉણપની ફરિયાદ કરતા રહેનારે જો ફરિયાદ જ કરવી હોય તો ફરિયાદ કરવી જોઈએ કે તેમની પાસે આત્મવિશ્વાસની ઉણપ છે. જો તેમની પાસે આત્મવિશ્વાસ હોત તો નકામા બેઠા બેઠા સાધનોની કમીની ફરિયાદ ન કરતા હોત, પણ ઉણપ અને અભાવને પૂર્ણ કરવા માટે પુરુષાર્થ કરતા જોવા મળત. ફ્રાંસના મહાન નાયક નેપોલિયન પાસે શરૂઆતમાં ક્યા સાધનો હતા જેના આધારે તે ફ્રાંસનો ઈતિહાસ પુરુષ બન્યો. સાધનોના નામે તેમની પાસે ન તો પેટ ભરવા ખાવાનું હતું અને ન શરીર પર કપડાં હતા. તો પણ તેમને ફ્રાંસના જ નહીં સમગ્ર સંસારના ઈતિહાસમાં પોતાનું નામ અંકિત કરાવ્યું. તેનો તે આત્મવિશ્વાસ હતો જેના બળ ઉપર તેમને સાધનો એકઠા કર્યા અને ફ્રાંસને એક સમૃદ્ધ રાષ્ટ્ર બનાવવાનો શ્રેય મેળવ્યો. એક તેમનો અદમ્ય આત્મવિશ્વાસ જ હતો જે તેમના જ શબ્દોમાં આ રીતે વ્યક્ત થતો રહેતો હતો - "જો અમારો માર્ગ રોકે છે તો આલ્પસ પર્વત જ નહીં રહે." જો તેમની જગ્યાએ આત્મવિશ્વાસવિહિન કોઈ બીજો વ્યક્તિ હોત તો પોતાના સૈનિકોની વાત સાંભળીને કે - "આલ્પસ પર્વત છે, આગળ વધી નહીં શકાય." નિરાશ તથા નિરુત્સાહી બની જાત. પરંતુ અદમ્ય આત્મવિશ્વાસુએ પોતાનો વિશ્વાસ

પ્રગટ કર્યો જેનું પરિણામ એ આવ્યું કે આલ્પસને કાપીને રસ્તો કાઢવામાં આવ્યો.

મહાન નાવિક કોલમ્બસે મહાસાગરની બીજી બાજુએ એક વિશાળ દેશનું અનુમાન કર્યું અને તે વખતનું અવિકસિત જહાજને લઈ વિશાળ મહાસાગરની છતી ઉપર લહેરો અને તોફાનો સાથે ટક્કર લેતો લેતો તરતો ગયો. મહીનાઓના મહીનાઓ સુધી તેનું જહાજ તે ઊંડા સાગરમાં ચાલતું રહ્યું. પરંતુ કોઈ દેશ અથવા દ્વીપના દર્શન ન થયા. તેના સાથીદારો નિરાશ થઈને વિરોધ કરવા લાગ્યા, પરંતુ તે અદમ્ય વિશ્વાસુએ સાહસ તથા આશાનો સાથ છોડ્યો નહિ, તે યાત્રા કરતો જ રહ્યો અને છેલ્લે અમેરિકા જેવા દેશને શોધી જ કાઢ્યો. તેની આ વિશાળ સફળતા તેના અખંડ આત્મવિશ્વાસના પરિણામ સિવાય બીજું કશું જ નથી. આત્મવિશ્વાસ એક ખૂબ જ મોટું બળ અને સાધન છે.

આજે પણ લોકો પચાસ માઈલ લાંબી-પહોળી નદીઓ અને ઉપસાગરોને તરીને પાર કરે છે. મનુષ્યનું સ્વાભાવિક બળ એટલું ક્યાં છે કે તે મુશ્કેલ તરણને ફક્ત તરવાની કલાના આધારે પૂર્ણ કરી શકે. એ તેનો સમૃદ્ધ આત્મવિશ્વાસ જ હોય છે જે તેને થાકીને પણ થાકવા અને હારીને પણ હારવા નથી દેતો. એક મહાન નૌકાની માફક લઈ જઈને પાર લગાવી દે છે. આત્મવિશ્વાસને માનવ જીવનની નૌકા માનવામાં આવી છે. નિશ્ચય જ એક દેઢ નૌકા સમાન જ છે. જો મનુષ્યો પાસે આત્મવિશ્વાસ ન હોય તો તે સંસારની લાખો વિપત્તિઓ, મુશ્કેલીઓ, મુંઝવણો અને સમસ્યાઓને હલ કેવી રીતે કરે ? એ તેનો આત્મવિશ્વાસ જ હોય છે જે સંકટોમાં ગંભીર પુરુષોને સક્રિય તથા સાહસિક બનાવે છે. આત્મવિશ્વાસ પૂરો થતાં જ માણસનો પુરુષાર્થ મરી જાય છે. પરાક્રમ પૂરા થઈ જાય છે. આશા અને ઉત્સાહના દીવા હોલવાઈ જાય છે. જીવનમાં ભય અને શંકાઓના ઘેરા વાદળ આવીને અંધકર છવાઈ જાય છે.

માણસમાં એક નહીં અનેક પ્રકારની શક્તિઓનો ભંડાર પડ્યો છે. તે સર્વ સમર્થ ઈશ્વરનો અંશ જ છે. તેમાં તેવા પ્રકારની દિવ્ય શક્તિઓ ન

હોય તેવી કલ્પના કરવી તે અસંગત તો છે જ સાથો-સાથ અન્યાય પણ છે. પરંતુ આ શક્તિઓનો લાભ તે જ ઉઠાવી શકે છે જેનામાં આત્મવિશ્વાસ હોય છે. સંસારમાં ઈશ્વરની સત્તા ફેલાયેલી છે, પરંતુ તેનું સાનિધ્ય તેને જ મળી શકે છે જે આસ્તિક ભાવવાળો હોય છે. નાસ્તિક તે અપાર-અનંત સત્તાના લાભથી વંચિત રહી જાય છે. જે પરમાત્માને છોડી દે છે, પરમાત્મા પહેલાં તેને ત્યાગે છે. આ રીતે જે આત્મામાં, પોતાનામાં વિશ્વાસ નહીં મૂકે તે પોતાની એ શક્તિઓથી વંચિત જ રહી જશે. અવિશ્વાસથી અવિશ્વાસ જન્મે છે. આપણો આત્મા, આપણી શક્તિઓ પણ તેમાં અવિશ્વાસ રાખવા લાગે છે. અંદરો અંદર નિરપેક્ષ ભાવે સુતેલી પડી રહે છે. જાગૃત થઈને ન તો તેની મદદ માટે જાય છે ન સંકટ વિપત્તિઓમાં તેનું રક્ષણ કરે છે. આત્મઅવિશ્વાસુની બધી જ શક્તિઓ ગંધર્ષને રોકાઈ જાય છે.

જીવન સમરાંગણ જીવવા, ઉપયોગી અને મહાન કાર્યો કરવા માટે પોતાના આત્મવિશ્વાસને સળગતો રાખવો ખૂબ જ જરૂરી છે. કારણ કે કોઈ પણ મહાન ધ્યેયની પૂર્ણતા ત્યારે થાય છે જ્યારે માણસના બધા ગુણ અને બધી શક્તિઓ નિયંત્રિત અને આયોજિત થઈ કાર્યોમાં જોડાયેલી રહે છે. શક્તિઓનું આયોજન તથા કેન્દ્રીકરણનું કામ આત્મવિશ્વાસ દ્વારા જ પૂર્ણ થાય છે. આત્મવિશ્વાસ જાય એટલે બધી શક્તિઓ જાતે જ જતી રહે છે અને આપ મેળે જ પંક્તિબદ્ધ બની કાર્યમાં સંપાદન માટે તત્પર થઈ ઉઠે છે. આવા પ્રબુદ્ધ પુરુષાર્થી માટે કયું ધ્યેય, કયો ઉદ્દેશ્ય અને કયું લક્ષ અસાધ્ય થઈ શકે ? તે તો અસંભવને સંભવ અને અસાધ્યને સાધ્ય બનાવી શકવા માટે સમર્થ તથા સફળ થાય છે.

વેદ ભગવાનના કથન અનુસાર- “માણસ અમૃતનો કુંભ છે. તેના પ્રાણ, તેનું જીવન દરરોજ નવી આત્મા લઈને આવે છે. મનુષ્ય પ્રેરણાનું કેન્દ્ર છે, પ્રકાશ ધારણ કરનાર સ્તંભ છે, તે સાક્ષાત પ્રકાશ સ્વરૂપ છે. તે પ્રકાશ છે, જ્યોતિ છે અને અમર આલોક છે. મનુષ્યમાં આ બધું છે તો ખરું, પરંતુ તેનો અનુભવ ત્યારે જ કરી શકે કે જ્યારે પુષ્કળ

આત્મવિશ્વાસથી ઓતપ્રોત હોય, નહીતર તે હાડ-માંસનું એક પીડ અને માટીની એક મૂર્તિ માત્ર જ છે. અદમ્ય આત્મ-વિશ્વાસ જ મનુષ્યને સાધારણ જીવમાંથી અસાધારણ દેવ-પુરુષ બનાવે છે. સ્વામી વિવેકાનંદે સાચું જ કહ્યું છે- “વિશ્વાસ ! વિશ્વાસ !! પોતાનામાં વિશ્વાસ, ઈશ્વરમાં વિશ્વાસ, પોતાના આત્મદેવની અપાર શક્તિઓમાં વિશ્વાસ જ માનવ જીવનની સફળતાનું અને મહાનતાનું રહસ્ય છે.”

આત્મવિશ્વાસનો સાચો અર્થ છે - પોતાની આત્મ સત્તા ઉપર વિશ્વાસ રાખવો. પોતાને માંસ પિંડ રૂપી શરીર ન માનતાં આત્મા માનવો અને તેના જ પ્રકાશથી પ્રેરણા લેવી, આત્મ-વિશ્વાસનું જ સ્વરૂપ છે. જે પોતાની આત્માની અજય સત્તામાં વિશ્વાસ રાખે છે, પોતાના જીવનની સાર્થકતા, મહત્તા અને ઉપયોગિતાનો સ્વીકાર કરે છે તેનો અનુભવ કરે છે તે જ આત્મવિશ્વાસ હોય છે. આ પ્રકારનો સાચો આત્મવિશ્વાસ જ કોઈ મોટા લક્ષ્યનો લાંબો રસ્તો પાર કરી શકે છે અને તે જ તે રસ્તે આવેલી વિપત્તિઓ, સંકટો તેમજ મુશ્કેલીઓ સાથે ટક્કર લઈ શકે છે.

શિક્ષણ, સાધન, સમૃદ્ધિ વગેરેની કોઈ પણ સુવિધા મનુષ્યને ફક્ત મહાન જ નથી બનાવતી અને ન તો તેના વ્યક્તિત્વમાં તેજનો સમાવેશ કરે છે. સંસારમાં આવા લાખો લોકો હયાત છે, જેમને સાધન સુવિધાઓની સહેજ પણ ઉણપ નથી છતાં પણ તે ખરાબ વ્યક્તિત્વની સાથે તુચ્છ અને ખરા સ્થિતિમાં પડ્યા રહીને જીવન પસાર કરે છે. જો સાધન-સુવિધાઓ જ મનુષ્યના વ્યક્તિત્વના વિકાસ તથા તેની મહાનતાનો આધાર હોત તો અવશ્ય દરેક સાધન સંપન્ન વ્યક્તિ મહાન તેમજ તેજસ્વી હોવો જોઈએ. પરંતુ આમ કદાપી થતું નથી. તેજસ્વિતા અને મહાનતાનો વિકાસ સાધનોમાં નહીં, આપણી મહાનતા, ઉદાત્તા તથા આત્મસત્તાનો વિશ્વાસ

રાખવામાં છે. પ્રકાશિત પદાર્થના સંપર્કમાં આવતાં જ કોઈ બીજી વસ્તુ પ્રકાશિત થાય છે. આગના સંપર્કમાં આવતાં જ ઉષ્મા ઉત્પન્ન થાય છે. આ રીતે જ્યારે મનુષ્ય વિશ્વાસપૂર્વક પોતાના આત્મસ્વરૂપ પાસે આવે છે ત્યારે તે પ્રકાશિત તથા જ્યોર્તિમાન બને છે. એક માત્ર જડ પદાર્થનો સંપર્ક તેને પ્રકાશિત નથી કરતો.

જેને પોતાની આત્મ-સત્તામાં વિશ્વાસ નથી હોતો તે પોતાની બધી વિશેષતાઓ વિહિન બની પરાવલંબી બની જાય છે. તેનું અસ્તિત્વ અને આધારવિહિન જીવન સમુદ્રની લહેરો ઉપર પડેલી અનાથ નૌકાની માફક તે વિશાળ ભવસાગરમાં આપત્તિઓ અને વિપત્તિઓના થપેડા ખાયા કરે છે. તેને અસાધારણ સમસ્યાઓ તથા મુંઝવણોમાંથી જ નવરાશ નથી મળતી તો કોઈ ઉપયોગી તથા મહાન કાર્ય કરવા માટે કેવી રીતે ઉત્સાહિત થઈ શકે છે અને કેવી રીતનું સાહસ મળી શકે છે. આત્મવિશ્વાસ વગરનો માણસ નિર્બળ રહીને સમયનો કાર્યપાલક બનીને રહી જાય છે. પરિસ્થિતિઓ ક્યારેક તેને એક બાજુ ફેંકતી રહે છે અને ક્યારેક બીજી તરફ ધકેલતી રહે છે. આત્મવિશ્વાસથી ખરાબ વ્યક્તિને ચિદાનંદની સંભાવનાથી પૂર્ણ આ માનવ જીવનમાં દુઃખ, કષ્ટ અને શોક-સંતાપ સિવાય બીજું કશું મળતું નથી. જે આત્મવિશ્વાસુ છે તે આસ્તિક છે અને જે નાસ્તિક છે તેને આનંદનું ઐશ્વર્ય પણ મળી શકતું નથી.

આત્મવિશ્વાસ મનુષ્યને બધા પ્રકારના ભય, શંકાઓ, આશંકાઓ તથા ડરથી મુક્ત બનાવી દે છે. તેમાં સાહસ, ઉત્સાહ, આશા, પરાક્રમનો સંચાર કરે છે. ઉન્નતિના શોભનીય શિખર તરફ પ્રેરિત જ નથી કરતા પણ તેના મહાન આધાર બને છે. આત્મવિશ્વાસ, ઉન્નતિ, પ્રગતિ, સફળતા તથા સાર્થકતાનો મૂળ મંત્ર છે. તેને જગાડવો જ જોઈએ, તેની વૃદ્ધિ-વિકાસ તથા સમૃદ્ધિ કરતા રહેવું જોઈએ.

વેદમાં કહ્યું છે-હે અગ્નિદેવ ! અમને સરળ સન્માર્ગ પરથી લઈ જાઓ, ખરાબ રસ્તા પરથી નહીં. ફક્ત બહારની સમૃદ્ધિ જોઈતી નથી. સન્માર્ગ જોઈએ. એના પર ચાલવાથી આપણી અંતઃશક્તિઓ જાગ્રત થાય છે. તેની અભિવ્યક્તિ લૌકિક વ્યવહારોમાં જોવા મળે છે. ઈજીલમાં કહ્યું હે પ્રભુ ! અમને સીધો રસ્તો જોઈએ. ખોટા રસ્તા પરથી અમે અમારા મુકામ પર પહોંચીશું નહીં. અમે સ્વર્ગમાં પહોંચ્યા છીએ એવું ભાન થશે, પરંતુ વાસ્તવમાં તો અમે નરકમાં પહોંચી જઈશું.

વિશિષ્ટ પ્રાસંગિક લેખ

મહાન યાચકની મહાન યાચના

પરમ પૂજ્ય ગુરુદેવનું વ્યક્તિત્વ અને કર્તવ્ય ઘણું શાનદાર રહ્યું છે. આ વિષય પર કેટલાય લોકોએ તેમની સાથે સંકળાયેલા જાણીતા વિષયો પર લેખો લખ્યા છે અને એક પણ વિષય અજાણતો રાખ્યો નથી. શરીર હાજર રહ્યું ત્યાં સુધી તેમના વિશે પ્રકાશ પાડવાની મનાઈ ફરમાવી હતી. આ બધા જ્ઞાત અને અજ્ઞાત વિષયોની શ્રેણી ગૂંથીને જ્યારે લોકો તેમના સમગ્ર જીવન પર દૈષ્ટિપાત કરશે તો જાણવા મળશે કે તેઓ પોતાની રીતનું અનુપમ જીવન જીવી શક્યા અને એટલો પ્રયત્ન પુરુષાર્થનો પરિચય આપી શક્યા કે જેની સામાન્ય રીતે કલ્પના પણ ન કરી શકાય. તેમનું કર્તવ્ય જેટલું શાનદાર રહ્યું છે તેની તુલનામાં વ્યક્તિત્વનું ગૌરવ અનેકગણું ઉત્કૃષ્ટ રહ્યું છે. આ બાબતને જેઓ તેમની ખૂબ નજીક તેમજ ગાઢ સંપર્કમાં રહ્યા છે તેવા થોડાક લોકો સમજી શક્યા છે. તેઓએ અનેક દેવપરંપરાઓને જન્મ આપ્યો છે. કેટલુંય નવનિર્માણ અને કેટલોય જીર્ણોદ્ધાર કર્યો છે. કરોડો રોતા-કકળતા વ્યક્તિઓમાં નવજીવનનો પ્રાણ ફૂંક્યો છે. પરંતુ જતાં-જતાં તેઓને એક અભાવ ખટકતો રહ્યો છે કે તેઓ જે રૂપમાં ઈચ્છતા હતા તે રૂપમાં સાધુ-બ્રાહ્મણની પરંપરાનું પુનર્જીવન શું થઈ શક્યું ?

દેવ સંસ્કૃતિની મહાન પરંપરાઓને જીવંત રાખવા માટે એવા વ્રતશીલ પહેરેગીરો જોઈએ જેઓ ચોર-લૂંટારાઓના આઘાતથી બચાવે. તે મહાન સંપત્તિને કોઈ પ્રકારે આંચ ન આવવા દેવા માટે જાગૃત પહેરેગીરીની જેમ સતકર્તા દાખવે અને આળસને વચમાં ન આવવા દે. બ્રાહ્મણ અને સાધુ બંને આવા જ હોય છે. તેમને સ્વયં સ્વર્ગમાં જવાની મુક્તિ પ્રાપ્ત કરવાની અને સિદ્ધિ-ચમત્કારો દેખાડવાની લાલસા હોતી નથી, પરંતુ બીજાઓને પોતાના ખત્મા ઉપર બેસાડીને પાર ઉતારવાની અભિપ્સા હોય છે. તેઓ જેટલું કરી શકે છે તેનાથી

પ્રસન્નતા અનુભવે છે.

મહાન પરિવર્તનો માટે સૌથી મોટી જરૂરિયાત એ વાતની જણાય છે કે સત્પ્રયોજનોને અમલમાં મૂકવા માટે આગળની હરોળમાં કોણ આવીને ઊભું રહે છે ? અગ્રેસર કોણ થાય છે ? તેનો એક જ ઉત્તર હોઈ શકે છે - આદર્શો પ્રત્યે અનન્ય નિષ્ઠા વ્યક્ત કરનારા સંકલ્પવાન સાધુ-બ્રાહ્મણ. આજે પણ રાજકુમારી મધુલિકા સંતાપયુક્ત બેઠી છે. નાસ્તિકવાદી અનેતિકતાના વિસ્તારમાં તે માનવી સંસ્કૃતિ દેવસંસ્કૃતિના વિનાશનું સંકટ જુએ છે અને પોતાના એકાંત મન અને પ્રશાંત નીલા આકાશને પૂછે છે, “કો વેદાન ઉદ્ધરસ્યસી” અર્થાત્ વેદજ્ઞાનનો ઉદ્ધાર કોણ કરશે ? સત્પ્રવૃત્તિઓના સંવર્ધન માટે કોણ આગળ આવશે ? આજે પણ તેને પ્રતીક્ષા છે કે કોઈ વિદ્વાન આદર્શવાદી કુમારિલ ભટ્ટ ત્યાંથી પસાર થાય અને તેના શબ્દો તેના કાનમાં પડે. આ પડકારને સાંભળીને તેનું અંતઃકરણ ખળભળી ઉઠે અને તેનું સાહસ અને પુરુષાર્થ કહે કે યુગની આ જરૂરિયાતને પૂરી કરવા માટે ઉપયોગી સાધનો તેને મળ્યા છે, તો પણ આધુપાદ્યું કેમ વિચાર છે ? આનાકાની કેમ કરે છે ? થોડી ક્ષણો વિચાર કર્યા પછી તારણ કાઢ્યું અને દેહ નિશ્ચયપૂર્વક તેઓ બોલી ઉઠ્યા “મા વિષીદ બરારરોહે ભટ્ટાચાર્યાડસિ ભૂતલે” અર્થાત્, હે દેવિ ! ચિંતા ન કરો, કુમારિલ ભટ્ટ હજું આ પૃથ્વી પર જીવિત છે. આદર્શો પ્રત્યે અનન્ય નિષ્ઠા વ્યક્ત કરનારા એવા સંકલ્પવાનોની આજે જરૂરિયાત છે જેઓ આ ભીષ્મ પ્રતિજ્ઞા ઉપરાંત એ કાર્યમાં જોડાઈ જાય કે જે મહાન કાર્ય માટે મહાકાળો પોકાર કર્યો છે.

મહાન પરંપરાઓનું નેતૃત્વ અને પ્રસારણ હમેશા આ પ્રકારના સાધુ-બ્રાહ્મણો કરતા રહે છે. શરૂઆતમાં તેમણે મજાક, અસહકાર અને વિરોધ સહન કરવો પડે છે. લોક માન્યતાઓમાં પરિવર્તન

લાવનારાઓને પોતાની નિષ્ઠાની પરીક્ષા આપવા માટે પ્રતિકૂળતાની અગ્નિ પરીક્ષામાંથી પસાર થવું પડે છે, પરંતુ સાહસવીરો ડરતાં નથી. કવીન્દ્ર રવીન્દ્રના આ ઉદ્દબોધનને ગાઈને યાદ કરીને જેઓ આગળ વધતા રહે છે, તેમને તેઓએ પોતાની પ્રસિદ્ધ બંગલા કવિતા 'એકલા ચલો રે'માં લલકાર્યા છે.

આદર્શો માટે વ્યક્તિગત સુખ-સગવડો અને મહત્વાકાંક્ષાઓનો પરિત્યાગ કરી શકનાર મનસ્વી મહામાનવ જ સ્વયં ધન્ય બને છે અને પોતાના સમય તથા વિસ્તારને ધન્ય બનાવે છે. યુગની માંગ પણ આવા જ મનસ્વી, તેજસ્વી અને તપસ્વી સાધુ બ્રાહ્મણોની છે. આવા દેવમાનવોનું નિર્માણ જ તે કાર્ય છે જેના પ્રકાશમાં એ આશા રાખવામાં આવી શકે છે કે માનવીય ગૌરવને સભ્યતા અને સંસ્કૃતિને અક્ષય રાખી શકાશે અને કાદવમાંથી બચાવીને ઊંચે ઉઠાવી જઈ શકાશે. જેઓ આ કાર્યને સફળ બનાવી શકવા માટે પોતાના સ્વયં વ્યક્તિત્વનું નિર્માણ કરી શકે તેઓએ સમજવું જોઈએ કે તેમના પરિશ્રમને કારણે આવડું મહાન કાર્ય થઈ શકશે. જેઓ પોતાને નિર્ધારિત કસોટીમાંથી સાચા સાબિત કરી શકે તેમની ક્રિયા-પદ્ધતિઓ શું એવી હોઈ શકે છે જેઓ ભારેખમ જવાબદારીઓને હિચકિયાટ સિવાય ઉપાડી શકે.

ગુરુદેવે અનેક નક્કર કામ કર્યાં છે. તેમનું પરિવાર ક્ષેત્ર અત્યંત વિસ્તૃત છે, પરંતુ તેમાં થોડીક જ વ્યક્તિઓ એવી જોવા મળે છે જેઓ નાવિકની ભૂમિકા ભજવી શકે અને અનેક લોકોને પાર કરી શકે તથા ભંવરોવાળી પ્રચંડ જળધારાને પડકારી શકે. એવા લોકો બહુ ઓછા છે જેઓ અવિરત શ્રમ કરીને ઉજ્જડ ભૂમિને ઉદ્યાનમાં બદલી શકે, પદ્મત લોકોને આગળ વધારી શકે અને પડેલાને ઊંચા ઉઠાવી શકે. આવું તેઓ જ કરી શકે છે જેઓએ પોતાની જાતને સતત કસોટીઓ પર કરી હશે અને આદર્શોની અગ્નિમાં ધીરજ ગુમાવ્યા સિવાય તપાવી હશે.

આવા સ્તરના લોકો જ ગુરુદેવના સહચર બની શક્યા છે. તેઓને પ્રશંસકો, સમર્થકો અને

સહયોગીઓની કદી ખોટ રહી નથી. પરંતુ આજકાલ વિશેષ રુપથી મુશ્કેલીઓથી ભરેલા માર્ગ પર ખભાથી ખભો મેળવીને અને પગલાથી પગલું મેળવીને ચાલી શકનારા સાથીઓની જરૂર છે. આવા લોકો જો સંપૂર્ણ સમય સાથે આપે છે તો સાધુ અને ઓછો સમય આપે છે તો બ્રાહ્મણ છે. સાધુઓને પરિવત્રાજક તરીકે બહાર જવું પડે છે અને બ્રાહ્મણો પોતાના નજીકના ક્ષેત્રમાં જ પ્રકાશ ફેલાવતા અને અલખ જગાવતા રહે છે. સૌથી મોટી વાત તો સંકલ્પ પાર પાડવાની છે, તેઓ પાણીના પરપોટાની જેમ થોડીક ક્ષણો કૂદાકૂદ કરીને હવામાં વિખરાઈ ન જાય. તૂફાન ઠંડુ પડતાં જ તળિયે જઈને ન બેસી જાય. જીવનને એક લાંબી તીર્થયાત્રા માનીને નિર્ધારિત રાજમાર્ગ પર ચાલતા રહે. તેમની ચાલ ભલે કાચબા જેવી ધીમી કેમ ન હોય, પરંતુ તે હોય નિશ્ચિત અને અવિરત, દિશાયૂક થવાની તેમાં કોઈ ગુંજાઈશ જ ન હોય. મુશ્કેલીઓ અને સમસ્યાઓના નામ પર મોં પહોળું કરીને બેસી ન જાય અને લાચારી વ્યક્ત કરવાનો અવસર ન આવે.

ગુરુદેવે એવા જ દસ હજાર સાથી-સહચરોની શોધ કરવાની અભિલાષા વ્યક્ત કરી હતી. તેમની શરૂઆતની કસોટી પણ નાની હતી. જેઓ સાધુ સ્તરનું સાહસ કરી શકે તેઓ શાંતિકુંજ આવીને રહે. મહત્વાકાંક્ષાઓનો લાલચ-લાલસાઓનો ત્યાગ કરે અને અથાગ પરિશ્રમ કરતા રહીને બ્રાહ્મણોચિત નિર્વાહથી કામ ચલાવે. સંગૃહીત થાપણથી કામ નિભાવીને જરૂરિયાત જેટલું મિશનમાંથી મેળવે. મિશન કોઈ જાગીર નથી. તેમાં વીસ-વીસ પૈસા કરીને લોકો પોતાના બાળકોની જરૂરિયાત ઘટાડીને અંશદાન જમા કરાવે છે. આ મધુસંચય મિશનની થાપણ છે. તેમાં મોજમજા કરવાની અને નેતાગીરીનો શોખ પૂરો કરવાની કોઈ ગુંજાઈશ નથી. જેઓ આટલામાં પોતાનું જીવન કરકસરયુક્ત સાધુની જેમ જીવી શકે તેઓ આગળ આવે. હરિદ્વાર કે મથુરામાં રહીને કામ કરવાનું છે, પરંતુ મોટા ભાગના લોકોને પરિવ્રાજકનું કામ સોંપવું પડશે. એટલા માટે

ભારે ગૃહસ્થાની મોટી જજાળ પીઠ પર લદાયેલી હોવી ન જોઈએ

વ્રતધારી બ્રાહ્મણોનું કાર્ય એવું હોય છે જે કાર્કપણ ભાવનાશીલ આદર્શવાદીને માટે બોજ ન બને. જનસંપર્ક માટે દરરોજનો બેથી ચાર કલાકનો સમય કાઢવાનો છે. કોઈ કારણવશાત્ ખાલી હાથ હોય તો તેની ખોટ આગળ જતા પૂરી કરી લેવી. આ જવાબદારી એવી નથી જે સમયની વ્યવસ્થા કરી શકનાર માટે આળસ અને પ્રમાદ તેમજ અસ્તવ્યસ્તતા પર અંકુશ રાખનાર માટે ભારે પડી શકે.

સ્વાધ્યાય અને સત્સંગની સામગ્રી સંપર્ક ક્ષેત્રમાં પૂરી પાડવા માટે થોડી રકમ ખર્ચ કરતા રહેવી પડે છે. આ ન્યૂનતમ વીસ પૈસા દરરોજના હોવા જોઈએ, વધુ કાઢી શકાય તો તેનાથી કાર્ય વિસ્તારમાં એથી પણ વધુ સુવિધા થશે. આ સંદર્ભમાં પોતાના હિતેચ્છુ મિત્રોનો સહયોગ પણ લઈ જઈ શકાય છે.

કોઈ પણ વ્યવસાયને શરૂ કરવામાં થોડી મૂળ મૂડી જોઈએ છે. કેટલાયે પ્રકારના પ્રચાર સાધનો ઊભા કરવા માટે પાંચ-દસ હજારની મૂડી જોઈએ. એ માટે કોઈ સાધનો પહેલીથી જ હાજર હોય તો તેટલો કાપ પણ મૂકી શકાય છે. સાહસ કરવા કોઈ તૈયાર થઈ જાય તો આટલી મૂડી પોતાના બળે કે સુખી મિત્ર સંબંધીઓ પર દબાણ કરીને કે ઊછીના લઈને પણ આ વ્યવસ્થા ઊભી કરી શકાય છે.

પ્રત્યક્ષ સાધનો આટલા જ એકઠા કરવાના છે. પ્રજ્ઞાયોગને અનુરૂપ પોતાની સાધના ચલાવતા રહેવાની વાત સ્વયં પોતાના જીવનની છે. આટલી ઉપાસના ઓછી જણાશે તો તેની ખોટ શાંતિકુંજ હરિદ્વારથી એ રીતે પૂરી થશે જેવી રીતે ગુરુદેવના સૂક્ષ્મ-કારણ સત્તામાં ગયા પછી થતી રહી છે.

આ પ્રકારની વ્યવસ્થા પૂરી કરનારા વરિષ્ઠ પરિજનોની શરૂઆતમાં પણ ખોટ ન હતી, પરંતુ તેઓમાંથી સક્રિય નક્કર અને જીવંત પરિજનોનું પોકળ-ઢીલા લોકોમાં વર્ગીકરણ કરવામાં આવ્યું ન

હતું અને આ મુજબજ જ બની ગઈ હતી કે પરિજનોમાંથી કોની સ્થિતિ શી છે? યુગ સંધિની પ્રસ્તુત વિકટ વેળામાં તેમનામાંથી કોણ કેટલી જવાબદારી નિષ્ઠાપૂર્વક નિભાવી શકે છે? કોણ એવા છે જેઓ બગસ મારે છે અને કૂદાકૂદ કરતા જોવા મળે છે, પરંતુ જ્યારે કામનો પ્રસંગ આવે છે ત્યારે છાનામાના બોડમાં પેસી જાય છે.

વાસ્તવમાં દસ હજારની માંગ કોઈ વિલક્ષણ નથી અને નવીનપણ નથી, ફક્ત નક્કર, જીવંત અને ઢીલા-પોચાનું ફક્ત વર્ગીકરણ કરવાનું છે. જેઓ નક્કર અને જીવંત છે તેઓ પર વિશેષ ધ્યાન આપવામાં આવશે અને જેઓ ઢીલા-પોચા છે તેમની પાસે તેમની હેસિયત જેટલી જ આશા કરવામાં આવશે. શ્રેય, સુયોગ અને અનુદાન પણ તેઓની યોગ્યતા પ્રમાણે જ મળશે.

પ્રસન્નતાની વાત છે કે ભાવનાશીલોનો ઉત્સાહ ઉમટી પડ્યો છે. હજારો સમર્પણ પત્રો આવી ગયા છે. તેમાંથી કેટલાક સાધુ સ્તરના છે અને કેટલાક બ્રાહ્મણ સ્તરના છે. તેઓએ વિશ્વાસ અપાવ્યો છે કે તેઓ મિશનના કાર્યોને મુખ્ય માનશે અને પોતાના કાર્યોને ગૌણ. કાળના યુગ ધર્મને નિભાવવા માટે સમર્પિત થયા છે અને નિશ્ચિત રુપથી તેને પૂરો કરતા રહેશે. વચન નિભાવશે અને પ્રતિજ્ઞાથી પાછા હટશે નહીં. આટલું આશ્વાસન પ્રાપ્ત કર્યા પછી અમે નિશ્ચિત બની જઈશું કે પૂજ્ય ગુરુદેવે જે ઉદ્ધાન ઊભું કર્યું છે તે આટલા માળીઓ મળતાં સૂકાઈ જશે નહીં, બલકે તે ભૂમિમાં નવી નર્સરી ઉગાડીને તેના માધ્યમથી સર્વત્ર નવા ઉદ્ધાનો સર્જતા રહીશું.

આ નિશ્ચિતતા અમારા માટે અસાધારણ સંતોષનો અને આનંદનો પ્રસંગ છે. આ પ્રયત્નના વિસ્તારનું સ્વપ્ન સાકાર થતું જોઈને અમે હર્ષાન્વિત થતા રહીશું અને તેની સુરક્ષા અને અભિવૃદ્ધિનો માર્ગ વિકસતો જોઈને વિશેષ ઉત્સાહપૂર્વક સ્વયંની સાધના કરતા રહીશું, જેના ઉપર વાતાવરણના પરિમાર્જન, દેવસંસ્કૃતિનો વિકાસ અને વિશ્વમાનવના ઉજ્જવળ ભવિષ્યનો મોટો આધાર ટકેલો છે. ■

ગુરુસત્તા કે અંશજ હૈ હમ

હમ ન ભૂલોંગે કભી માતા-પિતાકે પ્યારકો, સ્નેહસે ભીગે સહજ શીતલ વિમલ વ્યવહારકો. માँ, કિ જિસને ગર્ભમેં ની માહ તક પાલા હમેં, દેવ દુલભ દેહમેં જિસને સ્વયં ઢાલા હમેં, વહ પિતા, સંતાન હિત જો પૂર્ણ ન્યોછાવર હુઆ, જિસ પુજારીકે લિયે પરિવારહી મંદિર હુઆ, હમ ન ભૂલોંગે પિતા-માँકે ઉસી ઉપકારકો, સ્નેહસે ભીગે સહજ શીતલ વિમલ વ્યવહારકો. મુસકરાતી માँ, કિ જો એકાંતમેં રોયી સ્વયં, દે હમે આરામ, કષ્ટોમેં સદા સોયી સ્વયં, જિસ પિતા કે ત્યાગ સે પરિવાર ઉપવન બન ગયા, આત્મસંયમ ઓર સેવાસે તપોવન બન ગયા, હમ કભી ભી ભૂલ પાયોંગે ન ઉસ પરિવારકો, સ્નેહસે ભીગે સહજ શીતલ વિમલ વ્યવહારકો. ધન્ય વે માતા-પિતા જિનસે હમેં યહ તન મિલા, પર હમેં ગુરુદેવસે અધ્યાત્મકા જીવન મિલા, પા ગયે પગ એકસે, તો દૂસરેસે પ્રેરણા, એકને દી દેહ, દૂજને અલૌકિક ચેતના, હમ ન છોરોંગે કભી એસી સબલ પતવાર કો, સ્નેહસે ભીગે સહજ શીતલ વિમલ વ્યવહારકો. વંદનીય માँ, સ્વયં જો શક્તિ હૈ ગુરુદેવકી, જો સ્વયં આકાર સેવા-ભક્તિ હૈ ગુરુદેવકી, હમ ઉન્હી માતા-પિતાકે અંશ હૈ, સંતાન હૈ, પા ગયે ઉનસે અજર અધ્યાત્મકા જલયાન હૈ, પા કર લોંગે ઈસીસે હર ભયંકર ધારકો, સ્નેહસે ભીગે સહજ શીતલ વિમલ વ્યવહારકો.

- શયીન્દ્ર ભટનાગર

સવિતા ! તુમકો હૈ નમન

માનવતાકે ભાગ્યોદયકે ઘોતક સવિતા ! તુમ્હેં નમન, નવયુગકે 'ઉજ્જ્વલ ભવિષ્ય'કે ઘોષક સવિતા ! તુમ્હેં નમન. સુપ્ત દેવસંસ્કૃત-ઉત્પાદક, રાષ્ટ્ર-જાગૃતિ કે પુરોહિત, પ્રખર ઓજસે, દિવ્ય તેજસે, બ્રહ્મવર્યસસે, તુમ જ્યોતિત. પ્રાણ-પ્રદાયક, સાહસ-દાયક, પોષક-સવિતા ! તુમ્હેં નમન, નવયુગકે 'ઉજ્જ્વલ-ભવિષ્ય'કે ઘોષક-સવિતા ! તુમ્હેં નમન. સંવેદન-વિહીન માનવ હૃદયોમેં, સંવેદન પોષક, અરે ! શ્રેષ્ઠ ચિંતનકે પુરોહિત ! તુમ હો સદ્ચિંતન પ્રેરક. રોગ-શોક, દારિદ્ર-દૈન્ય, અવરોધક સવિતા ! તુમ્હેં નમન, નવયુગકે 'ઉજ્જ્વલ-ભવિષ્ય'કે ઘોષક-સવિતા ! તુમ્હેં નમન. સમતા મમતા, નેહ-રશિમયાં બિખરાને વાલે સવિતા, આશાકો પ્રકાશ કિરણોંકો છિટકાને વાલે સરિતા. ધૃણા-દ્વેષકે અંધકાર, અવશોષક-સવિતા તુમ્હેં નમન, નવયુગકે 'ઉજ્જ્વલ-ભવિષ્ય' કે ઘોષક-સવિતા તુમ્હેં નમન. ઉદય હો રહે હો તુમ સવિતા ! નવયુગકા આગમન લિયે, ધરાધામ પર સ્વર્ગ મનુજમેં દેવોપમ્ આચરણ લિયે. વિશ્વ વંદ ! રાષ્ટ્ર-પૌરુષ સંયોજન-સવિતા ! તુમ્હેં નમન, નવયુગકે 'ઉજ્જ્વલ ભવિષ્ય'કે ઘોષક-સવિતા ! તુમ્હેં નમન.

- મંગલવિજયુ

એક સમૃદ્ધ પરિવારમાં બે ભાઈ હતા. ઘણી બધી મિલકત હતી. બંનેની શિક્ષા પણ પરિપૂર્ણ થઈ. સંસ્કાર તથા ખરાબ સંગતમાં પડી જવાના કારણે એક ભાઈને જુગાર રમવાની ટેવ પડી ગઈ. તમામ સંપત્તિ નષ્ટ થઈ જવાથી ચોરી કરવા લાગ્યો. સાથે સાથે એનામાં કેટલીય બુરાઈઓ પ્રવેશી ગઈ. બીજો ભાઈ લોકોની દૃષ્ટિમાં ખૂબ પ્રતિષ્ઠિત હતો. તે સમાજની ભલાઈના કામમાં મદદ કરતો, સદાચારી જીવન વિતાવી જેટલી બીજાની ભલાઈ થઈ શકતી હતી એટલી કરતો. લોકો તેનું ખૂબ સન્માન કરતા.

એક જ કૂળ, એક જ પરિસ્થિતિ, એક જ વાતાવરણ, છતાંપણ બંનેની બે વિપરિત ધ્રુવો જેવી સ્થિતિ. આવું કેમ ? એનો એક જ જવાબ છે કે પહેલાએ પોતાના જીવનમાં મનુષ્યતાનો માર્ગ ભૂલીને હૈવાનિયતનો માર્ગ અપનાવ્યો. બીજાએ સાચા માર્ગે ચાલીને પોતાને પૂર્ણ મનુષ્યના રૂપમાં વિકસિત કર્યો.

યુગનિર્માણસમાચાર

તપોભૂમિ, ૧૦ ઓક્ટોબર. આજે પરમ વંદનીયા માતાજીના શક્તિ (અસ્થિ) કળશનું સ્થાપન સમારોહ બહુ ભાવભીના વાતાવરણમાં સંપન્ન થયું. પરમ વંદનીયા માતાજીને તપોભૂમિના પોતાના બાળક-બાલીકાઓથી ખૂબ જ સ્નેહ હતો. તે તેમને મળવા માટે સદા ઉત્સુક રહેતા હતા. પરંતુ લાંબા સમયની વ્યસ્તતા તથા અસ્વસ્થતાના કારણે તે તપોભૂમિમાં આવીને પોતાના સ્નેહ દાન ન કરી શક્યા હતા. પોતાની આ વાત્સલતાનું સ્મરણ કરતા-કરતા કળશ સ્થાપન કર્મકાંડ આશ્રમવાસી નવયુવકો દ્વારા સંપન્ન કરાવાયું. આ અવસર પર પરમ વંદનીયા માતાજીનું પુણ્ય સ્મરણ કરતા પૂજ્ય લીલાપતજી એ કહ્યું કે તે વિશ્વમાતા હતી. હિન્દુ-મુસલમાન બધા ધર્મોના લોકો તેમના પ્રત્યે ખૂબ શ્રદ્ધા રાખતા હતા. વંદનીયા માતાજીની વાત્સલતા, સરળતા, સૌમ્યતા, કર્મઠતા, ત્યાગ-તપ આદિ પ્રસંગ સંભળાવતા પંડિતજીએ કહ્યું કે તે કદી કોઈ નહોતા કરતા અને ન તો તેમના તેજસ્વી મુખમંડલ પર કદી થાકનું લક્ષણ ઝળકતું હતું. તપોભૂમિના દિવસોની યાદ કરતા તેમણે બતાવ્યું કે દિવસ જોય કે રાત, જ્યારે કદી કોઈ પરિજન આવી જાય તો તે ચિડાયા વગર તેને ખાવાનું બનાવી ખવડાતા અને તેમના ઁઠા વાસણ પણ માંજતા. પરિજન મના કરે તો કહેતા- “તુ તો મારો દીકરો છે. ખાવાનું બનાવવું, વાસણ માંજવાનું મા નું જ કામ છે, દીકરાનું નહીં” અને તે પરિજન નિરુત્તર અને અસહાય થઈ રહી જતો. પંડિતજી જ્યારે આ બતાવવા લાગ્યા કે “વંદનીયા માતાજીને પોતાના બધા દરદારીના આ તપોભૂમિ માટે મા ગાયત્રીને સમર્પિત કર્યા હતા અને તે સમયે જ્યારે તે પોતાના કાન અને નાકના આભૂષણ પણ ઉતારવા લાગ્યા તો આ દેશ્ય જોઈને લોકોના નેત્રમાં આંસુ ઉભરાઈ ઉઠ્યા.” આ પ્રસંગ

સાંભળી આજે પણ કેટલાય પરિજન સિસકારો બોલાવી ઉઠાયા”-અંતમાં પંડિતજીએ કહ્યું કે વંદનીયા માતાજી પ્રત્યે આપણી સાચી શ્રદ્ધાંજલિ એ ઉશે કે આપણે તેમના સ્વપ્નોને સાકાર કરવા માટે તન-મન-ધન લગાવી દઈએ અને સંપૂર્ણ વિશ્વમાં ફેલાયેલ અનાચાર, અત્યાચાર આદિને નષ્ટ કરી અખિલ માનવતાને વિશ્વ બંધત્વના એક સૂત્રમાં પરોવી દઈએ.

પિતૃ વિસર્જન પર્વ

તપોભૂમિ ૫, ઓક્ટોબર. પ્રાતઃ અનેક આશ્રમવાસીઓએ પૂજ્ય ગુરુદેવ દ્વારા બતાવેલ વિધિ-વિધાન અનુસાર પોતાના દિવંગત પિતૃઓને ભાવનાપૂર્ણ શ્રદ્ધાંજલિ અર્પિત કરી. સાયંકાળે આરતી પછી પૂજ્ય વ્યવસ્થાપક પં. લીલાપત શર્માજીએ બીજા દિવસથી પ્રારંભ થનાર નવરાત્રી પર્વમાં ગાયત્રી મહામંત્રના અનુષ્ઠાન કરવાની પ્રેરણા આપતા કહ્યું કે આ પુણ્ય અવસર પર બધા આશ્રમવાસીઓ તથા બહારથી આવેલ પરિજનોએ શ્રદ્ધા ભક્તિપૂર્વક નાનામાં નાનું અનુષ્ઠાન અવશ્ય કરવું જોઈએ. જે લોકો જપ ન કરવા ઈચ્છતા હોય તેઓ ગાયત્રી મંત્રલેખન કરી શકે છે. લગભગ બધા પરિજનોએ પોતાની શ્રદ્ધા-શક્તિ અનુસાર અનુષ્ઠાન કરવાનો સંકલ્પ લીધો.

શારદીય નવરાત્રી પર્વ

શારદીય નવરાત્રી પર્વ પર લગભગ બધા આશ્રમવાસીઓ અને આ નિમિત્તે બહારથી આવેલ પરિજનોએ સંકલ્પપૂર્વક પોતાના અનુષ્ઠાન પૂરા કર્યા. આ અવસરે સાંજે આરતી પછી પ્રવચનનો કાર્યક્રમ પણ રાખ્યો હતો. પોતાના ચાર દિવસીય ઉદબોધનમાં પૂજ્ય પંડિતજીએ જે માર્ગદર્શન આપેલ તેનો સારાંશ નીચે પ્રમાણે છે.

૧. ગાયત્રી મહામંત્રથી અધિક ઉત્તમ અને શીઘ્ર ફળદાયી એવો અન્ય કોઈ મંત્ર નથી. વેદિક કાળથી લઈ આજ સુધી કેટલાય અવતારો, ઋષિ-મુનિઓ તથા મહાપુરુષોએ આ મહામંત્રના જાપ કરી પોતાના જીવનને સફળ બનાવ્યું છે.

૨. પૂજ્ય ગુરુદેવથી એ જાણાસા કરતા કે શું

ગાયત્રી મહામંત્રના જાપથી શરીરબળ, ધનબળ અને આત્મબળ-ત્રણેયની પ્રાપ્તિ એક સાથે સંભવ છે, તેમણે અનેક દેશાંતો દ્વારા એ સિદ્ધ કરી દીધું કે ભાવના તથા સમર્પણ સાથે કરેલ મંત્ર જાપથી ત્રણેયની પ્રાપ્તિ અવશ્ય સંભવિત થાય છે. આ વિભવમાં સંદેહ કરવો જ ન જોઈએ.

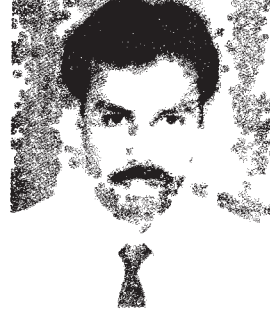
૩. કેવળ ઉપાસના જ પર્યાપ્ત નથી પરંતુ પૂર્ણતાની પ્રાપ્તિ હેતુ ઉપાસના, સાધના અને આરાધનાની ત્રિવેણીમાં ડૂબકી લગાવવી જોઈએ આનાથી જ્ઞાન, કર્મ અને ભક્તિમાં સમન્વય સ્થાપિત થશે અને પૂર્ણતાની પ્રાપ્તિ થઈ શકશે.

૪. જ્ઞાનયોગ અને કર્મયોગનું પોત-પોતાનું મહત્વ છે પરંતુ ભક્તિયોગ અપનાવતા જ્ઞાનયોગ તથા કર્મયોગ આપમેળે ભક્તની સામે અનુગામી બની ઉપસ્થિત થઈ જાય છે. ભક્તિમાં એટલી શક્તિ છે કે પરમાત્મા પણ ભક્તની પાછળ-પાછળ ફરે છે. પરમાત્માને વશમાં કરનારી ભક્તિ તે જોઈ શકે છે જેમાં સાચી શ્રદ્ધા અને સેવા ભાવના મળી હોય.

નવરાત્રી પર્વ પર બોલનાર અન્ય વક્તા છે-શ્રી દ્વારિકાપ્રસાદ ચૈતન્ય તથા લક્ષ્મીનારાયણ ગુપ્તા. ચૈતન્યજીએ પોતાના પ્રવચનમાં બતાવ્યું કે મનુષ્યએ પોતાના વ્યક્તિત્વનો ચરમ વિકાસ કરવો જોઈએ. આ હેતુ પૂજ્ય ગુરુદેવે ચાર ઉપાય બતાવ્યા છે -આત્મચિંતન, આત્મશોધન, આત્મ નિર્માણ તથા આત્મ વિકાસ. નવરાત્રી પર્વના અંતિમ દિવસે અનુષ્ઠાન કર્તાઓને માર્ગદર્શન કરતા-કરતા તેમણે કહ્યું કે અનુષ્ઠાન દ્વારા જે ઊર્જા પ્રાપ્ત કરેલ છે તેનો ઉપયોગ કેવળ વ્યક્તિગત કાર્યોમાં ન કરતા સમાજ તથા રાષ્ટ્રની સેવામાં જ તેને નિયોજીત કરવો જોઈએ.

મૃતક આત્માની શાંતિ હેતુ ૨૪ હજાર ગાયત્રી મંત્ર લેખન યોજના

ગ્વાલિયર નિવાસી કુંવર વિજયસિંહ ચૌહાણની પુણ્ય સ્મૃતિમાં તેમના અનુજ કુંવર અજયસિંહ ચૌહાણે ૨૪ હજાર ગાયત્રી સાધકો દ્વારા ૨૪ હજાર મંત્રલેખનનો સંકલ્પ લીધો છે. આ નિમિત્તે તેમણે બતાવ્યું પોતાના માતા-પિતા દ્વારા મોટા ભાઈના

નામે જમા કરાવેલ રકમમાંથી ચોવીસ હજાર રૂપિયાની મંત્રલેખન પુસ્તિકા મુદ્રિત કરાવી ગ્વાલિયર જિલ્લામાં અડધા મૂલ્યે વિતરણ કરાશે.

કુંવર વિજયસિંહ ચૌહાણ એક પ્રતિભાશાળી

પુવક હતા તથા સહાયક એન્જનીયર પદ પર કાર્યરત હતા. ગત ૨૮ એપ્રિલ ૧૯૮૪ના દેવાસમાં તેમનું આકસ્મિક મૃત્યુ થયું.

મૃતક આત્માઓની શાંતિ તથા કલ્યાણ માટે મૃતક ભોજમાં હજારો રૂપિયાનો અપવ્યય કરવા કરતાં વિચારકાંતિ અભિયાનની બ્રહ્મભોજ યોજનામાં સહકારી બનવું કંઈક વધુ શ્રેયસ્કર છે.

પરિજન અશ્વમેધ યજ્ઞ પછીની પ્રાકૃતિ પ્રત્યે અતિ ઉત્સાહિત થઈ રહ્યા છે.

અશ્વમેધ યજ્ઞ પછીની પ્રક્રિયાને તીવ્ર ગતિ પ્રદાન કરવા માટે પ્રકાશિત થઈ ગયેલ પુસ્તક “મહાકાળનું આહવાન” ના પ્રત્યે પરિજન વધારે ઉત્સાહ પ્રદર્શિત કરી રહ્યા છે માત્ર એક રૂપિયાની કિંમતે આ પુસ્તકનું લગભગ ૪૦ દિવસોમાં ૪૦ હજારની સંખ્યામાં વિતરણ થઈ ચૂક્યું છે. અને ૨૪૦૦૦ પુસ્તક મુદ્રણાધીન છે. સવા લાખ પુસ્તક વિતરણનું લક્ષ્ય બતાવેલ છે જે શીઘ્ર જ પૂર્ણ થઈ જવાની આશા છે.

અશ્વમેધ યજ્ઞ પછીની પ્રક્રિયાના ચાર સૂત્રી કાર્યક્રમને સફળ બનાવવા માટે સંકલ્પ પત્ર પણ નિત્ય ટપાલથી પ્રાપ્ત થઈ રહ્યા છે. પ્રાપ્ત સંકલ્પ પત્રોનું પ્રદેશ પ્રમાણે વિવરણ આ પ્રકારે છે. ગુજરાત ૧૨૪, ઉત્તર પ્રદેશ ૧૦૨, મધ્યપ્રદેશ ૮૭, બિહાર ૧૭, રાજસ્થાન ૧૩, હરિયાણા, ઓરિસ્સા, પંજાબ, દિલ્લી અને આસામથી પણ સંકલ્પ પત્ર પ્રાપ્ત થઈ રહ્યા છે. ધ્યાન રહેવું જોઈએ કે અશ્વમેધ પછીની પ્રક્રિયા તે ક્ષેત્રો માટે છે જ્યાં અશ્વમેધ યજ્ઞ સંપન્ન થઈ ચૂક્યા છે તથા ઉપર્યુકત પ્રાપ્તિ માત્ર ૩૦ દિવસોમાં પ્રાપ્ત થઈ છે. ④